طاغوتی حاکمیت

نووسینی

سیف الله السني

١٤٣٩ هـ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إنَّ الْحمْد لِلهِ نحمده ، ونسْتَعينُه ، وَنستغفِره ، ونعوذُ بِاللهِ مِنْ شُرورِ أَنْفسنا ومنْ سيّئاتِ أعْمَالِنا ، مَنْ يهْده الله فلا مُضلَّ له ، ومنْ يُضْلل فَلا هاديَ لهُ ، وأشهدُ أَنْ لا إلهَ إلا الله ، وحْدَه لا شَريكَ لهُ ، إقْرَارًا بِهِ وَتَوْحِيدًا وأشْهدُ أَنَّ مُحمدًا عبدهُ ورسُولُه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تسليمًا مَزِيدًا .

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُون }

{ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا }

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا * يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا } .

أما بعد: فإنَّ خيرَ الحديثِ كتابُ اللهِ ، وخيرَ الهدي هديُ محمدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وشرَّ الأمورِ مُحْدَثَاتُهَا ، وكُلَّ محدثةٍ بدعةٌ ، وكُلَّ بدعةٍ ضلالةٌ ، وكُلَّ ضلالةٍ في النَّار .

ململانێی نێوان هەردوو بەرەی ئیمان و کوفر تا هاتنی قیامەت هەر بەردەوام دەبێت کە خەلك دوو بەرەن یان بەرەی ئیمان یانیش بەرەی کوفر ، ئێمەش پشتیوان بە الله تعالی هەڵساوین بەباسکردنی بابەتێکی گرنگ کە زۆربەی خەلکی ئێستا تێیدا تێکەوتوون و پشتگوێیان خستووە ئەویش مەسەلەی حوکمکردن و حوکم گێڕانەوەیە لەکاتی هەبوونی ململانێ و ناکۆکی لەنێوان بەندەکاندا ئاخۆ حوکم بۆ لای کێ بگێڕنەوە و چارەسەری کێشە و ململانێیەکان بکات ، ئێستا ئەوەی باوە ناو خەلك ئەوەیە کە نوێژی خۆت بکە و ڕۆژووی خۆت بگرە ئیتر موسلمانیت بەبێ ئاوڕدانەوە لەوەی کە ئایا توشی هیچ هەلوەشێنەرەوە و کوفر و شیرکێك بووە یان نا ، وە کە سەیری حالیشیان بکەین دەیانبینین بوونەتە پالپشتیکەر و سەرخەری طاغوتان و خۆیان بەکوشتن دەدەن و قیامەتیان دەدۆڕێنن لەپێناو پاداشتێکی ماددی و دونیایی کە لەلایەن حوکمڕانە طاغوتەکان دەیاندرێتێ ئەو حوکمڕانانەی دژایەتی حوکمی الله تعالی دەکەن و جێبەجێی ناکەن و هەلساون بەلادانی و لەجیاتی حوکمی الله تعالی حوکمێکی جاهیلیان هێناوە و جێبەجێی دەکەن بۆیە نوێژ و ڕۆژوو سودی نەبوو بۆیان بەهۆیشەوە موسلمان نەبوون .

ئەگەربێتوو هەموو پابەندە دینیەکانی تریش ئەنجامبدەیت بەلام تەنها لەکاتی هەبوونی کێشە و ململانێ حوکم و حوکم گێڕانەوەت بۆ لای طاغوتان بێت نەك حوکمی الله تعالی ئەوا کافریت و موسلمان نیت و باوەڕت نەهێناوە تا کار بەو حوکمە نەکەیت کە الله تعالی دایبەزاندووە هەروەکو الله تعالی فەرموویەتی: { فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا }[1] ، وە الله تعالی ئەو کەسانەی بەدووڕوو (موونافیق) ناوبردووە کە بانگەشەی ئیمان باوەڕ بۆ خۆیان دەکەن بەلام حوکم و حوکم گێڕانەوەیان بۆ لای طاغوتانە و دەیانەوێت حوکم بۆ لای ئەوان بگەڕێننەوە ، هەروەك الله تعالی فەرموویەتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا }[2] .

پێویستە موسڵمان بزانێت تاکە شت کە ژیان و سەلامەتی موسڵمان بپارێزێت وە ڕەزامەندی الله تعالی بەدەست بێنێت بریتیە لە جێبەجێ کردنی شەرعی الله و دادوەری کردن و دادوەری گێڕانەوە بۆ لای شەریعەتە پاك و تەواوەکەی لەهەموو بوارەکانی دین و دنیادا ، وە پێویستە هەموو موسلمانێك بزانێت کە الله تعالی ئیمانی لەو کەسە ستاندۆتەوە کە پەیڕەوی شەرع و بەرنامەیەك بکات جگە لەشەرع و بەرنامەی الله تعالی وە ئیمانت نابێت و تامی ئیمان ناکەیت هەتاوەك بەتەواوەتی ملکەچی شەرع و بەرنامە بەهێزەکەی الله تعالی و پێغەمبەرەکەی نەبیت (صلی الله علیه وسلم) بە دڵ و گوفتار و کردار ، وە شانازی کردن و هەستنەکردن بە کەموکورتی لەکاتێکدا الله تعالی و پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) دەکەیتە دادوەر لە هەبوونی کێشە و ناکۆکی لەژیانت لەدین و دونیادا ، وە پیویستە ئیماندار بڕوای بەوە هەبێت بەدڵ و گوفتار و کردار کەچاکترین و باشترین و دادپەروەرترین بەرنامە و مەنهەجی ژیان بریتیە لە شەریعەتە پاکەکەی الله تعالی و هەرگیز شوێنی حوکمی جاهیلی نەکەوێت کە حوکمی طاغوتانە ، وەك الله تعالی فەرموویەتی: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ }[3] ، وە حوکم کردن و حوکم گێڕانەوە بۆ لای

---

[1] سورة النساء: 65

[2] سورة النساء: 60

[3] سورة المائدة: 50

شەریعەتەکەی الله تعالی هۆکاری سەرفرازبوون و ڕزگاربوونی بەندەیە لە دونیا و قیامەت ، الله تعالی واجبی کردووە لەسەر پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) کە تاکە دادوەر و حاکم بۆ یەکلاییکردنەوەی کێشەکانیان بریتیە لە حوکم کردن بەشەریعەتی الله ، وەك الله تعالی فەرموویەتی: { وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ اللّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ }[4] .

ئەوانەش کە حوکم بەغەیری بەرنامەی الله تعالی دەکەن کافرن ، وە الله تعالی کەسانی وای بە کافر و طاغوت ناوبردووە و فەرمانی بە بەندەکانی کردووە کە کوفر بکەن بەو جۆرە کەسانە ، وە ئیمان ناهێنن تاوەك کوفریان پێ نەکەن ، وە هەندێکیشیان جیاوازی ناکەن لەنێوان حاکمێك لەبڕگەیەك حوکم نەکات بەشەرعی الله (الحكم بغير ما انزل الله) وە جیاوازی نێوان حاکمێك حوکم بەهەموو شەریعەتەکەی الله نەکات و لای بدات لەحاکمیەت (الحكم بغير شرع الله) ، جیاوازییەکی زۆر لەنێوانیاندا هەیە ، وە ئێمەش پشتیوان بە الله تعالی هەڵدەستین بە ئاماژەدان و باسکردنی ئەم بابەتە و باسکردنی ئایەتەکان و هۆکاری دابەزینەکانیان و تەفسیرکردنی ئایەت بە ئایەت و ئایەت بە فەرمووده و ئایەت بە وتەی هاوەڵان ، وە وتەی تەفسیرکاران و وتەی زانایانی ئەهلی سوننەو جەماعە ، وە ڕەتدانەوە و وەلامدانەوەی گومانی ئەهلی ئیرجاء لەو هەموو گومڕایی و خیانەتەی کردوویانە لە تەفسیرکردنی ئایەتەکان بەوەی لەگەڵ هەوا و ئارەزووی خۆیان ئەگونجێت ، وە خیانەتیان لە وتەی زانایان و بەڕاست و لاواز دانانی هەندێك ئەسەر و فەرمووده بۆ گونجاندنی بەڵگەکان لەگەڵ هەوا و ئارەوزو و ڕێبازە ئیرجائەکەیان ، داواکارین لە الله ئێمە و ئێوە دوور بکات لە فیتنەی مورجیئە و شوێنکەوتوانیان و ئەو کتێبە ببێتە هۆکارێك بۆ هیدایەتدانی ئەوانەی زیغ و خۆبەگەورەزانین لەدلیاندا هەیە لەوەرگرتنی هەق و شوێنکەوتنی ، وە ببێتە هۆکارێك بۆ زیاترکردنی دامەزراوی تەنها الله پەرستان (موەحیدان) و جیگیربوونیان لەسەری ، وە داواکارین الله لێمانی قبوڵ بکات ئەوەی چاکە و ڕاستییە ئەوا لەخواوەیە و ئەوەشی هەڵە و کەموکورتییە لەئێمەی تاوانبار و بێ زانستەوەیە .

---

[4] سورة المائدة: 49

له عبد الله کوڕی عمرو کوڕی عاصەوە فەرموویەتی: پێغەمبەری الله (صلی لله علیه وسلم) فەرمووی: (إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ ، حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَّالًا ، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا)[5] ، واتە: (بەڕاستی خوای گەورە عیلم و زانست بە وەرگرتنەوە وەرناگرێتەوە لە خەڵکی ، بەڵکو عیلم و زانست وەرئەگرێتەوە بە وەرگرتنی زانایان ، تاوەکو زانا نەما ، ئەوا خەڵکی چەند گەورەیەکی نەزان هەڵدەبژێرن بۆ خۆیان ، پرسیاریان لێ ئەکەن ، ئەوانیش فتوا دەدەن بەبێ عیلم ، خۆیان گومڕا ئەبن و خەڵکیش گومڕا ئەکەن)، وە هەروەك هەندێك لەسەلەف فەرموویانە: (ئایا کەس هەیە دینی تێکدابێت جگە لەدەسەڵاتداران و شوێنکەوتوانیان) وە حوکمی ئیسلام و فەرمانڕەواییەکەی هەر لەزووەوە نەما و بەرەو کوژانەوە چوو پێغەمبەری الله (صلی الله علیە وسلم) ئاماژەی پێداوە هەروەك لە فەرموودەی صحیح دا هاتووە کەوا امامی احمد دەریهێناوە لەمەسنەدەکەی و ابن حبان و طبري و غەیری ئەوانیش بەسەنەدێکی ڕاست و دروستەوە کە پێغەمبەری الله (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی: (لتنقضن عری الإسلام عروة عروة ، فكلما انتقضت عروة تشبث الناس بالتي تليها ، فأولهن نقضاً الحكم ، وآخرهن الصلاة)، واتە: (گرێیەکانی ئیسلام هەڵدەوەشێنەوە یەك لەدوای یەك ، هەر کاتێك گرێیەك هەڵوەشایەوە خەلکی خۆیان بەگرێیەکەی ترەوە دەگرن ، یەکەم گرێش کە هەڵدەوەشێتەوە حوکمەکەیەتی وە کۆتاییەکەشی نوێژە).

لەبەر ئەوەی بابەتەکەشمان لەسەر حوکم و حوکم گێڕانەوەیە سەرەتا دەبێت بزانین و ڕوونی بکەینەوە کەوا حوکم تەنها بۆ الله تعالی یە و بەهەمان شێوە حوکم گێڕانەوەش هەر تەنها بۆ لای الله تعالی یە ، بۆیەش:

لەپرسی یەکەمدا تیشك دەخەینە سەر ئەم بابەتە کە دەتوانین ناوی بنێین یاخود وەك ناونراوە (تەوحیدی حاکمیەت) وە مانای ئەم تەوحیدە چییە و دەچێتە ناو کامە لە سێ جۆرەکەی تەوحید .

---

[5] متفق علیه

وە لەپرسی دووەمدا باسی بەڵگەکان دەکەین لەقورئان و سوننەت و تێگەشتنی هاوەڵان و یەکدەنگی زانایان لەبارەی حوکم بغیر ما انزل الله و کافربوونی پەیڕەوکاران و دادوەری گێڕەرەوان بۆ جگە لەشەریعەتی الله تعالی .

وە لەپرسی سێیەمدا باسی ئەوە دەکەین کە حاکم بە جگە لەشەرعی الله تعالی طاغوتە و حوکم گێرانەوە بۆی کوفر و دەرچوونە لە ئیسلام .

اللَّهُمَّ أَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَأَلْهِمْنَا اتِّبَاعَهُ ، وَأَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا ، وَأَلْهِمْنَا اجْتِنَابَهُ ، وَلاَ تَجْعَلْهُ مُلْتَبِسًا عَلَيْنَا فَنَضِلُّ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ إِمَامًا

پرسی یەکەم:

کەس نابێتە موسڵمان هەتاوەك الله تعالى بەتاك ڕانەگرێت لە حاكمیەتدا

وەك ڕوون و ئاشكرایە لە ئایەتەكانی الله تعالى و سوننەتی پێغەمبەرەكەیدا (صلى الله علیه وسلم) كە بەندە نابێتە موسڵمان هەتاوەك الله بەتاك ڕانەگرێت لە حاكمیەتدا وەك چۆن لەپەرستنیدا بە تاكی ڕادەگرێت ئەمەش بەحوكم كردنی بەشەرعی الله و حوكم گێڕانەوە بۆ لای شەریعەتەكەی چونكە الله تعالى تەنها مافی حوكم و حوكم گێڕانەوەی بەخۆی داوە ئەمەش بەوە دەبێت كە الله بە تاك ڕابگیرێت لە حوكمیدا كە پێی دەگوترێت (تەوحیدی حاكمییەت) ئەم تەوحیدە هیچ كەسێك ئیمانی نابێت و نایەتە ناو بازنەی ئیسلام تاوەك ئەم تەوحیدەی نەبێت و جێگیری نەكات لەخۆیدا .

مەبەستیش لە تەوحیدی حاكمیەت: (واتە بەتاك دانانی الله تعالى بە تاك و تەنها لەحوكم و یاسادانانادا ، چونكە الله تعالى هەر خۆی فەرمانڕەوای دادوەرە ، فەرمان و بڕیار هەر بۆ ئەوە ، هیچ هاوبەشێكی نییە لە حوكم و یاسادانانیدا ، هەروەكو چۆن الله تعالى هیچ هاوبەشێكی نییە لە دەستەڵات و هەڵسوڕاندنی كاروباری دروستكراوەكانییدا بەهەمان شێوەش هیچ هاوبەشێكی نییە لە حوكم و یاسادانانیدا) .

هەروەكو الله تعالى فەرموویەتی: { إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ }[(6)] .

واتە: (بێ گومان بڕیار تەنها بۆ خوایە فەرمانی داوە بێجگە لەو هیچ شتێ نەپەرستن ئەوەیە ئایینی ڕاستی دامەزراوی نەگۆڕ بەڵام زۆربەی خەڵكی نازانن).

وە فەرموویەتی: { وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ }[(7)] .

واتە: (خوا بەویستی خۆی بڕیار دەدات كەس ناتوانێت بڕیاری ئەو بگۆڕێ یا هەڵیوەشێنێتەوە).

---

[6] سورة یوسف: 40

[7] سورة الرعد: 41

وە فەرموویەتی: { إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ }[8] .
واتە: (بەڕاستی خوا هەرچی بوێت بڕیاری بۆ دەدات).
وە فەرموویەتی: { وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا }[9] .
واتە: { کەسیش ناکات بە هاوبەشی خۆی لە فەرمانی دا } .
وە فەرموویەتی: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ }[10] .
واتە: (ئایا ئەوان داوای حوکمی نەفامی دەکەن ؟ ئایا کێ حوکم و بڕیاری لەهی خوا جوان و چاکترە ؟ لای کەسانێك کە بڕوای تەواویان هەیە).

وە فەرموویەتی: { وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ }[11] .
واتە: (وە هەر شتێك کە تێیدا جیاوازبوون ئەوە بڕیارەکەی بۆ لای خوا دەگەڕێتەوە).
وە فەرموویەتی: { وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ }[12] .
واتە: (جا ئەگەر بە گوێیان بکەن ئەوە بێگومان لە هاوبەشدانەران دەبن).
جگە لەمانەش ئایەتی ڕوون و ئاشکرا و موحکەمی تر زۆرن کەوا ئاماژەیان کردووە بۆ ئەو جۆرە تەوحیدە ، کە باوەڕی هیچ کەسێك دروست نابێ و بوونی نییە ئیللا بەهۆی ئەم جۆرە تەوحیدە نەبێ ، وە لەفەرموودەیەکی (صحیح) دا هاتووە لە پێغەمبەرەوە (صلى الله عليه وسلم) کە دەفەرمووێ: (إن الله هو الحَكم ، وإليه الحكم) ، واتە: (بەڕاستی خوای گەورە خۆی فەرمانڕەوایە ، وە حوکمیش هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێتەوە) .

سەبارەت بەوەی تەوحیدی حاکمیەت دەچێتە ژێر باری کام سێ جۆرەکەی تەوحید ، هەندێك لە زانایان وتویانە دەچێتە ژێر باری تەوحیدی (ربوبیەتەوە) وە هەندێکیان وای بۆچوون کە دەچێتە ژێر تەوحیدی (ئولوهییەتەوە) کە ئەمەشیان ڕاسترە ، ئەوەشی ڕاستە کە دەچێتە ناو تەوحیدی ئولوهییەتەوە ، وە هێندێکی دەچێتە ناو تەوحیدی ربوبییەت و هێندێکیش دەچێتە ناو تەوحیدی ئەسماء و صفەتەکانی الله وە ئەویش بەو **شێوەیە**:

---

[8] سورة المائدة: 1
[9] سورة الكهف: 26
[10] سورة المائدة: 50
[11] سورة الشورى: 10
[12] سورة الأنعام: 121

یەکەم: دەچێتە ناو (تەوحیدی ربوبیەت) : الله تعالی لە قورئانەکەیدا وەسفی خۆی کردووە بەوەی (پەروەردگاری مرۆڤە) وە بە (پەروەردگاری رۆژهەڵات و ڕۆژئاوا) وە بە (پەروەردگاری جیهانیان) وە بە (پەروەردگاری هەموو شتێك).

الله تعالی دروستکەری کەون و بەڕێوەبەریەتی و پارێزەریتی و پاشایەتی ، هەر ئەویش گەورەیەتی لە بەڕێوەبەردنی بەو شێوەیەی ویستی لەسەرە لەسەر بەندەکانی لەجێبەجێ کردنی فەرمانەکانی و ڕێگریکردن لە ڕێگرییەکانی ، الله تعالی ئەوەیە کە شەرعی دابەزاندووە: { قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ }[13] .

واتە: (ئەی محمد صلی الله علیه وسلم پێیان بڵێ: ڕوح القدس ، (جوبرەئیل ، ئەم قورئانەی) لەلایەن پەروەردگارتەوە بە حەق و ڕاستی دابەزاندووە).

الله تعالی خۆی حوکم دەکات وەك فەرموویەتی: { وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ }[14] .

واتە: (بێگومان پەروەردگاری تۆ فەرمانڕەوایی دەکات لەنێوانیاندا لە ڕۆژی قیامەتدا لەسەر ئەو شتانەی کە ئەوان کێشە و جیاوازیان تێدا دەکرد).

هەر ئەویشە لەکاتی کێشە و ناکۆکی بڕیار بۆ لای ئەگەڕێندرێتەوە: { وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ }[15] .

واتە: (لەهەر شتێکدا کێشە و ڕای جیاوازتان بوو ، ئەوە سەرئەنجامی بڕیارەکەی بۆ خوای خۆی دەگەڕێتەوە ، چونکە هەر ئەو زاتەیە خوای پەروەردگارم هەر پشت بەو دەبەستم و هەر بۆ لای ئەویش دەگەڕێمەوە).

ئەوەی جگە لەشەریعەتی الله پەیڕەو بکات ئەوا جگە لە الله ی کردووە بەخوای خۆی ، الله تعالی فەرموویەتی: { قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ }[16] .

واتە: (هەروەها بڵێ: ئایا ڕەوایە من جگە لە خوا بگەڕێم پەروەردگارێکی تر بکەمە پەروەردگاری خۆم لەکاتێکدا کە ئەو زاتە خاوەن و پەروەردگاری هەموو شتێکە ؟).

---

[13] سورة النحل: 102

[14] سورة النحل: 124

[15] سورة الشورى: 10

[16] سورة الأنعام: 164

الله خۆی تەنهایە لەدروست کردنی بەندەکانی و تەنهاشە لە فەرمانڕەوایەتی: { أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ }[17] .

واتە: (هەرچی دروستکردن و بڕیاردانە هەر بۆ ئەوە ، (کەواتە دەبا هەمووان فەرمانبەرداری ئەو بین و لە فەرمانی دەرنەچین)، موبارەك و پیرۆز و گەورەیە زاتی (الله) پەروەردگاری جیهانیان)، هەروەك چۆن هیچ دروستکەرێك نییە جگە لە الله بەهەمان شێوە هیچ حوکمێك نییە جگە لەحوکمی الله و ڕازی بوون پێی و حوکم گێڕانەوە بۆ شەریعەتەکەی .

دووەم: دەچێتە ناو (تەوحیدی ئولوهیەت): تەوحیدی ئولوهیەت **دوو ڕووکنی** هەیە:

١- پەرستشی الله تعالی بەتەنها .

٢- بەڕائەت کردن لە شرك .

وە حوکمیش پەیوەندی بەهەردووکیانەوە هەیە:

١- پەیوەندی حوکم بە پەرستشی الله تعالی بەتەنها ، عیبادەتی الله تعالی واتا بەتاك گرتنی لە عیبادەتدا ، الله تعالی کە هیچ هاوبەشێکی نییە فەرموویەتی: { وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ }[18] .

واتە: (خوا ئەو زاتەیە کە هەر ئەو خوای ئاسمانە و هەر ئەو خوای زەویشە و هەر ئەوە کە دانا و زانایە) ، الله وەسف و ناوی خۆی بردووە بەوەی الله ی ئاسمان و زەویە ئەو ئولوهیەتەش هیچ کەسێك هاوبەشی ناکات لەگەڵ الله تعالی ، الله پەرستراوە و پەرستنیش: بریتیە لە ملکەچی بۆ الله لەشوێنکەوتن و گوێڕایەلی و پەرستشی لەجۆرەکانی تری پەرستش ، بەمەش بەتاك ڕاگرتنی الله لەئولوهیەتدا واتا: بەتاك ڕاگرتنی الله لەشوێنکەوتن و گوێڕایەلی و نزیکبوونە لێی بەکردار و گوفتاری چاك ، هەروەك چۆن نابێت جۆرەکانی تری پەرستن وەك نوێژ و ڕۆژو و.... بۆ جگە لە الله ئەنجام بدرێت بەهەمان شێوە نابێت گوێڕایەلی و شوێنکەوتن هەبێت بۆ جگە لە الله ، ئەمەش مانای (لا الە الا الله) یە کە هیچ کەسێك شایستەی پەرستن و شوێنکەوتن نییە بەهەق جگە لە الله ، وە هەروەك چۆن هاوبەشی بۆ الله ڕوودەدات لەنوێژ و ڕۆژوو بەهەمان شێوە هاوبەشی ڕوودەدات

---

[17] سورة الأعراف: 54

[18] سورة الزخرف: 84

لەشوێنکەوتنی حەڵاڵ و حەرام کراو و تەشریعی جگە لە الله ، هەرکەسێك شەرع بۆ خەڵك دابنێت ئەوا خۆی هێناوەتە شوێنی الله ، هەرکەسێکیش شوێنیان بکەوێت لەو تەشریعەی جگە لەشەرعی الله ئەوا پەرستشی غەیری الله یان کردووە و کردوویانە بەخودا ، الله تعالى فەرموویەتی: { أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ }[19] .

واتە: (ئایا ئەو بێباوەڕانە ڕازین بەبەرنامەی خوا) یاخود شوێنی ئەو هاوەڵگەڕانە دەکەون کە بەناوی دینەوە بەرنامەیان بۆ داناون و پەیڕەوییان دەکەن بێ ئەوەی خوا مۆڵەتی دابێت و پێی ڕازی بێت (حەرام و حەڵاڵیان بۆ دیاری دەکەن)، خۆ ئەگەر بڕیاری پێشترمان نەبوایە بەمانەوەیان تا کاتی دیاریکراو ، ئەوا فەرمان دەدرا بە لەناوبردنیان ، بێگومان بۆ ستەمکاران سزای بەئێش و بەسۆ ئامادەیە).

٢- پەیوەندی و بەیەك گرێدراوی حوکم و بەرائەت لەشیرك کە ئەمەشیان ڕوکنی دووەمی تەوحیدە ئەم ئایەتانەش بەڵگەن لەبارەیەوە:

أ- الله تعالى فەرموویەتی: { فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ }[20] .

واتە: (جا ئەوەی باوەڕی نەبێت بە ـ طاغوت ـ (کە بریتیە لەهەموو ڕێگە و ڕێباز و هێز و بەرنامە و لادان و بتێك) و باوەڕی دامەزراو بهێنێت بەخوا ، جا بێگومان ئەو کەسە دەستی گرتووە بە بەهێزترین هۆکاری ڕزگاریەوە ، شوێن دامەزراوترین بیروباوەڕ کەوتووە ، کە هیچ پسان و هەڵوەشاندنەوەیەکی بۆ نییە و هەمیشە پتەو و دامەزراوە ، خوای گەورەش بیسەر و زانایە).

هەروەك لە ئایەتەکەدا باسکرا تەوحید لەسەر دوو ڕوکن دروست دەبێت (کوفر کردن بە طاغوت و ئیمان هێنان بە الله)، هیچ ڕێگایەك نییە بۆ جیاکردنەوەی ئەو دوانە لەیەك ، وە کاربەدەستی دادوەریکەر بەجگە لەشەرعی الله یەکێکە لە طاغوتان ، هەڵبەتە هیچ ئیمانێك نییە بۆ ئەو کەسەی خۆی بەری نەکردووە لە کاربەدەستی حوکمکەر بەجگە لەشەرعی الله تعالى ، کاتێك کە کوفری پێکرد و خۆی لێ بەریکرد ئینجا ئیمانەکەی دروست و دامەزراوە .

---

[19] سورة الشورى: 21

[20] سورة البقرة: 256

ب- الله تعالی فەرموویەتی: { قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ }[21] .

واتە: ((ئەی محمد صلی الله علیه وسلم) بڵێ: ئەی ئەوانەی کتێبتان بۆ ڕەوانەکراوە وەرن بەدەم بانگەواز و بەرنامەیەکەوە کە هاوبەش و هاوسەنگە لەنێوان ئێمەش و ئێوەشدا (ئەویش ئەمەیە): جگە لە (الله) کەسی تر نەپەرستین ، هیچ جۆرە هاوەڵێکی بۆ بڕیار نەدەین ، هیچ لایەکمان لاکەی ترمان (بەپیرۆز و فەرمانڕەوا دانەنێین) لەجیاتی ئەو زاتە و نەیپەرستین (خۆ ئەگەر لەم بانگەوازدا) سەرپێچیان کرد و گوێیان پێنەدا ، ئەوە پێیان بڵێ: کە ئێوە بەشایەت بن کە ئێمە موسڵمانین و ملکەچی فەرمانی پەروەردگارین).

لەم ئایەتە پیرۆزەدا بانگەوازیە بۆ ئەهلی کتاب و بینە شوێنکەوتە بۆ ئەم دینە ، وە ڕوونی ئەو داواکارییە مەزنە بۆ "پەرستنی الله تعالی و هاوبەشی بڕیارنەدان بۆی" ، دواتر ئایەتەکە ئاگاداریە بۆ داواکاری سێیەم "جگە لە (الله) کەسی تر نەپەرستین ، هیچ جۆرە هاوەڵێکی بۆ بڕیار نەدەین ، هیچ لایەکمان لاکەی ترمان (بەپیرۆز و فەرمانڕەوا دانەنێین) لەجیاتی ئەو زاتە و نەیپەرستین" ، واتا: شوێن هیچ شەرع و بەرنامەیەك نەکەوین جگە لە شەرع و بەرنامەی الله تعالی کە دانراوە لەلایەن دەسەڵاتدار و گەورەکانمان ، دواتر الله تعالی ڕوونی کردۆتەوە کە ئەگەر ئەوان شوێن ئەو بەرنامەیە نەکەوتن ئەوا پێیان بڵێن ئێمە شوێنی کەوتین و موسڵمانین ، وە تێگەیشتنیش لەمە ئەوەیە کە ئەوەی شوێنی نەکەوێت ئەوا موسڵمان نییە .

سێیەم: **چوونی بۆ ناو (تەوحیدی اسماء و صفاتەوە) :** بەڵگەکان زۆرن لەوەی کە تەوحیدی حاکمیەت دەچێتە ژێرباری (تەوحیدی أسماء و صفاتەوە) ئاماژە **بەهەندێکیان** دەدەین:

١- الحکم (دادوەر) : الله تعالی ناوی خۆی بردووە بە دادوەر و دادوەری تایبەت کردووە بەخۆی ، وەك فەرموویەتی: { إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ }[22] .

واتە: (بەڕاستی حوکم و فەرمانڕەوایی جگە لە خوا شایستەی کەسی تر نی یە).

---

[21] سورة آل عمران: 64

[22] سورة یوسف: 40

وە هیچ کەسێکی نەکردۆتە هاوبەش و شەریکی خۆی لە حوکمیدا ، وەك فەرموویەتی: { وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا }[23] .
واتە: (بێگومان ئەو خوایە لە کار و فەرمانڕەوایەتیەکەیدا هیچ کەس ناکات بەهاوتا و هاوبەشی خۆی) ، نە هیچ پیغەمبەرێکی نێردراو وە نە هیچ مەلائیکەتێك و نەهیچ کەسێك .

وە حوکمی الله ئەو حوکمەیە کە هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێگری لێبکات و کۆسپ بخاتە ڕێگایەوە وەك فەرموویەتی: { وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ }[24] .
واتە: (خوا خۆی داوەریی دەکات و (گۆڕانکاریەکان تاوتۆی دەکات) ، کەس ناتوانێت موحاسەبەی بکات و کۆسپ و تەگەرە بهێنێتە ڕێی و ئەو زاتە زۆر بەخێرایی هەموو شتێك تاوتۆی دەکات).

وە هەروەها نکۆڵی لەو کەسانە کردووە کە داوای حوکمێك جگە لە حوکمی الله بکەن وەك فەرموویەتی: { أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا }[25] .
واتە: (ڕەوایە (بۆ منی پێغەمبەر ، بۆ منی ئیماندار) جگە لە خوا کەسێکی تر بکەمە حەکەم و دادوەر ، لەکاتێکدا ئەو زاتە کتێبی پیرۆزی خۆی کە (قورئانە) بۆ دابەزاندوون کە هەموو دروست و نادروستێکی تیادا جیاکردۆتەوە).

بۆیە ئەوەی پەرتووکی دابەزاندووە هەر ئەو بەتەنها شایەنی ئەوەیە دادوەر بێت ، وە وەسفی خۆی کردووە بەچاکترینی دادوەر وەك فەرموویەتی: { خَيْرُ الْحَاكِمِينَ } وە وەسفی خۆی کردووە بە دادپەروەرترینی دادوەران وەك فەرموویەتی: { أَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ } ، وە ئاوا باسی حوکمی خۆی کردووە کە دەفەرمووێت: { وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ }[26] .

واتە: ((ئاخر بۆ بیر ناکەنەوە) کێ هەیە بەقەدەر خوا حوکمی جوان و چاك و بەجێ بێت ، (بەتایبەت) لای ئەو کەسانەی کە بەوردیی سەرنج دەدەن و ویژدان و هەستی زیندوویان هەیە).

---

[23] سورة الكهف: 26
[24] سورة الرعد: 41
[25] سورة الأنعام: 114
[26] سورة المائدة: 50

وە حوکمی جگە لە حوکمی خۆی ناوبردووە بە حوکمی جاهیلییەت ، الله تعالى فەرموویەتی: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ }[27] .

واتە: (ئایا ئەوانە حوکم و فەرمانڕەوایی جاهیلیەت و نەفامیان دەوێت و ئەویان لا پەسەندە ؟!).

ئا بەهۆی ئەوەوە فەرمانی کردووە بە گێڕانەوەی دادوەری بۆ لای خۆی لەکاتی ڕوودانی کێشە و ناکۆکی لەنێوان موسڵمانان ، الله تعالى فەرموویەتی: { وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّه }[28] .

واتە: (لەهەر شتێکدا کێشە و ڕای جیاوازتان بوو ، ئەوە سەرئەنجامی بڕیارەکەی بۆ خوا خۆی دەگەڕێتەوە).

٢- الله تعالى ناوی خۆی بردووە بە **پاشا** (الملك) وە بە **پاشای هەق** (الْمَلِكُ الْحَقُّ) وە بە (الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ) وە بە **پاشای خەڵکی** (مَلِكِ النَّاسِ) وە وەسفی خۆی کردووە بەوەی **خاوەنی ئاسمان و زەویە** و ئەوەی لەنێوانیشیاندایە وەك فەرموویەتی: { ولله مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا }[29] .

وە **پاشای هەق (الملك الحق):** (ئەوەیە کەخاوەنی ئەو مولکەیە و دروستی کردووە بەبێ هیچ یارمەتییەك لەدروستکراوەکان و کارەکانی دابەش کردووە بەحیکمەت و دادپەروەری و هەقەوە ، هەر ئەویش لەسەرووی هەموو دروستکراوەکانییەتی هەر خۆشی خاوەنی کەونە و ئەویش فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە و ڕێگری لە خراپە ، الله تعالى فەرموویەتی: { مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ }[30] .

واتە: (هەر ئایەتێك بسڕینەوە ، یان بیخەینە بارودۆخی فەرامۆشییەوە و پشتگوێی بخەین ، چاکتر لەو ، یان وێنەی ئەو دەخەینە ڕوو ، مەگەر نەتزانیوە کە خوا دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە ؟).

[27] سورة المائدة: 50
[28] سورة الشورى: 10
[29] سورة المائدة: 17
[30] سورة البقرة: 106

وە فەرموویەتی: { أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ }[(31)] .
واتە: (ئایا نەتزانیوە (ئەی محمد (صلى الله علیه وسلم)، ئەی ئیماندار) کە بەڕاستی هەر خوا خاوەنی هەموو ئاسمانەکان و زەوییە).

ابن کثیر لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا دەفەرمووێت : (ألم تعلم یا محمد أن لي ملك السماوات والأرض وسلطانهما دون غیري ، أحكم فیهما وفیما فیهما بما أشاء ، وآمر فیهما وفیما فیهما بما أشاء ، وأنهى عما أشاء ، وأنسخ وأبدل وأغیر من أحكامي التي أحكم بها في عبادي ما أشاء إذا أشاء ، وأقر فیهما ما أشاء)[(32)] .
واتە: (تۆ ئەی محمد (صلى الله علیه وسلم) نەتزانیوە کە من خاوەن و پاشای ئاسمان و زەویم و جگە لە من کەسی تر نییە ، حوکمیان بەسەردا ئەدەم بەوەش کە تیایدان بەوەی ویستم لەسەرە ، وە فەرمانیان بەسەردا ئەکەم بەوەی خۆم ویستم لەسەرە ، وە ڕێگری لەوە دەکەم کە خۆم ویستم لەسەرە ، وە نەسخ و گۆڕان بەو حوکمانەی خۆم دەکەم کە ویستم لەسەرە و ملکەچیان دەکەم بەوەی ویستم لەسەرە)!؟.

بۆیە الله تعالى خۆی خاوەنی خەڵکیە خاوەنی دەسەڵات و فەرمان و ڕێگریە بەسەریان ، خەڵکیش بەندە و مولکی ئەون وە واجب کراوە لەسەریان گوێڕایەڵ بن بۆی و ملکەچی فەرمان و ڕێگریەکانی ببن و ملکەچ بن بۆ شەرعەکەی بەهۆی ئەوەی مولکی ئەون جا گەر لەژێر شەریعەت و فەرمانەکانی دەرچوون ئەوا پێویستە لەوەش دەربچن کەموڵکی ئەون و دروستکراون لەلایەن ئەوەوە ، بۆیە هەرکەسێك هەقی تەشریع و دەستور دارِشتن بدات بەخۆی ئەوا خۆی کردووە بە خاوەنی بەندەکان و دروستکراوەکانەوە).

٣ - الله تعالى زانا و دانایە (العلیم الحكیم): الله تعالى وەسفی خۆی کردووە و ناوی خۆی بردووە بە زانا و دانا ، وەك الله تعالى فەرموویەتی: { وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ }[(33)] .
واتە: (خوا زانا و دانایە).

---

[31] سورة البقرة: 107
[32] تفسیر إبن کثیر: (152/1)
[33] سورة النساء: 26

وە زانست و دانایی دوو پێویستین بۆ حوکم و بۆ تەشریع جا گەر وا نەبوایە ئەوا تەشریع و دانـاییەکی کەموکـورت بـوو پـاك و بـێگەردی بـۆ الله تعـالی ، وە الله تعـالی دەربـارەی زانـایی بەدروستکراوەکانی فەرموویەتی: { أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ }[34] .

واتە: (مەگەر خوا نازانێت کێی دروست کردووە و چۆنی دروست کردووە).

وە فەرموویەتی: { وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ }[35] .

واتە: (ئـەو بەهـەموو دروسـتکراوێك زانـا و ئاگایـە (دروسـتکردن و دروسـتکردنەوەی هـەموو شتێکی لا ئاسانە).

بەڵام کاتێك شیرك زۆر بـوو لەنـاو ئوممەتـدا لەلایەنـی حوکمکردن بەغەیـری قورئان و حـوکم بـردن بـۆ لای یاسـا و دەسـتوری کـوفر و طـاغوت... پێویسـت بـوو ئامـاژە بکـرێ بـۆ ئەو جـۆرە تەوحیـدە گـرنگە و بەتەنهـا باسـکردنی ، ئەمەش بـۆ سـەرنج ڕاکێشـان و ئاگـادارکردنەوەی خەڵکـی لە گـرنگییەکەی ، وە ئەوان بەبـێ ئەو جـۆرە تەوحیـدە (تەوحیـدی حاکمیـەت) تەوحیدی ئولوهیەتیان لە خۆیاندا نەهێناوەتە جێ بەو شێوەی کە گونجاو و پێویستە .

نموونــەی ئــەوەش ئەوەیــە خەڵکانێــك دەبینـی هاوبەشـییان بـۆ الله تعـالی بڕیــارداوە لەلایەنــی گوێڕایەڵیکردنیـان بـۆ غەیـری الله ، تـۆش پێیـان دەڵێـی: پێویسـتە لەسـەرتان الله بەتاك دابنێن لە گوێڕایەڵییکردنـدا و گوێڕایەڵی هیچ کەس نەکەن لەبەر خـودی خـۆی تەنها الله نەبێت ، ئەم قسەیەت ڕاست و دروستە ، دروست نییە نکوڵیت لێ بکرێ یاخود پێت بگـوترێ تـۆ تەوحیـدێکت هێنـاوە جـگە لە تەوحیـدی ئولـوهییەت! بەهەمـان شـێوە کاتێـك دەبینی خەڵکانێك لەگەڵ الله تعالی چەند هاوبەشێکی تریان داناوە لەلایەنی خۆشەویستی و دۆستایەتی و دوژمنـایەتییەوە بۆیە لەوکاتــەدا دەبینیت ناچاریت ئاماژە بکەیـت بۆ تـەنها الله پەرستی لە خۆشەویستیدا (توحید المحبة) ، وە خۆشەویستراو لەبەر خودی خۆی تەنها الله تعــالی یــە بەڵام ئەم تەوحیــدە تەوحیــدێکی نــوێ نیــیە جیــاواز بێــت لە تەوحیــدی ئولوهییەت ، تەنها الله پەرستی لە خۆشەویستیدا (توحید المحبة) شتێکی داهێنراو و بیدعە نییە بەهیچ شێوەیەك .

---

[34] سورة الملك: 14

[35] سورة يس: 79

بەهەمـان شێـوە ئەگەر کەسێکـت دیـت هاوبەشـی بـۆ الله بڕیـاردەدا لەلایەنـی پـاڕانەوە و هانــابردنەوە ئەوە پێــی دەڵێــی: پێویســتە لەســەرت الله بەتــاك بپەرســتی لە پــاڕانەوە و داوالێکردنـدا وە ئەمەش بەشـێکی تـر نییە جیـاواز بێـت لە تەوحیـدی ئولـوهییەت ، بەڵکـو پێویستی و ناچاری هێندێکجار وادەخوازێ کە بەتەنها باسی بکەی کاتێك دەبینی خەڵکی تووشی شیرك بووینە لەو لایەنەوە .

هیچ یەکێك نە لە پێشینەکان و نەلە دواینەکانیش نییە بڵێت تەوحیدی حاکمییەت بریتیە لە تەوحیـدێکی سـەربەخۆ یـاخود بەشـی چـوارەمە لە بەشـەکانی تەوحیـد ، بەڵام هەموویـان دەیخەنە ناو تەوحیدی ئولوهییەتەوە ، وە هەشیانە دەیخاتە ناو جۆرەکانی تری تەوحیدەوە هەروەکـو پێشـتر باسـمان کـرد ، وە بەتەنهـا باسـی دەکەن لەبەر گـرنگییەکەی و ڕاکێشـانی سـەرنج بـۆ ئەم جـۆرە تەوحیـدەی کەوا نـزیکە دروشـمەکانی بکـوژێتەوە! ئەگەر ئەمەت زانـی ئەوکـات دەزانـی کە ئەو هێرشــەی موخالیفەکـان دەیـکەنە سـەر ئەو جـۆرە تەوحیـدە هـیچ پاساوێکیان نییە جگە لەوە نەبێ کە دەیانەوێ لە گرنگی ئەم جۆرە تەوحیدە کەم بکەنەوە وە هەروەهــا بــۆ ئەوەی پاســاو بهێنــنەوە بــۆ ئەو کەمتەرخەمیــیە بە مەبەســتەی لەلایەن طاغووتەکانی حوکمەوە دەردەچێت لە نکووڵییکردنی ئەو لایەنە گرنگەی تەوحید!.

سـەبارەت بەوەش کـە کـێ ئامـاژەی بەو جـۆرە تەوحیـدە داوە ئەوا گەلێـك زۆرە ، گرنگـترین و بەرزتـرین و گەورەترینیـان قـوڕئانی پیـرۆزە ، پاشـان سوننەتـی پێغەمبـەر (صـلی الله علیـه وسلم) ، پاشـان کتێبەکانی بیروباوەڕ وەکو کتێبەکانی ئیبن و تەیمییە و ، ئیبن ولقەیم و ، محمدی کوڕی عبدالوهاب و نەوەکانی ، ئا ئەمەیە گرنگی حوکمی الله و حـاکمیەتی و بەتـاك ڕاگرتنـی و باسـەکەی کە دەچێـتە ژێـر هەرسـێ بـارەکەی تەوحیـدەوە هەرکەسـێك جـگە لە حـوکمی ئەو پەیـڕەو کـات ئەوا هاوبەشـی بـۆ الله بڕیـارداوە لەهەر سـێ بەشـەکەی تەوحیـد و ئیمانی نەهێناوە بە الله .

پرسی دووەم:

بەڵگەکان لە قورئان و سوننەت و تێگەشتنی هاوەڵان و یەکدەنگی زانایان لەبارەی حوکم بغير ما انزل الله و کافربوونی پەیڕەوکاران و دادوەری گێڕەرەوان بۆ جگە لەشەریعەتی الله

الله تعالى واجبی کردووە لەسەر پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) کە حوکم بدات بەسەریان بەحوکمی خۆی (واتە حوکمی الله) نەوەك بەحوکمێکی تر و ئاگاداری کردۆتەوە لەوەی لایەن لە حوکم نەکردن بە کتێبی الله وە حوکمی داوە بەسەر ئەوانەی پشت دەکەن لەو حوکم بە کوفر و کافر بوون :

الله تعالى بە پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) ی فەرمووە: { وَأَنِ **احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ** وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ }[36] .

واتە: (کاتێك هەندێك لە زاناکانی جوو ، هاتن بۆ لات تا داوەریی بکەی لە نێوانیاندا) ، **داوەری بکە بەو بەرنامەیە (قورئانە)** ی کە لەلایەن خواوە بۆت دابەزیووە ، شوێنی ئارەزووەکانی ئەوان مەکەوە ، وریابە نەوەکو ئەوان ڕێت لێ هەڵە بکەن لە هەندێك لەو ڕێنموویيانەی کە خوا بۆی ناردوویت جا ئەگەر **پشتیان هەڵکرد** ، ئەوە بزانە بەڕاستی خوا دەیەوێت گیرۆدەی سەرئەنجامی هەندێك لەگوناهەکانی خۆیانیان بکات ، بێگومان زۆربەی خەڵکی یاخی و سەرکەش و تاوانبارن).

وە حوکم کردن بەوەی الله دایبەزاندووە گشتگیرە کە مەبەست پێی لە **حەددەکانە:**
ابن أبي حاتم فەرمویەتی ، باوکم بۆی باسکردم ، أبو صالح پێمانی گوت ، معاوية بن صالح بۆی باسکردین ، لە علي بن أبي طلحة ، لە ابن عباسەوە الله تعالى لێیان رازی بێت سەبارەت بەو ئایەتە: { وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ } فەرموویەتی: (**بحدود الله**)[37] .
واتا: (**بەحەدەکانی الله حوکم بکە**) .

---

[36] سورة المائدة: 49

[37] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (6496)

حەددەکان وەك: دەس بڕین ، ڕەجم کردنی زیناکەری محصەن ، جەلدەلێدان لە زیناکەرێك موحصەن نەبێت ، قصاص ، سزای نێربازی ، سزای جاسوس.....هتد.
وە ئەوانەی پشت هەڵدەکەن لەو حوکمە و ملکەچی کافرانن .

ابن أبي حاتم فەرموویەتی: أبو صالح بۆی باسکردین ، معاوية بن صالح پێمانی گوت ، لە علي بن أبي طلحةوە ، لە ابن عباسەوە الله تعالى لێیان ڕازی بێت فەرموویەتی: { **فَإِن تَوَلَّوْا** } يعني: (**الكفار**)[38] ، واتە: ابن عباس فەرموویەتی دەربارەی فەرمایشتی الله: { فَإِن تَوَلَّوْا } جا ئەگەر **پشتیان هەڵکرد** لەو حوکمە ، واتە : (**کافران**) .

وە تێدەگەین لەو وتەیەی الله تعالى کەهیچ کەسێك پشت هەڵناکات و ڕوو وەرناگێڕێت لەحوکمی الله مەگەر کەسێکی **کافر** نەبێت ، الله تعالى فەرموویەتی: { إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا **بِالْعَدْلِ** إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا }[39] .
واتە: (بێگومان خوا فەرمانتان پێدەدات کە هەموو ئەمانەتەکان (سپاردەکان) بگەڕێننەوە دەست خاوەنەکانیان و هەرکاتێکیش داوەریتان کرد لەنێوان خەڵکیدا ، **دادپەروەرانە فەرمانڕەوایی بکەن** ، چونکە بەڕاستی خوا بەجوانی و چاکی و تەواوی ئامۆژگاری و فەرمانتان پێدەدات ، بەڕاستی خوا هەمیشە و بەردەوام بیسەر و بینایە).

ابن أبي حاتم فەرموویەتی: باوکم بۆی باسکردین ، الحسن بن عطية بۆ باسکردین ، حسن بن صالح پێمانی گوت ، لە إسماعيل بن أبي خالدەوە ، لە مصعب بن سعدەوە فەرموویەتی: ئیمامی علي فەرموویەتی: (حق على الإمام أن **يحكم بما أنزل الله** ، وأن يؤدي الأمانة ، فإذا فعل ذلك وجب على المسلمين أن يسمعوا له ويطيعوا ، وأن يجيبوا إذا دعوا)[40] .
واتە: (هەقە لەسەر ئیمام کە **حوکم بەوە بکات کە الله دایبەزاندووە** ، وە ئەمانەت بەجێ بگەیەنێت ، جا گەر ئەوەی کرد واجبە لەسەر موسڵمانان کە گوێی بۆ بگرن و گوێڕایەڵی بکەن ، وە بەدەم بانگەوازییەکەی بچن گەر بانگێشت کران) .

---
[38] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (6500)
[39] سورة النساء: 58
[40] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (5520)

گوتم : ئەوەیە کە پێشینانمان لێی تێگەشتوون کە ئەوکاتە کاربەدەست دەبێتە وەلی ئەمری موسڵمانان کە حوکم بە قورئان بکەن بەڵام گەر حوکمیان پێ نەکرد ئەوکات نەگوێڕایەلی و نە بەگوێکردنیان بۆ هەیە ، گەر ئەوەشی نەبوو ئەوا کەوتووە لەوەی وەلی ئەمر بێت ، ئەوەشی لە وەلی ئەمرایەتی کەوتبێت ئەوا کافر بووە ، چونکە وەلی ئەمر دەبێت موسڵمان بێت گەر موسڵمان نەبوو ئەو کات وەلی ئەمر نییە .

ابن أبي حاتم فەرموویەتی: أبو سعيد الأشج بۆی باسکردین ، ابن إدريس بۆی باسکردین ، لە لیثەوە ، لە شهر بن حوشبەوە ، دەربارەی وتەی الله : { وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ } قال: (**نزلت في الأمراء خاصة**)[41] .

واتا: شهر بن حوشب دەربارەی ووتەی الله: { وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ } فەرمووی: (**تایبەت دابەزیوە بۆ سەر کاربەدەستان**).

ابن أبي حاتم فەرموویەتی: باوکم بۆی باسکردم ، الحسين بن الأسود بۆی باسکردم ، أبو أسامة بۆی باس کردین ، أبو مكين الأنصاري بۆی باسکردین ، لە زید بن أسلمەوە ، دەربارەی وتەی الله: { وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ } قال: (**نزلت في حكام الناس** ، فيمن ولي من أمور الناس شيئا)[42] .

واتە: زید بن أسلم دەربارەی وتەی الله: { وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ } فەرموویەتی: (**دابەزیوە بۆ سەر کاربەدەستانی خەلکی** ، کەسێك کە شتێك لە کاروباری موسڵمانانی پێ سپێردرابێت).

ابن أبي حاتم فەرموویەتی: عمرو الأودي بۆی باسکردین ، وكيع بۆی باسکردین ، لە أبي مكينەوە فەرموویەتی: گوێم لە زید بن أسلم بوو ، دەیفەرموو: (إن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل) قال: (**نزلت هذه الآية في ولاة الأمر**)[43] .

[41] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (5521)
[42] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (5522)
[43] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (5523)

واتە: زید بن اسلم دەربارەی وتەی الله: { وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ } فەرموویەتی: (**ئەو ئایەتە دابەزی بۆ سەر فەرمانڕەوا و کاربەدەستان**).

گوتم : ئەوەش چەند مەرجێکە بۆ موسڵمانبوونی کاربەدەستان حوکم کردن بە دادپەروەری وە بەجێگەیاندنی ئەمانەت وە تاکە حوکم و بەرنامە کە دادپەروەری تیایە بریتیە لەشەرعی الله ، لەوەوە تێدەگەین کە مەبەست لەو ئایەتە لە حوکم کردن بە دادپەروەری بریتیە لە حوکم کردن بە شەرع و بەرنامەی الله .

ئەوەی حوکم و دادوەری نەگێڕێتەوە بۆ لای الله و پیغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) ئیمانی نەهێناوە بە الله تعالی و بەرۆژی دوایی ، الله تعالی فەرموویەتی: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ **فَرُدُّوهُ** إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ **تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ** ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا }[44] .

واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە فەرمانبەردار و گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) و فەرمانڕەواکان بکەن کە لە خودی خۆتانن (لە بیروباوەڕ و پابەندیدا) ، خۆ ئەگەر لە شتێکدا بوو **بەکێشەتان** دەربارەی حوکمی خوایی ، ئەوە ئەو کێشەیە بگێڕنەوە بۆ لای خوا و پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) (کە قورئان و سوننەت دەگەیەنێت) ، ئەگەر ئێوە **باوەڕتان بەخوا و بەرۆژی قیامەت هەیە** ، (ڕەفتارکردنتان) بەو شێوەیە چاکترین و جوانترین سەرچاوەیە بۆ چارەسەری کێشەکانتان).

ئەوەشی بڕوای بەرۆژی دوایی نەبێت ئەوا **موشریکە** ، الله تعالی فەرموویەتی: { وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ * الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ **كَافِرُونَ** }[45] .

واتە: (چاك بزانن کە وەیل و سزای سەخت بۆ **موشریك و هاوەڵگەران** ئامادەیە ئەوانەی کە زەکات نادەن و ئەوانەش کە **بێ باوەڕن بە ڕۆژی قیامەت**).

ابن کثیر لەتەفسیری ئەو ئایەتەدا دەفەرمووێت: (قال مجاهد وغير واحد من السلف: أي: إلى كتاب الله وسنة رسوله. وهذا أمر من الله ، عز وجل ؛ بأن كل شيء تنازع الناس فيه من

---

[44] سورة النساء: 59

[45] سورة فصلت: 6_7

أصول الدين وفروعه ؛ أن يرد التنازع في ذلك إلى الكتاب والسنة ؛ كما قال تعالى: { وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ } ؛ فما حكم به كتاب الله وسنة رسوله ، وشهدا له بالصحة ؛ فهو الحق ، وماذا بعد الحق إلا الضلال ، ولهذا قال تعالى: { إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ } ؛ أي: ردوا الخصومات والجهالات إلى كتاب الله ، وسنة رسوله ، فتحاكموا إليهما فيما شجر بينكم { إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ } ؛ **فدل على أن من لم يتحاكم في مجال النزاع إلى الكتاب والسنة ، ولا يرجع إليهما في ذلك ؛ فليس مؤمناً بالله ، ولا باليوم الآخر)**[46] .

واته: (امامی موجاهید و جگه لەویش لەسەلەف فەرمویانە واتا: گێڕانەوەی کێشە و ناکۆکییەکان بۆ لای قورئان و سوننەت ، ئەوەش فەرمانێکە لە الله تعالی ـەوە بەوەی هەموو شتێك کەخەڵکی کیشەیان هەبوو لەسەریدا لە بنچینەکانی دین و فەرعەکانی ئەو کێشە و ناکۆکیە بگەڕێننەوە بۆ بۆ قورئان و سوننەت هەروەك الله تعالی فەرموویەتی: { وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ } ، ئەوەی قورئان و سوننەت حوکمی لەسەر دابێت شایەدی ڕاستیان بۆ دابێت ئەوەیان هەقە ، کەواتە چی لەدوای هەق مەگەر گومڕایی نەبێت ، هەر بۆ ئەوەیە الله تعالی فەرموویەتی: { إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ } ، واتە: گێڕانەوەی کیشە و بەربەرەکانێکانیان بۆ لای پەرتووکی الله تعالی و سوننەتی پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) و دادوەری بگێڕنەوە بۆ لای قورئان و سوننەت لەو کێشانەی لەنێوانتاندا ڕووئەدات: { إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ } ، **بەڵگەیە لەوەی ئەو کەسەی حوکم نەگێڕێتەوە بۆ لای قورئان و سوننەت لەهەبوونی کێشە و ناکۆکی لەنێوانیان و نەگەڕێتەوە بۆ لایان ئەوا نە ئیمانی هێناوە بە الله نە ئیمانی هێناوە بەڕۆژی دوایی)**.

الله تعالی بەریئە لەو کەسەی کەوا حوکم بەغەیری شەرعی الله دەکات: پێغەمبەری الله (صلی الله علیه وسلم) دەفەرموویێت: (إن الله مع القاضي ما لم يجر فإذا جار **تبرأ الله** - عز وجل – منه)[47] ، واتە: (الله تعالی لەگەڵ دادوەرە تاوەك زوڵم نەكات جا گەر زوڵمی کرد ئەوا الله تعالی خۆی لێ **بەری دەکات**).

---

[46] تفسير ابن كثير: (2/345-346)

[47] المستدرك على الصحيحين باب كتاب الاحكام: (7108)

وه الله تعالى خۆی بەری ناكات لەكەسێك تەنیا موشریك و كافر نەبێت ، الله تعالى فەرموویەتی: { أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ **الْمُشْرِكِينَ** وَرَسُولُهُ }[48] ، واتە: (بەڕاستی خوا و پێغەمبەرەكەی بەرین لە **موشریك و هاوەڵگەران**).

بزانە ڕەحمەتی الله تعالى بڕژێ بەسەرتا كە **دوو جۆرە** حوكم هەیە و سێیەم بوونی نییە :
١- حوكمی الله تعالى .
٢- حوكمی جاهیلیەت (سەردەمی نەفامی) .

حوكمی الله تعالى: (ئەو حوكمەیە كە الله تعالى ملكەچبوونی بۆی بەمەرجی ئیمان داناوە و ئیمان ناهێنن تاوەك الله تعالى بە تاك نەگرن لەحوكمیدا وەك چۆن الله تعالى بەتاك دەگرن لە پەرستشیدا وەك سوجدە ، نەزر ، دوعا......هتد).

حوكمی جاهیلیەت (سەردەمی نەفامی) : (بریتیە لەو حوكم و یاسا و بەرنامانەی كە بۆ مرۆڤ دانراون و مرۆڤەكان دایانڕشتوون و لەسەریبوون لەڕابردوو و تا كاتی ئێستامان كە دانراوە بەبێ وەرگیرانی لە شەرعی الله تعالى دا لە حەڵال حەرام كردن و حەرام حەڵال كردن بۆیە هەموو حوكمێك جگە لە حوكمی الله تعالى ئەوا حوكمی جاهیلیەت و نەفامیە و ئیمان و ڕێگای ڕاست بریتیە لەحوكمی الله تعالى ، **وە كوفر و نیفاق و گومڕایی بریتیە لە حوكمی جاهیلیەت .**

الله تعالى كە هاوبەشی بۆ نییە **لەحوكمیدا** فەرموویەتی: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ }[49] .
واتە: (ئایا ئەوانە حوكم و فەرمانڕەوایی جاهیلیەت و نەفامیان دەوێت و ئەویان لاپەسەندە ؟! (ئاخر بۆ بیرناكەنەوە) كێ هەیە بەقەدەر خوا حوكمی جوان و چاك و بەجێ بێت ، (بەتایبەت) لای ئەو كەسانەی كە بەوردیی سەرنج دەدەن و ویژدان و هەستی زیندوویان هەیە).

---

[48] سورة التوبة: 3
[49] سورة المائدة: 50

ابن أبي حاتم فەرموویتی: باوکم بۆی باسکردین ، هلال بن فیاض پێمانی گوت ، أبو عبيدة الناجي فەرموویەتی : گوێم لە حسن بوو دەیفەرموو: (من حكم بغير حكم الله ، **فحكم الجاهلية**).

واتە: (هەرکەسێك حوکم بکات بەجگە لە حوکمی خوا ئەوا **حوکمی نەفامیە**)[50] .

وە أبو الشيخ دەریهێناوە لە السدي ـەوە فەرموویەتی: **الحكم حكمان: حكم الله** ، و **حكم الجاهلية** ، ثم تلا هذه الآية: (أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ)[51] ، واتە: السدی ڕەحمەتی الله تعالى ی لەسەر بێت دەفەرمووێت: **دوو جۆر حوکم هەیە** ، **حوکمی الله** ، وە **حوکمی جاهیلیەت** ، دواتر ئەو ئایەتەی خوێندەوە: (أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ) .

ئیبن کثیر (ڕەحمەتی الله تعالى ی لێ بێت) لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ } فەرموویەتی: وقوله: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ } ينكر تعالى على من خرج عن حكم الله المُحْكَم المشتمل على كل خير ، الناهي عن كل شر وعدل إلى ما سواه من الآراء والأهواء والاصطلاحات ، التي وضعها الرجال بلا مستند من شريعة الله ، كما كان أهل الجاهلية يحكمون به من الضلالات والجهالات ، مما يضعونها (بما صنعوا) بآرائهم وأهوائهم ، وكما يحكم به التتار من السياسات الملكية المأخوذة عن ملكهم جنكزخان ، الذي وضع لهم **اليَساق** (الياسق) وهو عبارة عن كتاب **مجموع** من أحكام قد اقتبسها عن شرائع شتى ، من **اليهودية والنصرانية والملة الإسلامية** ، وفيها كثير من الأحكام أخذها من مجرد نظره **وهواه** ، فصارت في بنيه **شرعًا متبعًا** ، يقدمونها على الحكم بكتاب الله وسنة رسوله صلى الله عليه وسلم. ومن فعل ذلك منهم فهو **كافر يجب قتاله** ، حتى يرجع إلى حكم الله ورسوله [صلى الله عليه وسلم] فلا يحكم سواه (بسواه) في قليل ولا كثير ، قال الله تعالى: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ} أي: يبتغون ويريدون ، وعن حكم الله يعدلون. {وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ} أي: ومن أعدل من الله في حكمه لمن عَقل عن الله شرعه ، وآمن به

---

[50] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (6054)
[51] الدرر المنثور: (98/3)

وأيقن وعلم أنه تعالى أحكم الحاكمين ، وأرحم بخلقه (بعباده) من الوالدة بولدها ، فإنه تعالى هو العالم بكل شيء ، القادر على كل شيء ، العادل في كل شيء)[52] .

واتە: (اللە تعالی ئینکاری لە کردەوەی ئەو کەسە دەکات کە لە حوکمی تەواو و پڕ لە هەموو چاکە و خێرێك و نەهی کردوو لە هەموو خراپەیەك دەرچووە و لایداوە بەرەو شتی تری جگە لەو لە بۆچوون و هەوا و ئارەزو و وشەکانی تر ، لەو بۆچونانەی کە خەڵکی خۆیان دروستیان کردووە و دایانهێناوە بەبێ هیچ پشتیوانییەك لە شەریعەتی اللە ، هەروەك ئەو شتانەی کە خەڵکی نەفامی حوکمیان پێ دەکرد لە گومڕایی و نەفامێتی بەوەی خۆیان بە بۆچوون و ئارەزووی خۆیان دایاندەهێنا وە هەروەك ئەو شتەی **تەتارەکان** حوکمی خەڵکییان پێ دەکرد لە سیاسەتی پاشایەتی کە لە جەنگیزخانی پاشایان وەریان گرتبوو کە کتێبێکی بۆ دانابوون بە ناوی **یساق** (یاسق) کە **پێکهاتبوو** لە کتێبێك کۆکراوە لەئەحکامەکان و وەری گرتبوو لە چەندان شەریعەتی جیا: هەر لە **شەریعەتی جولەکە و گاور و میللەتی ئیسلام** ، وە زۆر ئەحکامی تری تیا بوو تەنها لە بۆچوون و ئارەزووی خۆی وەری گرتبوو و دایتابوو ، تا وای لێ هاتبوو ئەم کتێب و یاسایە لە ناو نەوەکانییدا کرابووە **شەرعێکی شوێنکەوتوو** ، پێشیان خستبوو بەسەر حوکمی اللە و سوننەتی پێغەمبەرەکەیدا (صلی اللە علیە وسلم) ، جا هەرکەسێك لەوان ئەو کارە ئەنجام بدات ئەوە **کافرە و پێویستە کوشتاری لەگەڵ بکرێت** هەتا دەگەڕێتەوە بۆ لای حوکمی اللە و پێغەمبەرەکەی (صلی اللە علیە وسلم) ، تا جگە لە قورئانی پیرۆز کەسی تر حوکم نەکات لە کەم و زۆردا ، اللە تعالی دەفەرموێت: { أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ } واتە: (ئایا حوکمی نەفامێتی داوا دەکەن و دەیانەوێت و لە حوکمی خوای گەورە لادەدەن)؟ { وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ } ، واتە: (کێ هەیە لە خوای گەورە دادپەروەرتر بێت لە حوکمدا بۆ کەسێك کە لە شەرعی خوای گەورە تێگەیشتبێت و ئیمانی پێ هێنابێت و یەقینی هەبێت و زانستی بەوە هەبێت کە خوای گەورە چاکترینی حاکمانە وە زۆر بە بەزەیترە بە دروستکراو و بەندەکانی لە دایك بە منداڵەکانی ، چونکە خوای گەورە ئاگادارە بە هەموو شتێك و بەتوانایە بەسەر هەموو شتێکدا و دادپەروەرە لە هەموو شتێکدا).

---

[52] تفسير ابن كثير: (131/3)

لەووەوە بۆمان دەردەكەوێت كە هەموو حوكمێك جگە لە حوكمی الله تعالی بریتیە لە حوكمی نەفامی و هەموو حوكمێكی نەفامی كوفرە و دەرچوونە لەڕێبازی ئیسلام .

هاوبەشی بڕیاردان بۆ الله لە حوكمی دا وەك هاوبەشی بڕیاردانە بۆی لە پەرستنیدا هیچ جیاوازییەكی نییە ، وەك چۆن كەسێك یاخود بتێك یاخود دارێك سوجدە ، دوعا ، نەزر ، ، ، ، ، هتد ، بۆ ئەنجام بدرێت ئەوا كراوە بە هاوبەشی الله و ئەوانەشی ئەو جۆرە پەرستشانەیان بۆ ئەنجام ئەدەن موشریكن و كافرن ، بەهەمان شێوە ئەگەر كەسێك شەرعێك پەیڕەو بكات جگە لەشەرعی الله تعالی خۆی كردووە بە هاوبەشی الله ، وە ئەوانەشی حوكم دەگێڕنەوە بۆی هاوبەشدانەرن و كافرن ، الله تعالی فەرموویەتی: { أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ }[53] .

واتە: (ئاخۆ ئەو (بێ باوەڕ) انە هاوبەشانێكیان هەیە ئاینێكیان بۆ داناون كە خوا ڕێگەی پێ نەداوە وە ئەگەر بڕیاری یەكجاری دەرنەچوایە لە نێوانیاندا بڕیار دەدرا (بە لەناوبردنیان) وە بەڕاستی بۆ ستەمكاران سزای سەختی ئازاردەر هەیە).

ئیبن كثیر لەتەفسیری ئەو وتەیەی الله تعالی دەفەرمووێت: (أي هم **لا يتبعون** ما شرع الله لك من الدين القويم ، بل **يتبعون** ما شرع لهم شياطينهم من الجن والإنس من تحريم ماحرّموا عليهم من البحيرة والسائبة والوصيلة والحام ، وتحليل أكل الميتة والدم والقمار إلى نحو ذلك من الضلالات والجهالة الباطلة التي كانوا قد اخترعوها في جاهليتهم من التحليل والتحريم والعبادات الباطلة والأموال الفاسدة)[54] .

واتا: (**شوێن ئەو شەرعە ناكەون** كەخوا بۆی داناوی ئەی محمد لەو شەرعە بەهێز و پتەوە ، بەڵكو **شوێن ئەو شەرع و بەرنامانە دەكەون** كە شەیتانەكانیان لە جنۆكە و مرۆڤ دایاننـاون لە حەرام كردن و حەڵاڵ كردنی گۆشتی مردوو و خوێن و قومار لەو جۆرە گومڕایی و جەهالەت باطڵانە كە لە جاهیلیدا دایانهێنابوو لە حەڵاڵ كردن و حەرام كردنی و عیبادەتە باطڵەكانیان و ماڵ و سامانی فاسد و خراپ).

---

[53] سورة الشورى: 21

[54] تفسير ابن كثير: (111/4)

امامی طبري دەفەرمووێت لەبارەی ئەو ئایەتە: (يقول تعالى ذكره: (أم لهؤلاء المشركين بالله شركاء في شركهم وضلالتهم (شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ) يقول: ابتدعوا لهم من الدين ما لم يبح الله لهم ابتداعه)[55] .
واتە: (الله تعالی بەبیر موشرکان دەهێنێتەوە ئایا ئەو موشریکانە هاوبەشێکیان هەیە لەگەڵ الله لەسەر شرك و گومڕاییەکەیان .. دینێکیان داهێنا کە الله حەڵاڵی نەکردووە بەداهێنانی).

وە بەغەوی فەرموویەتی: (يعني **كفار** مكة. يقول: أم لهم آلهة سنوا لهم من الدين ما لم يأذن به الله ؟ قال ابن عباس - رضي الله عنهما - : (شرعوا لهم دينا **غير** دين الإسلام))[56] .
واتا: (**کافرانی مەککە** کە خوایەکیان هەیە دینیان بۆ داناوە کە الله ڕێگای پێنەداوە ؟ ابن عباس _ الله تعالی لێیان ڕازی بێت _ فەرموویەتی: (دینێکیان بۆ داناون **لەغەیری** دینی ئیسلام)).

وە ابن تيمية لە تەفسیری ئەم ئایەتە دەفەرمووێت: (فمن **ندب** إلى شيء يُتَقَرَّب به إلى الله ، أو **أوجبه** بقوله أو **فعله** من غير أن يشرعه الله: **فقد شرع** من الدين مالم يأذن به الله ، ومن **اتبعه** في ذلك فقد اتخذه **شريكا لله** ، شرع له من الدين ما لم يأذن به الله)[57] .
واتە: (هەر کەسێك **بانگەوازی شتێك بکات** بۆ نزیکبونەوە لە الله یاخود واجبی بکات بە قسەکەی یاخود بە کردەوەکەی کە الله تعالی ڕێگای پێنەداوە ، ئەوا دینێکی داهێناوە کە الله ڕێگای پێنەداوە ، هەر کەسێکیش **شوێنی** بکەوێت ئەوا کردویەتی بە **هاوبەش لەگەڵ الله** شەرعێکی بۆ داناوە کە الله ڕێگای پێنەداوە).

هاوبەشی دانان بۆ الله تعالی لە حوکمیدا وەك هاوبەشی بۆ دانانییەتی لە پەرستنیدا هیچ جیاوازییەکی نییە لەنێوانیاندا ، الله تعالی لەبارەی هاوبەشی بۆ دانانی لە پەرستنیدا فەرموویەتی : { وَلَا يُشْرِكْ **بِعِبَادَةِ** رَبِّهِ أَحَدًا }[58] .
واتە: (بەهیچ شێوەیەك لە **پەرستندا** هیچ کەسێك نەکاتە هاوەڵ و شەریك بۆی).

---

[55] تفسير الطبري: (25/21)
[56] تفسير البغوي: (120/6)
[57] اقتضاء الصراط المستقيم: (267)
[58] سورة الكهف: 110

بەهەمان شێوە الله تعالی دەربارەی هاوبەشی لە **حوکمییدا** فەرموویەتی: { وَلَا يُشْرِكُ فِي **حُكْمِهِ** أَحَدًا }[59] ، واتە: (بێگومان ئەو خوایە لە **کار و فەرمانڕەوایەتییەکەیدا** هیچ کەس ناکات بەهاوتا و هاوبەشی خۆی).

ابن ابي حاتم فەرموویەتی: (حدثنا محمد بن يحيى ، أنبأ أبو غسان ، ثنا سلمة ، قال محمد بن إسحاق : " لا إله إلا الله " أي: ليس معه غيره شريكا في **أمره**)[60] .
واتە: (محمد بن يحيى بۆی باسکردین ، ابو غسان هەواڵیداین ، سلمە بۆی باسکردین ، لە محمد بن اسحاقەوە فەرموویەتی: " لا الە الا الله " ، واتا: (هیچ هاوبەشێکی نییە لە **فەرمان و حوکمیدا)**.

ابن ابي حاتم فەرموویەتی: (حدثنا علي بن الحسن الهسنجاني ، ثنا يزيد بن خالد الرملي ، ثنا إسماعيل بن علية ، قال: سمعت رجاء بن أبي سلمة ، قال: سمعت يزيد بن عبد الله بن موهب ، يقول: سمعت أبا خالد يعني عبد الله بن موهب ، قال: قال أبو هريرة رضي الله عنه: (الخلق خلق الله والأمر **أمره**)[61] .
واتە: (لە ئەبو هریرەوە الله تعالی لێی ڕازی بێت فەرموویەتی: (دروستکراوەکان درستکراوی الله ن ، فەرمانیش **فەرمانی ئەوە**).

محمد امين االشنقيطي دەفەرمووێت: (ويفهم من هذه الآيات ، كقوله: { وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا } ؛ أن **متبعي** أحكام المشرعين غير ما شرعه الله أنهم **مشركون بالله** ، وهذا المفهوم جاء مبيناً في آيات أخر ؛ كقوله فيمن اتبع تشريع الشيطان في إباحة الميتة بدعوى أنها ذبيحة الله: { وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ } ؛ فصرح بأنهم مشركون بطاعتهم ، وهذا **الإشراك في الطاعة** ، واتباع التشريع المخالف لما شرعه الله تعالى ؛ هو المراد بعبادة الشيطان)[62] .

---

[59] سورة الكهف: 26
[60] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (10174)
[61] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (8585)
[62] أضواء البيان: (259/3)

واتە: (لەو ئایەتانـەوە لەوە تێدەگەیـن وەك فەرمایشتـی: { وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا } ، واتە: (بێگومـان ئـەو خوایـە لـە کـار و فەرمانڕەوایەتیەکەیـدا هـیچ کـەس ناکـات بـە هاوتـا و هاوبەشـی خـۆی) ، **شـوێنکەوتوانی** حـوکم دارێـژەران جـگە لەوەی الله بەشـەرعی دانـاوە **موشریکن** ، وە ئەو تێگەیشتنەش هـاتووە لە ئایەتی تـر وەك ئەوەی شـوێن شـەرعی شـەیتان بکەوێـت لە حەڵاڵ کردنـی گۆشـتی مـردوو بەوەی کە سـەربڕاوی الله یە: { وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ }[63] ، واتە: (لەو ئاژەڵـە سـەربڕدراوانەش مەخۆن کە ناوی خوا لەکاتی سەربڕینیاندا نەبراوە و بەڕاستی ئەوە لادان و گوناهە ، دڵنیابن کە شەیتانەکان شت دەخەنە دڵی لایەنگرەکانیانەوە تا موجادەلەتان لەگەڵ بکەن و (بەرگری لە بەتاڵیان بکەن) جـا ئەگـەر ئێـوە فەرمانبـەرداری ئـەو هاوەڵگـەر و شـەیتانانە بـن ، ئـەوە بێگومـان مانـای وایـە ئێوەش موشریك و هاوەڵگـەرن) ، الله تعـالی ڕوونـی کـردۆتەوە کە **موشـریکن بە گـوێڕایەلی کردنیـان** ، ئەوەش هاوبەشـی دانـانە لە گویرایەلیـدا ، وە شـوێنکەوتنی شـەرعێکە پێچەوانەی شەرعی الله ئەوەش مەبەستە لە پەرستنی شەیتان) .

وە هـەر محمـد امین الشـنقیطي فەرمـوویەتی : (الإشـراك بـالله في **حكمـه كالإشـراك** بـه في **عبادته** ، قال في حكمه: ولا يشرك في حكمه أحدا. وفي قراءة ابن عامر من السبعة ولا تشرك في حكمه أحدا بصيغة النهي . وقال في الإشراك به في عبادته: (فمن كان يرجوا لقاء ربه فليعمل عملا صالحا ولا يشرك بعبادة ربه أحدا ، **فالأمران سواء**)[64] .

واتە: (هاوبەشی بڕیاردان بۆ الله لە **حوکمیـدا وەك** هاوبەشی بڕیاردانە بۆی لە **پەرستنیدا** ، دەربـارەی حـوکمی فەرمـوویەتی: هـیچ کەسێك ناکـات بە هاوبەشـی خـۆی لە حوکمیـدا ، وە لەخوێنـدنەوەی ابـن عـامردا: هاوبەشـی بـۆ بریـار مەدە لە حوکمیـدا بەشـێوازی نەهـی ، وە دەربارەی هاوبەشی لە پەرستنیدا فەرموویەتی: ئەوەی دەیەوێت بگات بە الله با کاری چاکە بکات و هاوبەشی بۆ بڕیار نەدات لە پەرستنیدا ، **هەردووکی یەکن**).

---

63 سورة الأنعام: 121

64 أضواء البيان: (48/7)

وه هەر محمد امين الشنقيطي فەرموويەتی: (وبهذه النصوص السماوية التي ذكرنا ؛ يظهر غاية الظهور ؛ أن الذين يتبعون القوانين الوضعية التي شرعها الشيطان على لسان أوليائه ؛ مخالفة لما شرعه الله جل وعلا على ألسنة رسله ؛ أنه لا يشك في **كفرهم وشركهم** إلا من طمس الله بصيرته ، وأعماه عن نور الوحي)[65] .

واتە: (بەو ئایەتە ئاسمانیانەی کە باسمان کرد ، زۆر بە ئاشکرایی دیارە کە ئەوانەی شوێن ئەو یاسا دەستکردانە دەکەون کە شەیتان دایڕشتووە لەسەر زمانی شوێنکەوتوانی ، پێچەوانەی ئەو شەرعەیە کە الله دایڕشتووە لەسەر زمانی پێغەمبەرانی ، هیچ کەسێك گومانی لە **کافربوون و شرکی** ئەو کەسانە نییە مەگەر کەسێك الله چاوی کوێر کردبێت ، وە نابینا بێت لە ئاست نوری نیگا).

وه هەر محمد امين الشنقيطي فەرموويەتی: (كل من **اتبع** تشريعاً غير التشريع الذي جاء به سيد ولد آدم محمد بن عبدالله صلوات الله وسلامه عليه ؛ **فاتباعه** لذلك التشريع المخالف **كفر بواح ؛ مخرج عن الملة الإسلامية**)[66] .
واتە: (هەر کەسێك **شوێن** شەرعێك بکەوێت جگە لەو شەرعەی کە لە گەورەی بەندەکانی ئادەم محمدی کوڕی عبدالله ، **شوێنکەوتنی** بۆ ئەو شەرعە پێچەوانەیە **کوفرێکی ئاشکرایە ، دەرچوونە لەمیللەتی ئیسلام**).

الله تعالى فەرموويەتی: { ٱتَّخَذُوٓا۟ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَـٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوٓا۟ إِلَـٰهًا وَٰحِدًا ۖ لَّآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَـٰنَهُۥ عَمَّا يُشْرِكُونَ }[67] .
واتە: {اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا من دون الله} لەبری خوا مەلا و ڕەبەنەکانی خۆیانیان کردە خوا! واتە: حەرامیان بۆ حەڵاڵکردن ، وەکو ئەو فەرموودەیە - ترمذی لەعودەی کوڕی حاطمەوە - لە سەر زاری پەیامبەر دەیگێڕێتەوە و دەڵێ: خاچێکم لەملدا بوو چوومە خزمەتی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ، کەمنی دیت ئەم ئایەتەی خوێندەوە: { إتخذوا أحبارهم ورهبانهم..} پاشان (عەدیی) گوتی: خۆ ئەوان سوژدە بۆمەلا و ڕەبەنەکانیان نابەن ، بەڵکو

---

[65] أضواء البيان: (259/3)
[66] أضواء البيان: (40/3)
[67] سورة التوبة: 31

دەسكاری حەڵاڵ و حەرامیان بۆ دەكەن {والمسيح ابن مريم} و فەلەكانیش عیسای كوڕی مەریەمیان كردە خوا! {وما أمروا إلا ليعبدوا إلها واحدا} خۆ وا فەرمانیشیان پێدرابوو كە: دەبێ هەر خوای تاك و تەنیا بپەرستن {لا إله إلا هو} كە جگە لەخۆی هیچ پەرستراوێكی تر بە هەق نییە {سبحانه عما يشركون} خوا لەو شتانە پاك و بێ خەوشە بێباوەڕەكان دەیكەنە هاوتا و هاوبەشیی).

ابن كثير فەرموویەتی: (روى الإمام أحمد ، والترمذي ، وابن جرير من طرق ، عن عدي بن حاتم - رضي الله عنه إنه دخل على رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وفي عنق عدي صليب من فضة ، فقرأ رسول الله - صلى الله عليه وسلم - هذه الآية: (اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا من دون الله) قال : فقلت : إنهم لم **يعبدوهم** . فقال : (**بلى ، إنهم حرموا عليهم الحلال ، وأحلوا لهم الحرام ، فاتبعوهم ، فذلك عبادتهم إياهم**). وهكذا قال حذيفة بن اليمان ، وعبد الله بن عباس ، وغيرهما في تفسير: (اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا من دون الله) إنهم **اتبعوهم فيما حللوا وحرموا** ، وقال السدي: (استنصحوا الرجال ، و **تركوا** كتاب الله وراء ظهورهم)[68] .

واتە: (امامی احمد و ترمذي و ابن جرير ڕیوایەتیان كردووە لە عدي كوڕی حاتمەوە: كاتێك كە لای پێغەمبەری الله بوو (صلى الله عليه وسلم) كاتێك خاچێكی لەملدا بوو پێغەمبەری الله ئـەو ئایەتـەی خوێنـدەوە: (اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا من دون الله)، عدي كوڕی حاتم فەرمـووی: گوتم خۆ ئـەوان **نەیانئـەپەرسـتن** ، پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: **بەڵكو بەڵێ ئەیانپەرستن ، حەرامیان بۆ حەڵال كردن و حەلالیشیان بۆ حەرام كردن ، وە شوێنیان كەوتن ، ئەویش پەرستنیان بۆ بۆیان**)، بەهەمان شێوە حذيفة و ابن عباس لەتەفسیری ئەو ئایەتەیا فەرموویانە: (**شوێنیان كەوتن لەوەی حەرامیان كرد و حەڵالیانكرد**)، وە السدي فەرموویەتی: (ئامۆژگاری پیاوانیان كرد ، وە **پشتیان** لە كتێبی الله كرد).

[68] تفسير إبن كثير: (135/4)

الله تعالى فەرموويەتی: { وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ **وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ** }[69] .
واتە: (لەو ئـاژەڵـە سەربڕدراوانـەش مەخـۆن کە ناوی خوا لەکاتی سەربڕینیاندا نەبراوە و بەڕاستی ئـەوە لادان و گوناهـە ، دڵنیـابن کـە شـەیتانەکان شـت دەخەنـە دڵـی لایەنگرەکانیانەوە تا موجـادەلەتـان لەگەڵ بکەن و (بەرگری لە بەتاڵیان بکەن) جا **ئەگەر ئێوە فەرمانبـەرداری ئـەو هاوەڵگـەر و شـەیتانانە بـن ، ئـەوە بێگومـان مانـای وایـە ئێـوەش موشریك و هاوەڵگەرن**).

طبري فەرموويەتی: (حدثني المثنى قال: حدثنا عبد الله بن صالح قال : حدثنا معاوية ، عن علي بن أبي طلحة ، عن ابن عباس : { **وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ** }، يقول : **وإن أطعتموهم في أكل ما نهيتكم عنه**)[70] .
واتە: (لەابن عباسەوە دەربارەی ئایەتی: { وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ } فەرموويەتی: (**گەر گوێڕایەلیتان بۆیان دەربڕی لەخواردنی ئەوەی ڕێگریم لێکردوون**).

طبري فەرمـوويەتی: (حـدثني محمـد بـن الحسـين قـال : حـدثنا أحمـد بـن مفضـل قـال : حدثنا أسباط ، عن السدي: { وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ } قال: (**فأكلتم الميتة**))[71] .
واتە: (السـدی دەربـارەی ئایەتـی: { وَإِنْ أَطَعْتُمُـوهُمْ } فەرمـووی: (**ئـەگەر مردارەوەبووتـان خوارد**).

ئەوەی حوکم ئەدات لەنێوان خەلکیدا بە جگە لەحوکمی الله تعالی ئەوا ئەو کەسە طاغوتە وە ئەوانەشـی حـوکمی بـۆ دەگێـڕنەوە طاغوتیـان پەرسـتووە و حوکمیـان بـۆ گیـراوەتەوە و دووڕون ، الله تعالى فەرموويەتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ **يَزْعُمُونَ** أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ **يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ** وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا }[72] .

---

[69] سورة الأنعام: 121
[70] تفسير الطبري: (13833)
[71] تفسير الطبري: (13834)
[72] سورة النساء: 60

واتە: (ئایا نەتڕوانیووەتە ئەو (**دووروانەی**) لافی ئەوە لێ دەدەن گوایە بەڕاستی باوەڕیان هێناوە بەوەی کە بۆ تۆ ڕەوانەکراوە و بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانەکراوە (بۆ پێغەمبەران)**!** کەچی دەیانەوێت **ڕوبکەنە** زۆردارو جادووگەر و خوانەناسان تا دادوەریان لەنێواندا بکەن و **چارەسەری کێشەکانیان بکەن** ، لەکاتێکدا بەڕاستی فەرمانیان پێدراوە کە **باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت** ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور).

أخبرني محمد بن عبد العزيز المروزي في كتابه ، قال: أخبرنا محمد بن الحسين قال : أخبرنا محمد بن يحيى قال : أخبرنا إسحاق الحنظلي قال : أخبرنا المؤمل قال: حدثنا يزيد بن زريع ، عن داود ، عن الشعبي قال : كان بين رجل من المنافقين ورجل من اليهود خصومة ، فدعا اليهودي المنافق إلى النبي - صلى الله عليه وسلم - لأنه علم أنه لا يقبل الرشوة ، ودعا المنافق اليهودي إلى حكامهم ، لأنه علم أنهم يأخذون الرشوة في أحكامهم . فلما اختلفا اجتمعا على أن يحكما كاهنا في جهينة ، فأنزل الله تعالى في ذلك : (ألم تر إلى الذين يزعمون أنهم آمنوا بما أنزل إليك) يعني المنافق (وما أنزل من قبلك) يعني اليهودي : (يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت) إلى قوله: (ويسلموا تسليما)[(73)] .

واتە: (شعبی فەرموویەتی: لەنێوان پیاوێکی دووڕو (منافق) و پیاوێکی جولەکە کێشە و ڕوویدا ، جولەکەکە دووڕوەکەی بانگ کرد بۆ لای پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) چونکە دەیزانی کە پێغەمبەری الله بەرتیل وەرناگرێت ، وە دووڕوەکە جولەکەکەی بانگ کرد بۆ لای حاکمی جولەکەکان ، چونکە دەیزانی کە بەرتیل وەردەگرن لە حوکمدانەکانیان ، بەڵام کاتێك ڕاجیاوازیان کەوتە نێوانیان ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی حوکم بگێڕنەوە بۆ لای طاغوتێك لە جوهەینە ، الله تعالى لەسەر ئەو ڕووداوە ئەو ئایەتەی دابەزاند: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا }[(74)] ، واتە: (ئایا نەتڕوانیووەتە ئەو (دووروانەی) لافی ئەوە لێ دەدەن گوایە بەڕاستی باوەڕیان هێناوە بەوەی کە بۆ تۆ ڕەوانەکراوە و بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانەکراوە (بۆ پێغەمبەران)! کەچی

---

[73] اسباب النزول للواحدي: (330)

[74] سورة النساء: **60**

دەیانـەوێت ڕووبکەنـە زۆردار و جادووگـەر و خوانەناسـان تـا دادوەریـان لەنێوانـدا بکـەن و چارەسـەری کێشـەکانیان بکـەن ، لەکاتێکـدا بـەڕاسـتی فـەرمانیان پێـدراوە کـە باوەڕیـان بـە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوورو بێ سنوور) ، تاوەکو ئایەتی: { فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ **يُحَكِّمُوكَ** فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا }[75] ، واتـە: (نـەخێر ، سوێنـد بەپـەروەردگارت ئەوانـەی (لافی بڕوا لێدەدەن) بڕوا نـاهێنن هـەتا لـە هـەموو کێشـەیەکدا کە ڕوودەدا لـە نێوانیانـدا تـۆ نەکـەن بـە دادوەر و گوێڕایـەڵی تۆ نەکـەن ، دواى ئـەوەش نابێـت لـە دڵ و دەروونیانـدا هیچ نارەزاییەك دروست ببێت بەرامبەر ئەوەی کە داوەریت لەسەر کردووە و دەبێت بەتەواویی تەسلیم بن و ڕازیی بن).

أخبرنا سعيد بن محمد العدل قال : أخبرنا أبو عمرو بن حمدان قال : أخبرنا الحسن بن سفيان قال : حدثنا إبراهيم بن سعيد الجوهري قال : حدثنا أبو اليمان قال : حدثنا صفوان بن عمرو ، عن عكرمة ، عن ابن عباس قال : كان أبو بردة الأسلمي كاهنا يقضي بين اليهود فيما يتنافرون فيه ، فتنافر إليه أناس من أسلم ، فأنزل الله تعالى : (ألم تر إلى الذين يزعمون) إلى قوله : (وتوفيقا)[76] .

واتە: (ابن عباس الله تعالى لێیان ڕازی بێت فەرموویەتی: (أبو بردة الأسلمي طاغوتێك بوو حوکمی ئەدا لەنێوان جولەکەکان لەو کەسانەی حوکمیان بۆ دەگێڕایەوە ، بۆیە هەندێ خەڵکی کەموسڵمان بووبوون حوکمیان بۆ گێڕایەوە ، دوای الله تعالی ئەو ئایەتەی دابەزاند: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا }[77] ، واتە: (ئایا نەتڕوانیووەتـە ئـەو (دووروانـەی) لافـی ئـەوە لـێ دەدەن گوایـە بەڕاسـتی باوەڕیـان هێنـاوە بـەوەی کە بۆ تـۆ ڕەوانـەکراوە و بـەوەش کە پێش تـۆ ڕەوانـەکراوە (بۆ پێغـەمبـەران)! کـەچی دەیانـەوێت ڕووبکەنـە زۆردار و جادووگـەر و خوانەناسـان تـا دادوەریـان لـەنێوانـدا بکـەن و

75 سورة النساء: 65
76 أسباب النزول للواحدي: (328)
77 سورة النساء: 60

چارەسەری کێشەکانیان بکەن ، لەکاتێکدا بەڕاستی فەرمانیان پێدراوە کە باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور) ، تاوەکو ئایەتی: { فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا }[78] ، واتە: (ئاخۆ ئەوانە حاڵیان چۆن بێت کاتێك بەهۆی ڕەفتاری نادروستیانەوە بەڵایەك دووچاریان دەبێت ، کەچی لەوەودوا (کە پەنایان نامێنێت) هاوار بۆ تۆ دەهێنێن و سوێند بەخوا دەخۆن: لەو کارەماندا مەبەستمان تەنها چاکەکاریی و ڕێکخستن و ئاشتی بوو) .

گوتم : ئەوە ئەو ئایەتەیە کە هیچ بەلگەیەك نییە لەوەی لەڕووکەشی ئایەتەکەی بباتەدەر بەڵکو الله تعالى تەنها بە حوکم گێڕانەوە حوکمی دووڕوو (منافیق) ی بەسەرددادان تەنها کەسی زۆرلێکراو نەبێت ، وە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) بڕاندویەتییەوە بەوەی کە تاکە حوکم حوکمی الله و گێڕانەوەی حوکمیش هەر بۆ لای ئەوە ، هەروەکو فەرموویەتی: (إنَّ الله هو الحكَمُ **وإليه** الحُكْمُ)[79] .

واتە: (الله خۆی **حاكمە** حوکمیش هەر بۆ حوکمەکەی **دەگێڕدرێتەوە**).

وە وتەی سەلەف و زانیانیش دێت لە پرسی (سێیەم) لەبارەی طاغوتی حوکم و حوکم گێڕانەوە بۆی .

الله تعالى ئیمانی لەو کەسە ستاندۆتەوە کە حوکم بگێڕێتەوە بۆ جگە لەحوکمی الله تعالى و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ، الله تعالى فەرموویەتی: { فَلَا وَرَبِّكَ **لَا يُؤْمِنُونَ** حَتَّىٰ **يُحَكِّمُوكَ** فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا }[80] .

واتە: (نەخێر ، سوێند بەپەروەردگارت ئەوانەی (لافی بڕوا لێدەدەن) **بڕوا ناهێنن** هەتا لە هەموو کێشەیەکدا کە ڕوودەدا لە نێوانیاندا تۆ نەکەن بە **دادوەر و گوێڕایەڵی تۆ نەکەن** ، دوای ئەوەش نابێت لە دڵ و دەروونیاندا هیچ ناڕەزاییەك دروست ببێت بەرامبەر ئەوەی کە داوەریت لەسەر کردووە و دەبێت بەتەواویی تەسلیم بن و ڕازیی بن).

---

[78] سورة النساء: 62

[79] أخرجه البخاري في الأدب المفرد: (811)

[80] سورة النساء: 65

بوخاری له صحیحه‌كه‌یدا ڕیواتی كردووه له عروه‌وه فه‌رموویه‌تی: زوبه‌یر كێشه‌ی هه‌بوو له‌گه‌ڵ پیاوێك له ئه‌نساره‌كان له‌سه‌ر ئاوی دۆڵێك له‌شوێنێك كه پێی ده‌وترێت (الحرة) پێغه‌مبه‌ری الله (صلى الله عليه وسلم) فه‌رمووی: (زوبه‌یر ئاوه‌كه‌ت بدێره بۆ بۆخۆت و پاشان بۆ دراوسێكه‌ت ، پیاوه ئه‌نساریه‌كه وتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری الله (صلى الله عليه وسلم) هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌یه كه پورزای خۆته ؟ ، پێغه‌مبه‌ری الله (صلى الله عليه وسلم) ڕه‌نگی گۆڕا و پاشان فه‌رمووی: (زوبه‌یر ئاواكه‌ت بدێره‌و پاشان ئاوه‌كه بگره‌وه تا جۆگه‌كان پڕده‌بێت له‌ئاو پاشان بیگره‌وه ، پێغه‌مبه‌ری الله (صلى الله عليه وسلم) مافی ته‌واوی ئاوه‌كه‌ی دا به‌زوبه‌یر به‌ڵام پێشتر ڕایه‌كی نیشانی زوبه‌یردا كه بۆ ئه‌و و بۆ ئه‌نساریه‌كه‌ش چاك بوو ، كه‌بریتی بوو له‌وه‌ی یه‌كه‌مجار ئاوه‌كه بۆ خۆی به‌ره‌لا بكات دوای بۆ دراوسێكه‌ی جا كاتێك ئه‌نساریه‌كه به‌رده‌وام بوو ده‌ستی له‌سه‌ر ئه‌مه هه‌ڵنه‌گرت پێغه‌مبه‌ری الله (صلى الله عليه وسلم) مافی ته‌واوی ئاوه‌كه‌ی دا به‌زوبه‌یر و زوبه‌یر ده‌فه‌رموێت وابزانم ئه‌م ئایه‌ته له‌سه‌ره ئه‌و ڕووداوه هاته خواره‌وه).

ده‌ڵێین: الله تعالى له‌م ئایه‌ته‌دا ئیمان هێنانی به **سێ مه‌رج** به‌ستۆته‌وه:

١- ئیمان ناهێنن تاوه‌ك له‌هه‌موو كێشه‌و ناكۆكیه‌ك الله و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی (صلى الله عليه وسلم) نه‌كه‌نه حاكم له‌نێوانیاندا .

٢- ئیمان ناهێنن تاوه‌ك هه‌ست به‌هیچ شه‌رمه‌زاریه‌ك و كه‌موكورتییه‌ك نه‌كه‌ن له‌كاتێكدا كه الله و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی (صلى الله عليه وسلم) ده‌كه‌ن به حاكم له‌نێوانیاندا .

٣- ئیمان ناهێنن تاوه‌ك به‌ته‌واوه‌تی ته‌سلیم و ملكه‌چ نه‌بن بۆ ئه‌و حوكمه‌ی كه الله و پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی داویانه (صلى الله عليه وسلم) .

وه ئه‌و ئایه‌ته‌ش (واته ئایه‌تی ژماره(65) له‌سوره‌تی النساء) **مه‌رجه** بۆ ئیمان نه‌وه‌ك **ته‌واوكه‌ری** ئیمان بێت هه‌روه‌ك ڕوونی ده‌كه‌ینه‌وه ، وه **مورجیئه** هه‌ندێك گومانیان له‌م ئایه‌ته‌دا دروست كردووه و به‌هه‌وا و ئاره‌زووی خۆیان لێكیانداوه‌ته‌وه و ته‌فسیریان كردووه و خیانه‌تیان كردووه له فه‌رمایشتی الله تعالى ، وه گومان و خیانه‌تیان له‌و ئایه‌ته به‌چه‌ند شێوه‌یه‌ك دایانڕشتووه و ملكه‌چ بوون پێوه‌ی :

گومانی یەکەم: گوتویانە کە گوایە ئەو ئایەتە تەواوکەری ئیمانە نەوەك مەرجی ئیمان بێت وە فەرموودەیەکیان هێناوەتەوە کە ئەم ئایەتە بەو فەرموودەیە تەفسیر دەکەن ئەم فەرموودەش ئەوەیە کە پێغەمبەری الله (صلی الله علیه وسلم) دەفەرمووێت : (لا یؤمن أحدکم حتی یحب لأخیه ما یحب لنفسه)[81] .

واتە: (هیچ یەکێك لە ئێوە ئیمان ناهێنێت تاوەك ئەوەی پێخۆش نەبێت بۆ براکەی لەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە).

دەڵێین پشتیوان بە الله وەڵامی ئەمە گومانە بەدوو شێوە دەدەینەوە:

یەکەم: بەڵێ ئەو فەرمودەیە مەرج نییە بۆ ئیمان بەڵکو تەواوکەری ئیمانە ، بەڵام چۆن و کێ وە کام لەسەلەف و لەزانایانی ئەهلی سوننە ئەو ئایەتەیان وا تەفسیر کردووە!!؟ ، وە ئایا ئاوا ئایەتی الله تەفسیردەکرێت!؟ ئەی کوا تەفسیرکردنی بە ئایەتەکانی تر لەبارەی گێڕانەوەی حوکم کە بەڵگەن بۆ **مەرجی ئیمان**!؟

تەفسیرکردنی قورئانی پیرۆز لای ئەهلی سوننە و جەماعە بەو ڕێگایانە تەفسیر دەکرێت بەو شێوەیە :

١- تەفسیرکردنی قورئان بە قورئان .

٢- تفسیرکردنی قورئان بە فەرموودەکانی پێغەمبەری الله (واتە بەسوننەت).

٣- تەفسیرکردنی قورئان بەتێگەشتنی هاوەڵان بۆ دەقەکانی قورئان .

ابن تیمیة دەفەرمووێت: (فإن قال قائل: فما أحسن طرق التفسیر ؟ فالجواب: أن أصح الطرق في ذلك أن یفسر **القرآن بالقرآن** ؛ فما أجمل في مکان فإنه قد فسر في موضع آخر وما اختصر من مکان فقد بسط في موضع آخر فإن أعیاك ذلك فعلیك بالسنة فإنها شارحة للقرآن وموضحة له ؛ بل قد قال الإمام أبو عبد الله محمد بن إدریس الشافعي: کل ما حکم به رسول الله صلی الله علیه وسلم فهو مما فهمه من القرآن)[82] .

واتە: (جا ئەگەر کەسێك گوتی: چاکترین ڕێگا چییە بۆ تەفسیر ؟ ، وەڵامەکەشی ئەوەیە کە باشترین ڕێگا بۆ تەفسیرکردن بریتیە لەتەفسیرکردنی **قورئان بە قورئان** ، لەهەر شوێنێك

---

[81] رواه البخاري ومسلم

[82] مجموع الفتاوی: (363/13)

پێویستی بەڕوونکردنەوە بێت ئەوا لە شوێنێکی تر ڕوونی کردۆتەوە ، لەهەر شوێنێکیش بەپوختی باسکرابێت ئەوا لەشوێنێکی تر بە فراوانی باسکراوە ، جا ئەگەر لەوە نەگەشتیتە ئەنجام ، ئەوا تەفسیری ئایەت بکە بە سوننەت چونکە ڕوونکردنەوەیە بۆ قورئان ، امامی محمد بن ادریس الشافعي فەرموویەتی: هەموو شتێك کە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) حوکمی دابێت ئەوا ئەوەیە کە لەقورئان تێگەشتووە).

ئا لەبەر ئەوە بە مورجیئە دەڵێین ئێوە ئەو ئایەتەتان تەفسیرکردووە بە فەرموودەیەك کە بەڵگە نییە بۆ ئەو ئایەتە چونکە بە تەفسیرکردنی ئایەتەکانی تر بەو ئایەتە ئەوا ئەو ئایەتە بەڵگەیە بۆ **مەرجی ئیمان** نەوەك **تەواوکەری ئیمان** .
وەك تەفسیرکردنی ئەو ئایەتە بەهەندێکی ئایەتی تر ، الله تعالى فەرموویەتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ **يَزْعُمُونَ** أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن **يَتَحَاكَمُوا** إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا }[83] .
واتە: (ئایا نەتڕوانیووەتە ئەو (**دووروووانەی**) لافی ئەوە لێ دەدەن گوایە بەڕاستی باوەڕیان هێناوە بەوەی کە بۆ تۆ ڕەوانەکراوە و بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانەکراوە (بۆ پێغەمبەران)! کەچی دەیانەوێت ڕووبکەنە زۆردار و جادووگەر و خوانەناسان تا دادوەریان لەنێواندا بکەن و چارەسەری کێشەکانیان بکەن ، لەکاتێکدا بەڕاستی فەرمانیان پێدراوە کە باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور).

وە ئەو ئایەتە بەڵگەیە بۆ **مەرجی ئیمان** وەك ئەهلی سوننە و جەماعە وا دانیان پێداناوە ، ابن جرير الطبري دەفەرمووێت : (وقال آخرون: بل نزلت هذه الآية في المنافق واليهودي اللذين وصف الله صفتهما في قوله: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوت }.. قال أبو جعفر: وهذا القول - أعني قول من قال: عني به المحتكمان إلى الطاغوت اللذان وصف الله شأنهما في قوله { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوت } ؛ أولى بالصواب ؛ لأن قوله { فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ } في سياق قصة الذين ابتدأ الله الخبر عنهم بقوله: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ

---

[83] سورة النساء: 60

آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ{ ، ولا دلالة تدل على انقطاع قصتهم ؛ فإلحاق بعض ذلك ببعض - ما لم تأت دلالة على انقطاعه - أولى. فإن ظن ظان أن في الذي روي عن الزبير وابن الزبير من قصته وقصة الأنصاري في شراج الحرة ، وقول من قال في خبرهما: (فنزلت: { فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ } ؛ ما ينبئ عن انقطاع حكم هذه الآية ، وقصتها من قصة الآيات قبلها ؛ فإنه غير مستحيل أن تكون الآية نزلت في قصة المحتكمين إلى الطاغوت ، ويكون فيها بيان ما احتكم فيه الزبير وصاحبه الأنصاري ؛ إذ كانت الآية دلالة دالة ، وإذ كان ذلك غير مستحيل ، كان إلحاق معنى بعض ذلك ببعض أولى ؛ ما دام الكلام متسقة معانيه على سياق واحد ؛ إلا أن تأتي دلالة على انقطاع بعض ذلك من بعض ؛ فيعدل به عن معنى ما قبله)[84] .

واته: هەندێکی تریان فەرموویانە ئەو ئایەتە دابەزیوە بەسەر مونافیقەکە و جولەکەکە کە الله تعالى لە فەرمایشتەکەیدا وەسفیانی کردووە: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا} ، واتە: (ئایا نەتڕوانیووەتە ئەو (دوورووانەی) لافی ئەوە لێ دەدەن گوایە بەڕاستی باوەڕیان هێناوە بەوەی کە بۆ تۆ ڕەوانەکراوە و بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانەکراوە (بۆ پێغەمبەران)! کەچی دەیانەوێت ڕووبکەنە زۆردار و جادووگەر و خوانەناسان تا دادوەریان لەنێواندا بکەن و چارەسەری کێشەکانیان بکەن ، لەکاتێکدا بە ڕاستی فەرمانیان پێدراوە کە باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور) ، ابو جعفر فەرموویەتی: ئەو وتەیەش کە دەیڵێن کە ئەم ئایەتە دابەزیوە بەسەر مونافیقەکە و جولەکەکە کە الله لەو ئایەتە: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ} وەسفیانی کردووە ئەمەیان ڕاست و دروستترە چونکە فەرمایشتی: (فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ) لەسەر هەمان شێوەی ڕوداوەکەیە کە الله تعالى دەستی پێکردووە لە فەرمایشتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ } ، وەهیچ بەڵگەیەك نییە لەدابڕانی ڕووداوەکەیان ، بۆیە گرێدانی ئەویان بەئەوەی تر کە هیچ بەڵگەیەك نەهاتبێت لەدابڕانی ڕووداوەکەیان چاکتر و ڕاستترە ، جا ئەوەی وا گومان ببات ئەوەی گێڕدراوەتەوە لە زوبەیر و ابن زوبەیر لە ڕووداوەکەیان و

---

[84] تفسير الطبري: (518)

ڕووداوی ئەنساریەکە لەکیشەی الحره ، وە وتەی ئەوەی کە وتویەتی دەربارەی خەبەریەکان کە ئایەتی: (فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ) ، دابەزیوە بەسەر ئەو ڕووداوە ، کە بەڵگەیە لەدابڕانی حوکمی ئەو ئایەتە و ڕووداوەکەی و ڕووداوەکەی پێشووتری ، کە موستەحیلە ئەو ئایەتە دابەزی بێت بۆ سەر مونافیق و جولەکەکە کە حوکمیان گێڕایەوە بۆ طاغوت ، و بەڵگەیەك بۆ ئەوەی حوکم دانەکەی زوبەیر و ئەنساریەکەیە ، جا ئەگەر ئەو ئایەتە بەڵگەبوو بۆ ئەو بەڵگەیە ، بەڵام گەر موستەحل بوو بەوشێوەیە نەبێت ، ئەوا گرێدانی مانایەکەیان بەڕوداوەکەی زوبەیر و ئەنساریەکە و ڕووداوەکەی مونافیق و جولەکەکە ڕاست و دروستە ، مادام هەردوو فەرمایشتەکەی الله ماناکەی کۆکراوەتە لەسەر یەك شێوە ، مەگەر بەڵگەیەك هەبێت لەدابڕانی ماناکانیان لەیەکتری ئەوا ماناکەی بۆ ئەوەی پێشووترە).

ابن تيمية دەفەرمووێت: (قوله سبحانه وتعالى: { فَلا وَرَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً } ؛ **أقسم** سبحانه بنفسه ؛ أنهم لا **يؤمنون حتى يحكموه في الخصومات التي بينهم** ؛ ثم لا يجدوا في أنفسهم ضيقاً من حكمه ؛ **بل يسلموا لحكمه ظاهراً وباطناً** ، وقال قبل ذلك: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلالاً بَعِيداً وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداً } ؛ **فبين سبحانه أن من دعي إلى التحاكم إلى كتاب الله وإلى رسوله ؛ فصد عن رسوله ؛ كان منافقاً**. وقال سبحانه: { وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا } ؛ فبين سبحانه ؛ **أن من تولى عن طاعة الرسول وأعرض عن حكمه ؛ فهو من المنافقين وليس بمؤمن** ، وأن المؤمن هو الذي يقول: سمعنا وأطعنا ؛ فإذا كان **النفاق**

يثبت ، ويزول الإيمان بمجرد الإعراض عن حكم الرسول وإرادة التحاكم إلى غيره ، مع أن هذا ترك محض وقد يكون سببه قوة الشهوة - فكيف بالتنقص والسب ونحوه ؟)[85] .

واته: (فەرمایشتی الله ((فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا } ، واتـه: (نـەخێر ، سـوێند بـە پـەروەردگارت ئەوانەی (لافی بڕوا لێدەدەن) بڕوا ناهێنن هەتا لە هەموو کێشەیەکدا کە ڕوودەدا لەنێوانیاندا تۆ نەکەن بە دادوەر و گوێڕایەڵی تۆ نەکەن ، دوای ئەوەش نابێت لە دڵ و دەروونیاندا هیچ ناڕەزاییەك دروست ببێت بەرامبەر ئەوەی کە داوەریت لەسەر کردووە و دەبێت بەتەواویی تەسلیم بن و ڕازیی بن) ، الله تعالی بە **نەفسی** خۆی سوێندی خواردووە **تاوەك پێغەمبەری الله نەکەن بە دادوەر لەو کێشـانەی لەنێوانیـان دا ڕوودەدات دواتـر هەسـت بەهـیچ شـەرمەزاریەك و کەموکورتییەك نەکەن لەو حوکمەی کە داویەتی ، بەڵکو ملکەچ بن بۆ حوکمەکەی لەدڵیاندا و لەعەمەلیشـدا (باطن و ظاهر)** ، وە پێـش ئەو ئایەتە فەرموویـەتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا} ، واته: (ئایا نەتڕوانیووەتـە ئـەو (دووڕووانـەی) لافی ئـەوە لـێ دەدەن گوایـە بەڕاسـتی باوەڕیـان هێنـاوە بـەوەی کـە بـۆ تـۆ ڕەوانـەکراوە و بـەوەش کـە پـێش تـۆ ڕەوانـەکراوە (بـۆ پێغەمبـەران)! کـەچی دەیانـەوێت ڕووبکەنـە زۆردار و جادووگـەر و خوانەناسـان تـا دادوەریـان لـەنێوانـدا بکـەن و چارەسـەری کێشـەکانیان بکـەن ، لەکاتێکـدا بـەڕاسـتی فـەرمانیان پێـدراوە کـە باوەڕیـان بـە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور)" ، وە فەرموویەتی: { وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا } ، واته: (کـاتێکیش پێیـان بـوترێ: وەرن بـۆ لای ئـەو (قورئانـەی) کـە خـوا ناردوویەتییـە خـوارەوە و بـۆ لای پێغەمبەرەکـەی (صـلى الله عليـه وسـلم) (بـۆ چارەسـەری کێشـەکانتان) کـەچی دەبینـی دووڕووەکـان پشـتت تێدەکـەن و ڕووت لـێ وەردەگێـڕن بەتەواوی) ، **الله تعالی ڕوونی کردۆتەوە ئەوەی وا پیشان بدات کە حوکم دەگێڕێتەوە بۆ لای کتێبی الله دواتر بەرامبەر حوکمی پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) وەستایەوە و پشتی هەڵکرد لەو حوکمە ئەوا ئەو کەسە مونافیقە** ، وە الله تعالی فەرموویەتی: { وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ

---

85 الصارم المسلول على شاتم الرسول: (1/37-38)

وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ *وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ *وَإِن يَكُن لَّهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ *أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ *إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا)[86] ، واته: ((دووڕووەكان) تەنها بەزمان دەڵێن: ئێمەش باوەڕمان هێناوە بە خوا و بەپێغەمبەر و فەرمانبەرداریشین ، كەچی لەوەودوا دەستەیەكیان ڕوو وەردەگێرن و درۆ دەكەن ، ئا ئەوانە ئیماندارنین ، ئەوانە كاتێك بانگ دەكرێن بۆ لای بەرنامەی خوا و پێغەمبەرەكەی تا فەرمانڕەوا بێت لەنێوانیاندا ، خێرا دەستەیەكیان پشت هەڵدەكەن و ناڕەزایی دەردەبڕن ، خۆ ئەگەر شەرع حەقەكە بەوان بدات ئەوە بە ملكەچی و فەرمانبەردارییەوە دێن بۆ لای ، ئایا ئەوانە لەدڵەكانیاندا نەخۆشی كوفر و خوا نەناسی هەیە ؟ یاخود گومانیان هەیە ؟ (لە دادپەروەریی پێغەمبەرو قورئان) ، یاخود دەترسن لەوەی كە خوا و پێغەمبەری ستەمیان لێ بكات ؟! نەخێر وانی یە ، ئا ئەوانە هەر خۆیان ستەمكارن (چاویان بە حەقدا هەڵنایەت) ، بەڵام گوفتاری ئیمانداران كاتێك بانگ دەكرێن بۆ لای خوا و پێغەمبەرەكەی تا فەرمانڕەوایی بكات لە نێوانیاندا تەنها ئەوەیە كە دەڵێن: بیستمان و گوێڕایەڵین بۆ هەموو فەرمانێكی شەرع ، هەر ئا ئەوانەشن سەر فراز و سەركەوتوو) ، الله تعالی ڕوونی كردۆتەوە كە **ئەوەی لابدات لەحوكم و گوێڕایەلی پێغەمبەر و پشت هەڵبكات لێی ئەوا لە دووڕووانە (مونافیق) و ئیماندارن نییە** ، چونكە ئیماندار ئەوەیە كە دەڵێت گوێمان گرت و گوێڕایەڵ بووین ، **جا گەر دووڕوویی (نیفاق) جێگیر بوو و ئیمان دەسڕێتەوە تەنها بە پشت هەڵكردن لەگوێڕایەلی پێغەمبەر و (صلی الله علیه وسم) ویستنی حوكم گێڕانەوە بۆ جگە لەو** ، وە ئەمەش وازهێنانێكە كە لەوانەیە هۆكارەكەی بەهۆی بەهێزی هەواو ئارەزووەوە بێت ، ئەی چی ئەگەر كەمكردنەوە یاخود گاڵتە پێ كردن بێت).

گوتم : ئەوە ئەو ئایەتە هیچ بەڵگەیەك نەهاتووە لەوەی دەری كات لەمەرجی ئیمان وەك مورجیئە دەڵێن ئەم ئایەتە بەلگەیە بۆ لاچوونی تەواوكەری ئیمان نەوەك لابەری بنچینە و مەرجی ئیمان بێت بەو فەرموودەیەی كە پشتیان پێ بەستووە وەك ئاماژەمان پیدا .

---

[86] سورة النور: 47_48_49_50_51

وەك ابن حزم ئاماژەی پێداوە ، ابن حزم دەربارەی فەرمایشتی: { فَلَا وَرَبك لَا يُؤمنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوك فِيمَا شجر بَينهم ثمَّ لَا يَجدوا فِي أنفسهم حرجاً مِمَّا قضيت ويسلموا تَسْلِيمًا }. دەفەرمووێت: (فهذا هو النص الذي لا **يحتمل** تأويلاً ، ولا جاء نص يخرجه عن **ظاهره** أصلاً ، ولا جاء برهان **بتخصيصه** في بعض وجوه الإيمان)اهـ [87] ، واتە: (ئەوەشیان ئەو نەصەی قورئانە کە هیچ **تەئویلێك هەڵناگرێت** ، ئەصلەن هیچ نەصێکیش نەهاتووە لە **رووکەشی** ئایەتەکەی بباتەدەر ، وە نە بەڵگەیەکیش هاتووە **بەتایبەتکردنی** لەهەندێ ڕووی ئیمان).

دووەم: لای ئەهلی سوننە و جەماعە ئەو ئایەتە **بنچینەی سەرەکی ئیمان** لا ئەبات و **مەرجە** بۆ ئیمان ، امامی ابن القیم دەفەرموویت لەبارەی ئەو ئایەتە: (أقسم سبحانه بنفسه على **نفي** الإيمان عن العباد حتى يُحكِّموا رسوله في كل ما شجر بينهم.......) [88] ، واتە: (الله سوێندی خواردووە بەنەفسی خۆی لەسەر **لابردنی** ئیمان لەبەندەکانی تاوەك پێغەمبەرەکەی نەکەنە حاکم لەهەموو ئەو کێشانەی کە لەنێوانیان دا ڕووئەدات).

امامی نصر بن إبراهيم المقدسي دەفەرمووێت : (فجعل عز وجل في هذه الآية أن من **شرط** الإيمان **وصحته الانقياد لحُكم رسوله** و دل على أن من **خالفه** غير **منقاد للحق وغير ثابت الاسلام**) [89] .

واتە: (الله تعالى لەو ئایەتە **مەرجی** ئیمان و **ڕاستی** ئیمانی **بەملکەچ بوون بۆ حوکمی پێغەمبەرەکەی (صلی اللە علیه وسلم) داناوە** وە بەڵگەیە لەوەی ئەوەی **پێچەوانەی بکات ملکەچ نییە بۆ هەق و لەسەر ئیسلام نییە**).

امام ابو بكر الجصاص فەرموویەتی: { فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا } .. وفي هذه الآية دلالة على أن من **رد** شيئاً من أوامر الله تعالى ، أو أوامر رسوله صلى الله عليه وسلم ؛ **فهو خارج من الإسلام** ؛ سواء رده من جهة **الشك** فيه ، أو من جهة **ترك القبول** ، **والامتناع من التسليم**) اهـ [90] .

---

87 الفصل: (3/138-139)

88 إعلام الموقعين: (1/86)

89 الحجة على تارك المحجة: (2/391)

90 أحكام القرآن: (2/268)

واتە: (ئەو ئایەتەش بەڵـگەیە لەوەی هەر کەسـێك شـتێك **ڕەتبکـاتەوە** لە فەرمانەکـانی الله تعالی یاخود فەرمانی پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) ئەوا **دەرچووە لە ئیسلام** جا ڕەتکردنەوەکەی بەهۆی **گومانبردنەوە** بێت یاخود بەهۆی **وازهێنان لە قبوڵ کردن** یاخود **ڕێگری کردن لە تەسلیم بوون**).

وە ئەو ئایەتە هیچ بەڵگەیەك نەهاتووە لەوەی دەری بکات لەوەی مەرجی ئیمـان نەبێت بەڵکو مەرجی ئیمانە ، ابن حزم دەربارەی فەرمایشتی: { فَلَا وَرَبك لَا يُؤْمنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوك فِيمَا شجر بَينهم ثمَّ لَا يَجدوا فِي أنفسهم حرجاً مِمَّا قضيت ويسلموا تَسْلِيمًا } . دەفەرمـووێت: (فهذا هو النص الذي لا **يحتمل** تأويلاً ، ولا جاء نص يخرجه عن **ظاهره** أصلاً ، ولا جاء برهان **بتخصيصه** في بعض وجوه الإيمان)اهـ [91] ، واتە: (ئەوەشیان ئەو نەصەی قورئانە کە هیچ تەئویلێـك هەڵناگرێـت ، ئەصـلەن هـیچ نەصـێکیش نەهـاتووە لە **ڕووکەشـی** ئایەتەکەی بباتەدەر ، وە نەبەڵگەیەکیش هاتووە **بەتایبەت کردنی** لەهەندێ ڕووی ئیمان) **.**

گوتـــم : ئەوەش وتەی زانایـانی پێشـین کە ئایەتەکە هـیچ بەڵـگەیەك نەهـاتووە لەوەی لەڕووکەشی ئایەتەکـەی بباتەدەر کە ئایەتەکـە بەڵگەیـە بـۆ بنچینـە و مەرجی ئیمـان ، ئا ئەوەیە مەنهەجی ئەهلی سوننە و جەماعە لەو بابەتەدا بـەلام ئێوە مەنهەج و ڕێبازی جهم تان گرتووەتەبەر بەلادانتان لەهەق و مەنهەجی ئەهلی سوننە و جەماعە .

گومانی دووەم: مورجیئە بەهەر ڕێگایەك بێت هەوڵئەدەن کوفری طاغوتان پەردەپۆش بکەن وە بیشـارنەوە و بەنـدەکانی الله بەرەو گـومڕایی و کـوفر و سەرلێشـێواوی بـبەن وە بڵاویـان کردۆتەوە کە ئەوانەی حاکمان کافر دەکەن خوارجن چ حاکمێك ؟ حاکمێکی طاغوتی ملهوڕ دژی شەریعەتی الله و پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) وە گوتویانە ئەوەیە ابن تیمیة دەفەرمووێت ئەو ئایەتە خوارج دەیکەن بەڵگە بۆ کافرکردنی ئەو وەلی ئەمرانەی کە حوکم بە قورئان ناکەن!!! بۆ ئەمەش ئەو وتەی هەندێك لە زانایان و ابن تیمیة یان هێناوەتەوە کە ابن تیمیـه فەرموویـەتی: (وهـذه الآيـة مما يحـتج بهـا **الخـوارج** علـى تكفيـر ولاة الأمـر الـذين لا يحكمون بما أنزل الله ؛ ثم يزعمون أن اعتقادهم هو حكم الله) [92] .

---

[91] الفصل: (3/138-139)

[92] منهاج السنة النبوية: (5/131)

گوتــم پشتیوان به الله : بەوە دەرکەوت خیانەتە لەدینی الله و لەوتەی زانایان بەبڕینەوەی قسەکانیان و دەرهێنانی بڕگەیەکی وتەکانیان و شاردنەوەی بڕگەکانی تری وتەی زانایان ، ئێوە قسەی ابن تیمیەتان بڕیوەتەوە بۆ شاردنەوەی هەق ، ئایا ابن تیمیه مەبەست لەکێیە کە وەلی ئەمرەکان تەکفیر دەکەن ؟ ، ابن تیمیه مەبەستی لەوە کەسانەیە کە وەلی ئەمری موسلمانان تەکفیر دەکەن کە **حوکم بەقورئان دەکەن** و **تەسلیمی بوون لەدلیاندا و کاریٚ پیدەکەن بەکردار و گوفتار و دەوڵەت بە حوکمی الله بەڕێوەدەبەن بەڵام ئەگەر جارجار لەهەندێك حوکم لایاندا ئەوا تاوانبارن نەك حوکم بەقورئان نەکات و یاسای دژی شەرعی خوا جیبەجیٚ بکات .**

ئەمەش وتەکەی ابن تیمیەیە بەتەواوەتی ، ابن تیمیة دەفەرموویٚت: (وقال تعالى: { فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا } ؛ فمن لم **يلتزم** تحكيم الله ورسوله فيما شجر بينهم ؛ فقد أقسم الله بنفسه أنه لا يؤمن ، وأما من كان **ملتزماً** لحكم الله ورسوله **باطناً وظاهراً** ؛ لكن **عصى** واتبع هواه ؛ فهذا بمنزلة أمثاله من العصاة. وهذه الآية مما يحتج بها **الخوارج** على تكفير ولاة الأمر الذين لا يحكمون بما أنزل الله ؛ ثم يزعمون أن اعتقادهم هو حكم الله)[(93)] .

واتە: اللە تعالی فەرموویەتی: { فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا }[(94)] ، واتە: (نەخێر ، سوێند بە پەروەردگارت ئەوانەی (لافی بڕوا لێدەدەن) بڕوا ناهێنن هەتا لە هەموو کێشەیەکدا کە ڕوودەدا لە نێوانیاندا تۆ نەکەن بە دادوەر و گوێڕایەڵی تۆ نەکەن ، دوای ئەوەش نابێت لە دڵ و دەروونیاندا هیچ ناڕەزاییەك دروست ببێت بەرامبەر ئەوەی کە داوەریت لەسەر کردووە و دەبێت بەتەواویی تەسلیم بن و ڕازیی بن) ، ئەوەی **پەیوەست نەبێت** بە حوکمی الله و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) لەو کێشانەی لەنێوانیان دا ڕوودەدات ، الله تعالی بەنەفسی خۆی سوێندی خواردووە کە ئیمان ناهێنن ، **بەڵام ئەوەی کە پەیوەست و ملکەچ بێت بۆ حوکمی الله و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) لەدڵیدا و لە ڕووکەشدا**

---

[93] منهاج السنة النبوية: (131/5)

[94] سورة النساء: 65

(واتە: لەدلیدا ملکەچ بێت بۆ حوکمی الله و لە ڕووکەشیشدا بەعەمەل و گوفتار ملکەچ بێت بۆ حوکمی الله و پێغەمبەرەکەی)، بەڵام **سەرپێچی** کرد و شوێن ئارەزووەکانی کەوت ، ئەوەیان وەك تاوانبارانە ، ئەو ئایەتەش کە **خوارج** دەیکەنە بەڵگە بۆ ئەو وەلی ئەمرانەی کە حوکم ناکەن بە قورئان ، دواتر وادزانن کە بیروباوەڕەکەی خۆیان حوکمی الله یە) .

گوتـم : بەوە دەرکەوت خیانەتتان کرد لەدینی الله تاوەکو گەیشتە ڕادەیەك کە خیانەت لەوتەی زانایان بکەن ، ئا ئەوەی کە ابن تیمیة ئاماژەی پێدا کە خوارج ئەو وەلی ئەمرەکان کافر دەکەن کە حوکم دەکەن بەقورئان و سوننەت و ملکەچن بۆی لەدڵیاندا و بەکرداریش حوکمی پێدەکەن وە ئاماژەی پێداوە کە ئەو وەلی ئەمرانە کافر دەکەن کە تاوان دەکەن نەوەك کوفر بکەن ئێمەش بەڵێ موافقین بۆ ئەوە کە ئەوانەی ئەو وەلی ئەمرانە کافردەکەن کە حوکم بەقورئان دەکەن و ملکەچن بۆی لە دڵیاندا و بەکرداریش حوکمی پێدەکەن ئەوانە خوارجن گومان نییە لەوەدا ، سوپاس بۆ الله کە خیانەت و نەفامیتان بەدەرکەوت و شوبهەکەتان پوچەڵ بوویەوە .

الله تعالى فەرموویەتی: (وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْكَافِرُونَ**)[(95)] .
واتە: (جا ئەوەی حوكم و داوەری بەو بەرنامەیە نەكات كە خوا دایبەزاندووە ، ئائەوانە **بێ باوەڕن**).
(وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الظَّالِمُونَ**)[(96)] .
واتە: (بێگومان ئەوەی حوكم و داوەری نەكات بەو بەرنامەیەی كە خوا دایبەزاندوە ، ئائەوانە هەر **ستەمكارن**).
(وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْفَاسِقُونَ**)[(97)] .
واتە: (ئەوەی حوكم و داوەری نەكات بەو بەرنامەیەی كە خوا دایبەزاندوە ، جا ئا ئەوانە ناپاك و تاوانبار و لە **سنوور دەرچوون**).

ئەم ئایەتانە لەگەڵ ئەوەی جێگای خیلاف بووە لای هاوەڵان سەلەف لەوەی بەسەر كێ دابەزیوە كەهەندێكیان دەفەرموون ئایەتی یەكەم بەسەر گاور و جولەكەكانە وە ئایەتی دووەم و سێیەمیش بۆ موسڵمانانە وە هەندێكی تریشیان فەرموویانە كە ئایەتی یەكەم بۆ موسڵمانانە و ئایەتی دووەم و سێیەم بۆ گاور و جولەكەكانە وە هەندێكیان فەرموویانە بەسەر ئەوانە دابەزیوە و ئێمەش دەگرێتەوە واجب كراوە لەسەر ئێمەش ڕاجیایان هەبووە لەسەری .

گوتم : هەر ئایەتێك لە ئایەتەكان كە دابەزیوە و باسی حوكمێك لە حوكمەكانی كردووە ئەوا **هەموو كەسێك دەگرێتەوە** كە كارێكی وەك ئەو كەسانە بكات كە حوكمەكانیان بەسەردا دابەزیوە سەلاماندنی ئەوەش **لەچەند ڕوویەكەوە:**

ڕووی یەكەم: ئەوەی وەك هەر كەسێك كوفر بكات الله تعالى ناوی كوفر یاخود شرك و زوڵم ....هتد ی بەسەردا ئەچەسپێت و هەمان حوكمی هەیە: الله تعالى فەرموویەتی: { وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً }[(98)] .

---

[95] سورة المائدة: 44
[96] سورة المائدة: 45
[97] سورة المائدة: 47
[98] سورة النساء: 89

واتە: ((ئەو دووڕووانە) ئاواتەخوازن کە ئێوەش بێباوەڕ بن وەك خۆیان بێباوەڕبوون ، ئەو کاتە (هەردوولاتان) یەکسان دەبن لە بێ باوەڕیدا).

ابن جرير الطبري دەفەرمووێت: (" فَتَكُونُونَ سَوَاءً " ، يَقُولُ : فَتَكُونُونَ كُفَّارًا مِثْلَهُمْ ، وَتَسْتَوُونَ أَنْتُمْ وَهُمْ فِي الشِّرْكِ بِاللَّهِ)[99] ، واتا: (وەك ئەوان دەبن بە کافر ئێوەو ئەوان یەکسان دەبن لەهاوبەشی دانانتان بۆ الله).
هەر الله تعالى فەرموویەتی: { أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ }[100] .
واتە: (باشە ئایا کافرەکانی ئێوە ئازاتر و چاکترن لە ئا ئەوانە کەلەناومان بردن ؟ یان پەیمانتان دراوەتێ لەنامە ئاسمانییەکاندا کەتووشی ئەو بەڵایانە نابن کەباسکراون)؟.

ابن جرير الطبري فەرموویەتی: (حَدَّثَنَا ابْنُ حُمَيْدٍ قَالَ: ثَنَا مِهْرَانُ ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ {أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَئِكُمْ } قَالَ : (كُفَّارُ هَذِهِ الْأُمَّةِ)[101] .
واتە: (ابن حميد بۆی باسکردین فەرمووی ، مهران بۆی باسکردین ، لە أبي جعفرەوە لە ربيع بن أنسەوە لەبارەی ئایەتی: { أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَئِكُمْ } ، فەرموویەتی: (واتا کافرانی ئەم ئوممەتە (ئوممەتی ئیسلام) ، ئەمەش قاعیدەیەکە شمولی هەموو کوفرێك دەکات ، بەهەمان شێوە ئەم کوفرە ئوممەتی محمدیش دەگرێتەوە .

حدثنا أبو زكريا يحيى بن محمد العنبري ، ثنا محمد بن عبد السلام ، ثنا إسحاق بن إبراهيم ، أنبأ جرير ، عنالأعمش ، عن إبراهيم ، عن همام قال : (كنا عند حذيفة فذكروا : ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون . فقال رجل من القوم : إن هذا في بني إسرائيل فقال حذيفة : نعم الإخوة بنو إسرائيل إن كان لكم الحلو ولهم المر ، كلا والذي نفسي بيده حتى تحذوا السنة بالسنة حذو القذة بالقذة)[102] .
واتە: (همام دەفەرمووێت: ئێمە لای حوزەیفەی کوڕی یمان بوین الله تعالی لێی ڕازی بێت باسی واتا و مەبەستی ئەو ئایەتە کرا کە الله دەفەرموێت: { وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ

[99] جامع البيان في تأويل القرآن: (290/7)
[100] سورة القمر: 43
[101] جامع البيان في تأويل القرآن: (25401)
[102] رواه محمد بن نصر المروزي في (السنة)) (85)

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ }، پیاوێکیش وتی خۆ ئەو ئایەتە لەسەر گاورەکان دابەزیوە (مەبەستی ئەوە بو ئومەتی محمد ناگرێتەوە)!، حوزەیفەش فەرمووی : بەڕاستی بنو ئیسرائیل برای چاکن کە هەچی خراپە بێت بۆ ئەوان بێت و شمولی ئێوە نەکات و چاکەکانیش ئێوە بگرێتەوە ، نەخێر سوێند بە ئەو زاتەی گیانی منی بەدەستە شوێنیان ئەکەون ڕێچکە بەڕێچکە و ڕێگا بە ڕێگا)، حوذەیفە ڕەدی پیاوەکەی دایەوە بەوەی تایبەتی کرد بەسەر بنو ئیسرائیل .

ڕووی دووەم: "العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب" ئەم قاعیدەیە قاعیدەیەکە لای زانایانی ئوصولی وە **یەکدەنگن** لەم قاعیدەیە چەند زانایەکی کەم نەبێت کە ڕاجیایان هەبووە لێی ئەم قاعیدەیەش "العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب" : بریتیە لەوەی ئەگەر لە قورئاندا لەفزێکی **گشتگیر** هاتبێت و هۆکاری دابەزینی ئایەتەکە **تایبەت بێت** و دابەزی بێت بەشێوەیەکی تایبەت بەسەر کەسانێك یاخود کەسێك ، ئەوا **گشتگیری** ئایەتەکە وەردەگیرێت نەوەك تایبەتی هۆکاری دابەزینەکەی ، وە هەر لەفزێکی گشتگیر هاتبێت بۆ هۆکارێکی تایبەت ئەوا عیبرەت بەگشتگیری لەفزەکەیە وە هیچ عیبرەتێك نییە بۆ تایبەتی هۆکاری دابەزینەکە ، چونکە شەریعەتی ئیسلام گشتگیرە ، ئەگەر حوکمێك لەحوکمەکان کورتکرایەوە و تایبەتکرا بەهۆکارێکی تایبەت ئەوا دەبووە هۆی کەموکورتی لە شەریعەت ، وە چ سودێکی دەبوو بۆئەوەی ئەو حوکمە دابەزێت بۆ هۆکارێکی تایبەت و بەگشتی هەموو کەسێك ئەو کارێکی وا بکات وەك ئەو کەسەی کەوا حوکمەکەی بەسەردا دابەزیوە بەسەر ئەودا جێبەجێ نەبێت و نەیگرێتەوە!!!

وە زانراویشە شەریعەتی ئیسلام گشتگیرە بۆ هەموو جیهانیان مادام شەریعەت گشتگیرە ئەوا تایبەت ناکرێت بەکەسێکەوە یاخود کۆمەڵەیەکەوە ، بەڵکو ئەصڵ وایە کە حوکمەکان گشتگیرە مەگەر بەڵگەیەك هاتبێت لەوەی حوکمێك تایبەت بکات بەکەسێکەوە یاخود کۆمەڵەیەکەوە ، شیخ عبدالوهاب خلاف دەفەرموویت: (إذا ورد النص الشرعي بصيغة **عامة** ، وجب العمل **بعمومه** الذي دلت عليه صيغته ، ولا اعتبار لخصوص السبب الذي ورد الحكم بناءً عليه ، سواءٌ كان السبب سؤالاً أم واقعة حدثت ؛ لأن الواجب على الناس اتباعُه ، هو ما ورد به نص الشارع ، وقد ورد نص الشارع بصيغة **العموم** ، فيجب العمل **بعمومه** ، ولا يعتبر **خصوصيات** السؤال أو الواقعة التي ورد النص بناءً عليها)[103] .

---

[103] علم أصول الفقه لعبدالوهاب خلاف: (189)

واتە: (گەر نەصێکی شەرعی هات بەشێوەی **عام** ، واجبە کار بە گشتییەکەی بکرێت کە شێوەی نەصەکە بەڵگەیە بۆی ، هیچ گرنگییەك بۆ هۆکاری تایبەتی دابەزینەکە نییە کە حوکمەکەی لەسەر دامەزراوە ، گەر هۆکارەکە پسیار بێت یاخود ڕووداوێك بێت ڕووی دابێت ، چونکە واجبە لەسەر خەلکی شوێنی بکەون ، ئەویش بەوە کە نەصي شەرعدانەر لەبارەیەوە هاتبێت ، وە نەصي شەرعدانەر هاتووە بەشێوەی گشتگیر هاتووە ، وە واجبە کار بە گشتگیرەکەی بکرێت ، و دانامەزرێت لەسەر ئەوەی بەهۆی تایبەتی پسیارەکە یاخود ڕووداوەکە کە نەصەکە بەو هۆکارە دابەزیوە ولەسەری دامەزراوە).

وە بەڵگەش بۆ ئەمە لە قورئان و سوننەتدا زۆر لەوە زیاترە کە بژمیردرێت و لێرەدا باسی بکەین ، چەند بەلگەیەك بۆ ئەمە ، الله تعالى فەرموویەتی: { إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ }[104] .
واتە: (بێگومان ئەوانەی نیگای خوا دەشارنەوە کە لەکتێبەکانیاندا ڕەوانەی کردوون (تەورات و ئینجیل و قورئان) و بەو شاردنەوەیە نرخێکی کەم بەدەست دەهێنن (ئەگەر هەموو دنیاشیان دەستکەوێت لە بەرامبەریەوە هەرکەمە) ، ئا ئەوانە تەنها ئاگر دەخۆن و سکیانی لێ پڕ دەکەن و لە ڕۆژی قیامەتدا خوای گەورە نایاندوێنێت و خاوێنیان ناکاتەوە (لە چڵك و چەپەڵی گوناهیان) و هەر سزای بەئێشیان بۆ هەیە).

واتە ئەو جولەکانەی کە سیفاتەکانی محمد یان شاردەوە (صلى الله عليە وسلم) لەکتێبەکەیان کە ئەو سیفاتانە بەلگەن بۆ پەیامبەریەتی محمد (صلى الله عليە وسلم) ، بۆئەوەی ئەو دەسەڵات و پلەو پایەیان لەدەست نەچێت و غەشیان کرد تاوەك کەس شوێن محمد (صلى الله عليە وسلم) نەکەوێت و پلەوپایەکەیان لەدەست نەچێت .

ئایەتەکەش گشتگیرە بۆ ئەو کەسانەی کە ئەوشتانە دەشارنەوە کە الله دایبەزاندووە ، ئەم ئایەتەش ئەگەر بەسەر جولەکەکانیشدا دابەزی بێت ، بەڵام گشتییە بۆ هەموو ئەو کەسانەی کە ئەو شتانە دەشارنەوە کە الله دایبەزاندووە[105] .

---

[104] سورة البقرة: 174

[105] تفسير ابن كثير: (1/ 352)

وه الله تعالى فەرموویەتی: { وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ }[106] ، واته: (دەستی پیاوی دز و ئافرەتی دز ببڕن لە پاداشتی کاری ناڕەواياندا ئەمەش تۆڵەیەکە لەلایەن خواوە ، خوا باڵادەست و دانایە).
ئەو ئایەتەش دابەزی بۆ سەر بڕینی دەستی دزێك کە عاباکەی سوفیانی کوڕی ئومەیەی دزی وە وتراوە کە دابەزیوە بەسەر طعمەی کوڕی أبیرق کە شمشێر نەبڕی دزی[107] .

جا ئەو ئایەتە گەر دابەزیبێت بۆ سەر دزەکەی عابای سفوان یاخود دزەکەی شمشێر نەبڕەکە ، ئەوا ئایەتەکە گشتگیرە نەك تایبەت بێت بە ئەو دوو دزە بەڵکو هەرکەسێك لەهەر کات و زەمەنێکدا دزی بکات ئەوا ئەو حەددەی بەسەردا جێ بەجێ دەکرێت گەر فاتیمەی کچی پیغەمبەریش بێت (صلى الله عليه وسلم) .

وە بەهەمان شێوە لەسوننەتدا: (عن أبي سعيد ، قال: قيل: يا رسول الله ، أنتوضأ من بئر بضاعة ؟ وهي بئر يلقى فيها الحيض ولحوم الكلاب والنتن ، فقال صلى الله عليه وسلم: (الماء طَهور لا ينجِّسه شيء)[108] ، واته: (لە أبي سعیدەوە فەرموویەتی: وترا ئەی پێغەمبەری الله ئایا دەستنوێژ هەڵگرین لەبیری (بضاعة) کە بیرێکە حەیزی ئافرەت و گۆشتی سەگ و شتی ناپاك فڕێ ئەدرێتە ناویەوە ؟ ، پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: (ئاو پاکە هیچ شتێك پیسی ناکات).

بۆیە ئاو پاکە هیچ شتێك پیسی ناکات گەر پسیارەکەش تایبەت بێت بە بیری (بضاعة) ئەوا تەنها ئەو نەگرێتەوە بەلکو هەموو بیرێك و ڕووبارێك ئەو شتانەی فڕێداریە ناویەوە ئەوا پیسی ناکات لێرەشدا عیبرەت بە گشتیە بۆ هەموو بیرێك نەوەك ئەو بەجائیز دانانەی پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) تایبەت بێت بۆ بیری (بضاعة) .

گوتم : کۆتایی ئەو قسانە ئەوەیە کە هەموو کەسێك یاخود هەرشتێك لەقورئان و سوننەت هاتبێت حوکمدان بێت بەسەر کەسێك کەهۆکاری ئایەتەکە دابەزیوەتە سەر ئەوکەسە ئەوا

[106] سورة المائدة: 38
[107] أسباب النزول للواحدي: ص (195)
[108] صحيح أخرجه أحمد في المسند: (11257 ، 11815 ، 11818)

تەنها ئەو کەسە ناگرێتەوە بەڵکو هەموو کەسێك دەگرێتەوە گەر کارێك یاخود شتێکی وەک ئەو کەسە بکات کە ئایەتەکەی بەسەردا دابەزیوە .
تێبینی: کە باس لەوە دەکەین عیبرەت بە گشتگیری ئایەتەکانە ئەوا مەبەستمان لەوەنییە کە هۆکاری دابەزینەکە هیچ گرنگیەکی نییە نەخێر بەڵکو گرنگی زۆرە لەو هۆکاری دابەزینەوە تێگەیشتنێکی تەواو لەو ئایەتە وەردەگیرێت کەمەبەست لەچییە ، بەلام وەك گوتمان تایبەتی ناکات بەڵکو گشتگیرە .

وە سەبارەت بەو سێ ئایەتە:
(فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْكَافِرُونَ**)
(فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الظَّالِمُونَ**)
(فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْفَاسِقُونَ**)
بریتیە لە **کوفری گەورە** و **زوڵمی گەورە** و **فسقی گەورە** کە خاوەنەکەی لە ئیسلام دەردەکات سەلماندنی ئەمەش **لە چەند ڕوویەکەوە :**

ڕووی یەکەم: چاکترین و باشترین تێگەیشتن بۆ قورئان بۆ ئەوەی بەتەواوی لێی تێبگەیت وە بزانیت مەبەستی چییە ئەوا بریتیە لە تەفسیرکردنی ئایەت بە ئایەت:
ابن تيمية دەفەرموویت : (وحينئذ ؛ إذا لم تجد التفسير في **القرآن** ولا في السنة ، رجعت في ذلك إلى أقوال الصحابة ، فإنهم أدرى بذلك ؛ لما شاهدوه من القرآن ، والأحوال التي اختُصُّوا بها ، ولما لهم من الفهم التام ، والعلم الصحيح ، لا سيما علماؤهم وكبراؤهم)[109] .
واتە: (جا لەو حاڵەتەدا گەر تەفسیرت دەست نەکەوت لە **قورئاندا** (ئایەت بە ئایەت) ، وە لەسونەتیشدا دەستت نەکەوت (ئایەت بە فەرموودە) ، دەگەڕێیەوە بۆ وتەی هاوەڵان ، چونکە ئەوان زاناترن لەو بارەیەوە ، لەوەی کە لەقورئان بینیویانە و ئەو حاڵەتانەی کە تایبەت کراون بە قورئان ، لەوەی کە تێگەشتنێکی تەواو و زانستێکی دروستیان هەیە ، بێگۆمان ئەمەش زاناکانیان و گەورەکانیان).

وە دەفەرمووێت : (فإن قال قائل: فما أحسن طرق التفسير ؟ فالجواب: أن أصح الطرق في ذلك أن يفسر **القرآن بالقرآن** ؛ فما أجمل في مكان فإنه قد فسر في موضع آخر وما اختصر

[109] مقدمة في أصول التفسير: (95)

من مكان فقد بسط في موضع آخر فإن أعياك ذلك فعليك بالسنة فإنها شارحة للقرآن وموضحة له ؛ بل قد قال الإمام أبو عبد الله محمد بن إدريس الشافعي: كل ما حكم به رسول الله صلى الله عليه وسلم فهو مما فهمه من القرآن)[110] .

واته: (جا گەر كەسێك گوتی : چاكترين ڕێگا چييه بۆ تەفسير ؟ ، وەڵامەكەشی ئەوەيە كە باشترين ڕێگا بۆ تەفسيركردن بريتيه لە تەفسيركردنی **قورئان بە قورئان** ، لەهەر شوێنێك پێويستی بەڕوونكردنەوە بێت ئەوا لەشوێنێكی تر ڕوونی كردۆتەوە ، لەهەر شوێنێكيش بەپوختی باسكرابێت ئەوا لەشوێنێكی تر بە فراوانی باسكراوە ، جا گەر لەوە نەگەشتيتە ئەنجام ئەوا تەفسيری ئايەت بكە بەسوننەت چونكە ڕوونكردنەوەيە بۆ قورئان ، امامی محمد بن ادريس الشافعی فەرموويتی: هەموو شتێك كە پێغەمبەری خوا حوكمی لەسەر دابێت ئەوا لەوەوەيە كە لە قورئانی وەرگرتووە).

ئەوەی كە لە واقعی حاڵی ئێستامان دەيبينين گەر هەر كاتێك بلێين بەكەسێك الله تعالی ئەوانەی كافر كردووە چونكە فەرموويەتی: { وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } ، ئەوا دەلێت كافر نييە چونكە الله تعالی فەرموويەتی: { فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ } ، { فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ } يشی فەرمووە بۆيە كافر نابێت ئەمەش بەهۆی ئەوەی كە لەلايەن ئەهلی ئيرجائەوە تەئويلێكی زۆر ساردی بۆ كراوە بۆ سەرشێواندن لەبەندەكانی الله و بردنيان بەرەو چاڵی گومڕايی ، وە لەو باسەدا گەشتێك بەناو قورئاندا دەكەين تاوەك بزانين كە الله تعالی بەكێ ی گوتووە: (ظَّالِم و فَاسِق) و بۆ كێ ی بەكارهێناوە .

سێ ئايەتەكەش ئەمانەن:

(وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْكَافِرُونَ**).
(وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الظَّالِمُونَ**).
(وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْفَاسِقُونَ**).

ئايەتی يەكەم ڕوونە بەڵام با بێينە سەر ئايەتی دووەم و سێيەم بزانين كە الله تعالی **(ظَّالِم و فَاسِق)** بۆ كێ بەكارهێناوە و بەكێی گوتووە .

[110] مجموع الفتاوى: (363/13)

ئێستا دەچینە سەر ئایەتی **دووەم**: (وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الظَّالِمُونَ**) بۆئەوەی بزانین وشەی (**الظالمون**) و شێوە جیاوازەکانی تری بەکارهاتووی ئەم وشەیە بۆ چی مەبەست و بە چ مانایەك بەکارهاتووە لەم ئایەتە و ئایەتەکانی تری قورئانی پیرۆزدا:

الله تعالی فەرموویەتی: { كَدَأْبِ **آلِ فِرْعَوْنَ** ۙ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوا **ظَالِمِينَ** }[111] .

واتە: ((ڕەوشتی ئەمانە) هەر وەکو دابونەریتی دارودەستەی **فیرعەون** و ئەوانەی پێشیان وایە ، کە بەڵگە و فەرمانەکانی پەروەردگاریان بەدرۆ دەزانی و باوەڕیان پێی نەبوو ، لەئەنجامدا ئێمەش بەهۆی گوناه و تاوانیانەوە لەناومان بردن و دارودەستەی فیرعەونیشمان نوقمی دەریا کرد ، هەمووشیان **ستەمکار بوون**).

سەیرکەن الله تعالی **فیرعەونی** بە چی نابردووە لەکاتێکدا کە فیرعەون دەی گوت من **خوام** بە (**ظَّالِمِين**) .

الله تعالی فەرموویەتی: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ ۗ **وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ** }[112] .

واتە: (ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە ببەخشن لەو ڕۆزییەی کە پێمان داون پێش ئەوەی کە ڕۆژێ بێ کە نە کڕین و فرۆشتنی تێدایە و نە دۆستایەتی و ئاشنایەتی تێدایە وە نە تکای تێدایە (تا ڕزگارتان کات لە سزا) وە هەر بێ **بڕوایانن ستەمکاران**).

الله تعالی فەرموویەتی: { وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۘ اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا **ظَالِمِينَ** }[113] .

واتە: (وە هۆزی مووسا پاش (ڕۆیشتنی) مووسا دروستیان کرد لە خشڵ و زێڕەکانیان پەیکەری گوێرەکەیەك کە قۆڕەی (وەك گوێرەکەی) هەبوو ئایا ئەوانە نەیان بینی کە بێگومان ئەو (گوێرەکەیە) قسەیان لەگەڵ دا ناکات و هیچ ڕێبازێکیشیان نیشان نادات کردیان بە (پەرستراو) و ئەوانە ستەمکار بوون).

---

[111] سورة الأنفال: 54

[112] سورة البقرة: 254

[113] سورة الأعراف: 148

سەیرکەن قەومەکەی هەڵساون بە پەرستنی **بتێك كە لەزێڕ** دروستکراوە لەهەمان کاتدا الله تعالی پێیانی فەرموو (**وَكَانُوا ظَالِمِينَ**) .

الله تعالی فەرموویەتی: { ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ **ظَلَمُوا** ذُوقُوا **عَذَابَ الْخُلْدِ** هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ }[114] .

واتە: (ئینجا دەوترێ بەوانەی کە **ستەمیان کردووە** بچەژن **سزای هەمیشەیی** ئایا ئێوە تۆڵەتان لێ دەسەندرێ مەگەر بەهۆی ئەوەوە نەبێ کە خۆتان دەتان کرد).

الله تعالی فەرموویەتی: { فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ * وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ * فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ **الظَّالِمِينَ** * وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ **الْكَافِرِينَ** }[115] .

واتە: (جا (لە سەرەتاوە) بڕوای نەهێنا بە مووسا چەند گەنجێ نەبێت لە گەلەکەی بەهۆی ترس و بیمیان لە فیرعەون و پیاوماقوڵ و گەورەکانیان نەوەك بیانگێڕێتەوە بۆ بێ دینی بەڕاستی فیرعەون خۆ بەزل زان و زاڵ بوو لە زەوی (میسر) دا وە بەڕاستی لە سنوور بەزێنان بوو * مووسا وتی: (ئەی گەلەکەم گەر ئێوە بڕواتان بەخوا هێناوە ئەوە تەنها پشت بەخوا ببەستن ئەگەر ئێوە فەرمانبەر و ملکەچن * ئەوانیش (باوەڕدارەکان) وتیان: (تەنها پشتمان بەخوا بەستووە ئەی پەروەردگارمان مەمانگێڕە بەجێگەی ئەشکەنجە بۆ گەلی **ستەمکاران** * وە ڕزگارمان بکە بە بەزەیی خۆت لەدەست کۆمەڵی **بێ بڕوایان**).

سەیرکەن **فیرعەون و داروەدەستەکەی کافر و بێ بڕوابوون** بەڵام کاتێك ئەوانەی کە لەگەڵ موسا بوون علیه السلام دوعا دەکەن دەڵێن: (رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً : **لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ** دوایش دەڵێن : وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ **الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ**).

الله تعالی فەرموویەتی: { وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ **افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا** ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى **الظَّالِمِينَ** }[116] .

---

[114] سورة يونس: 52

[115] سورة يونس: 83 _ 84 _ 85 _ 86

[116] سورة هود: 18

واتە: (وە ئایا کێ ستەمکارترە لەو کەسەی کە **درۆ هەڵبەستێ بەدەم خواوە ؟** ئەوانە دەبرێنە حــوزوری پــەروەردگاریان (ووتــەکانیان دەخرێتــە ڕوو) وە شــایەتەکان (لــە پێغەمبــەران و فریشــتەکان) دەڵـێن ئا ئەوانـەن ئـەو کەسـانەن (لـە دنیـادا) درۆیـان هەڵدەبەسـت بـەدەم پەروەردگاریانـەوە بێداربن نـەفرینی خـوا بـۆ ستەمکارانە). سـەیرکەن ئەوانەی کە **درۆ** بەدەم خواوە هەڵدەبەستی ناوی بردووە بە (**ظَّالِمِينَ**) .

الله تعالى فەرموویەتی: { وَأَخَذَ الَّذِينَ **ظَلَمُوا** الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ **جَاثِمِينَ** }[117] .
واتە : (ئەوانەش کە **ستەمیان کرد** شریخەیەك گرتنی ئیتر لەناو ماڵەکانیاندا **کەوتن بەڕوودا و جووڵەیان لێ بڕا واتە مردن**).
الله تعالى لەهەمان سورەت فەرموویـەتی: { كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا إِنَّ **ثَمُودَ كَفَرُوا** رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ }[118] .
واتە: (وەك ئـەوەی لەوێـدا نـەبووبن بێـدار بـن بەڕاسـتی **سـەموودیەکان بـێ بڕوابـوون** بـە پەروەردگاریان بێداربن دووری و لەناوچوون بۆ سەموودیەکان).
سـەیرکەن لە ئایەتـی یەکەم دا پێیـان دەفەرمووێـت (**الَّـذِينَ ظَلَمُـوا**) بەڵام لەئایەتـی دواتـردا پێیان دەفەرمووێت (**كَفَرُوا**) .

الله تعـالى فەرموویـەتی: { وَقَـالَ الَّـذِينَ **كَفَـرُوا** لِرُسُـلِهِمْ لَنُخْـرِجَنَّكُم مِّـنْ أَرْضِـنَا أَوْ لَتَعُـودُنَّ فِـي مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ **الظَّالِمِينَ** }[119] .
واتە: (**بـێ بڕواکـان** وتیـان بـە پێغەمبـەرەکانیان بەڕاسـتی لـە خـاك و وڵاتەکـەمان دەرتـان دەکـەین یان بەڕاستی دەبێ بگەڕێنـەوە نـاو ئاینەکـەی ئێمـە جا پـەرەووەردگاریان نیگـای بۆ (پێغەمبەران) کرد کە بێگومان **ستەمکاران** لە ناو دەبەین) ، سەیرکەن ئەوانەی کە **کافربوون** الله تعالى ناوی بردوون بە (**الظَّالِمِينَ**).

الله تعـالى کە شـەریکی بـۆ نییـە فەرموویـەتی: { وَلَقَـدْ جَـاءَهُمْ رَسُـولٌ مِّـنْهُمْ **فَكَذَّبُوهُ** فَأَخَـذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ **ظَالِمُونَ** }[120] .

---

[117] سورة هود: 67
[118] سورة هود: 68
[119] سورة إبراهيم: 13

واتە: (سوێند بەخوا بەڕاستی پێغەمبەرێکیان لە خۆیان بۆ هات کەچی **باوەڕیان پێ نەهێنا** جا سزا گرتنی لە کاتێکدا **ستەمکار بوون**) ، سەیرکەن کافربوون چونکە **بڕوایان بە پێغەمبەرێك نەهێناوە** بەڵام اللە تعالی ناوی بردوون بە (**ظَالِمُونَ**).

اللە تعالی فەرموویەتی: { أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى **الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا** }[121] .
واتە: (ئایا ئەوانە نەیانزانیوە بێگومان ئەو خوایەی کە ئاسمانەکان و زەوی دروست کردووە دەسەڵاتدار و بەتوانایە کە وێنەی ئەوانە دروست بکات وە کات و ماوەیەکی دیاری کردووە بۆیان کە گومانی تێدا نی یە بەڵام **ستەمکاران** هیچیان ناوێت **بێ باوەڕی نەبێت**).
سەیرکەن ئەوانەی کە **بێ باوەڕیان دەوێت** اللە تعالی ناوی بردوون بە (**ظَّالِمُونَ**) .

اللە تعالی فەرموویەتی: { وَمَن يَقُلْ مِنْهُمْ **إِنِّي إِلَٰهٌ** مِّن دُونِهِ فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ **جَهَنَّمَ** ۚكَذَٰلِكَ نَجْزِي **الظَّالِمِينَ** }[122] ، واتە: (وە هەر کام لەوانە (فریشتەکان) بڵێ بێگومان **منیش پەرستراوم** جگە لە خوا ئەو بە (**ئاگری**) **دۆزەخ** تۆڵەی لێ دەسەنین هەر بەو جۆرە پاداشتی **ستەمکاران** دەدەینەوە (تۆڵەیان لێ) دەکەینەوە) ، سەیر بکەن ئەو کەسەی بلێت من پەرستراوم (**خودام**) اللە تعالی ناویانی بردووە بە (**ظَّالِمِينَ**) .

اللە تعالی فەرموویەتی: { وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ **كَفَرُوا** يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا **ظَالِمِينَ** }[123] .
واتە: (وە نزیك بۆتەوە بەڵێنی ڕاست (هاتنی قیامەت) جا لەناکاودا ئەبڵەق و زەق دەبێ چاوی **ئەوانەی بێ بڕوابوون** (دەڵێن) هاوارو مەرگ بۆ ئێمە بێگومان ئێمە لەدنیادا لە بێ ئاگاییەك (ی تەواو) دا بووین لە ئەمە نەخێر بەڵکو ئێمە **ستەمکار بووین**).
بەهەمان شێوە ئەوانەی **کافربوون** اللە تعالی ناوی بردوون بە (**ظَالِمِينَ**) .

---
[120] سورة النحل: 113
[121] سورة الإسراء: 99
[122] سورة الأنبياء: 29
[123] سورة الأنبياء: 97

الله تعالی فەرموویەتی: { وَقَالَ الَّذِينَ **كَفَرُوا** إِنْ هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ ۖ فَقَدْ جَاءُوا **ظُلْمًا** وَزُورًا }[124] .

واتە: (ئەوانەی کە **بێ بڕوا بوون** دەیان وت بێگومان ئەم (قورئانە) هیچ نییە جگە لە درۆیەکی گەورە کە موحەممەدە (صلی الله علیە وسلم) هەڵی بەستووە وە کەسانی تر بۆ ئەو (هەڵبەستنە) یارمەتییان داوە ئەوە بەڕاستی ئەوانە **ستەم** و بوختانێکی گەورەیان کردووە).

الله تعالی فەرموویەتی: { يَوْمَ لَا يَنفَعُ **الظَّالِمِينَ** مَعْذِرَتُهُمْ ۖ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ **سُوءُ الدَّارِ** }[125] .

واتە: (ڕۆژێك پاکانەکردنی **بێ باوەڕان** سوودیان پێ ناگەیەنێ هەموویان نەفرەتیان لێ کراوەو **خراپترین جێگایان هەیە**).

سەیرکەن ئەوانەی **خراپترین جێگایان هەیە** کێن ؟ بریتین لە (**ظَّالِمِينَ**) .

ئێستاش دەچینە سەر ئایەتی **سێیەم:** (وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْفَاسِقُونَ**) بۆئەوەی بزانین وشەی (**الفاسقون**) و شێوە جیاوازەکانی تری بەکارهاتووی ئەم وشەیە بۆ چی مەبەست و بە چ مانایەك بەکارهاتووە لەم ئایەتە و ئایەتەکانی تری قورئانی پیرۆزدا .

الله تعالی کە شەریکی نییە فەرموویەتی: { وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ **وَمَا يَكْفُرُ** بِهَا إِلَّا **الْفَاسِقُونَ** }[126] .

واتە : (سوێند بێت بە خوا ئێمە بێگومان نیشانەو ئایەتی ڕوونمان بۆ تۆ ناردووە (ئەی محمد (صلی الله علیه وسلم) کەس **باوەڕی پێی لەق نابێت** ، جگە لە دەروون نەخۆش و **یاخی بووەکان**) .

سەیرکە الله تعالی ڕوونی کردۆتەوە کە ئەوانەی کە **کوفر دەکەن** بە ئایەتەکانی الله ناوی بردوون بە (**فَاسِقُونَ**) .

الله تعالی کە شەریکی بۆ نییە فەرموویەتی: { وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ

---

[124] سورة الفرقان: 4

[125] سورة غافر: 52

[126] سورة البقرة: 99

وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن **كَفَرَ** بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْفَاسِقُونَ** }[127] .

واتە: (خوا بەڵێنی دڵنیابەخش و تەواوی داوە بەوانەی باوەڕیانهێناوە لەئێوە و کار و کردەوە چاکەکانیان ئەنجامداوە بەڕاستی لەئایندەیەکی نزیکدا جێنشین و پایەداریان دەکات لەوڵاتدا هەروەك چۆن ئیماندارانی پێش ئەمانی جێنشین کردووە و ئەو دین و ئاینەیان بۆ دەچەسپێنێت خوا خۆی پێی ڕازیە ، هەروەها ترس و بیمیان بۆ دەگۆڕێت بەئارامی و هێمنی ، ئەو کاتە ئیتر بەتەواوی هەر من دەپەرستن و هەرگیز هیچ جۆرە هاوەڵ و شەریکێکم بۆ بڕیار نادەن ، ئەوسا ئەوەی دوای ئەو پایەداریە **بێباوەڕ بێت** ، ئا ئەو جۆرە کەسانە تاوانبار و **لەسنوور دەرچوون**).
ئەوەی **کوفر** بکات الله تعالى بە (**فَاسِقُونَ**) ی ناوبردوون .

الله تعالى فەرموویەتی: { وَالَّذِينَ **كَذَّبُوا** بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا **يَفْسُقُونَ**}[128] .
واتە: (ئەوانەش کە **بڕوایان نەهێنا بە ئایەت و فەرمانەکانی ئێمە** ، سزا و ئازار یەخەیان پێ دەگرێت و پێیاندا دەچزێت بەهۆی ئەوەی **دەردەچوون لەفەرمانی خوا**).
الله تعالى ئەوانەی کە ئایەتەکانی الله بەدرۆدەخەنەوە کارەکەیانی ناو بردوون بە (**يَفْسُقُونَ**) .

الله تعالى فەرموویەتی: { وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ **كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ** وَمَاتُوا وَهُمْ **فَاسِقُونَ** }[129] .
واتە: (هیچ کات لەسەر هیچ کەس لەو دووڕووانە نوێژ نەکەی کە مرد ، لەسەر گۆڕەکەشی مەوەستە ، چونکە بەڕاستی ئەوانە **باوەڕیان بە خواو بە پێغەمبەرەکەی نەبوو** و مردیشن لەکاتێکدا لە دین **دەرچوو بوون**) ، الله تعالى ئەوانەی کە **کافربوون** بە الله و بە پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ناوی بردوون بە (**فَاسِقُونَ**) .

الله تعالى فەرموویەتی: { كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ **فَسَقُوا** أَنَّهُمْ **لَا يُؤْمِنُونَ** }[130] .

---

[127] سورة النور: 55
[128] سورة الأنعام: 49
[129] سورة التوبة: 84
[130] سورة يونس: 33

واتە: (ئا بەو شێوەیە (چونکە لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگەیەدا هەر تاوانبارن و سەر کەشی دەکەن) بڕیاری پەروەردگارت لەسەر ئەوانەی کە **لەسنوور دەرچوون بڕاوەتەوە** ، کە ئەوانە بەڕاستی هەر **ئیمان و باوەڕناهێنن**).
سەیرکە الله تعالی ئەوانەی کە **ئیمان ناهێنن** ناوی بردوون بە (**فَسَقُوا**).

الله تعالی کە شەریکی بۆ نییە فەرموویەتی: { وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ **فَفَسَقَ** عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ **لِلظَّالِمِينَ** بَدَلًا }[131] .
واتە: (ئێمە کاتێك بەفریشتەکانمان وت سوژدە بەرن بۆ ئادەم ، هەر هەمووو سوژدەیان برد جگە لە ئیبلیس کە لەدەستەی پەریەکان بوو بەهۆی ئەوەوە لە فەرمانی پەروەردگاری یاخی بوو ، ئایا ڕەوایە کە ئەو و نەوەکەی بکەنە پاڵپشت و یار و یاوەری خۆتان لە جیاتی من ، لەحاڵێکدا ئەوان دوژمنی هەمیشەیی ئێوەن ، ئای کە چەندە کارێکی خراپ و ناڕەوایە بۆ ستەمکاران کە لە جیاتی خوا دوژمنێکی وەك شەیتانیان داناوە و گوێڕایەڵی دەکەن).
سەیرکەن هەتاوەك الله تعالی **دەرچوونەکەی شەیتانی سەرگەورەی کافرانی** بە **(فَسَقَ)** ناوبردووە .

الله تعالی فەرموویەتی: { وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ **فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ** إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا **فَاسِقِينَ** }[132] .
واتە: (جا دەستەکەت بخەرە گیرفانتەوە ، هەر کە دەرتهێنا بە سپییەکی بێ عەیب دێتە دەرەوە ، ئەم دوو موعجیزە یە لە ڕیزی نۆ موعجیزە دایە بۆ **فیرعەون و قەومەکەی** ، بەڕاستی ئەوانە قەومێکی **لە سنوور دەرچوو بوون**).
سەیرکەن الله تعالی **قەومی نوح کە کافر بوون** بە (**فَاسِقِينَ**) ناوی بردوون .

الله تعالی فەرموویەتی: { وَأَمَّا الَّذِينَ **فَسَقُوا** فَمَأْوَاهُمُ **النَّارُ** كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنتُم بِهِ **تُكَذِّبُونَ** }[133] .

---

[131] سورة الكهف: 50
[132] سورة النمل: 12
[133] سورة السجدة: 20

واتە: (ئەوانەش **تاوانبار یاخی بوون** ، شوێنیان ناو **ئاگری دۆزەخە** ، هەر کاتێك ویستیان لێی دەرچن ، دەگێڕدرێنەوە بۆ ناوی ، پێیان دەوترێت: بچێژن سزای ئەو ئاگرەی کە **بڕواتان پێی نەبوو**).

الله تعالى فەرموویەتی: { وَقَوْمَ **نُوحٍ** مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا **فَاسِقِينَ** }[134] .

واتە: (پێشتریش هۆزی **نوح** بەڕاستی هەر تاوانبار و **خوانەناس و لار و وێربوون** (ئەوانیشمان بەزریانەکە لەناوبرد). **الله تعالى قەومی نوح کە کافر بوون** بە (**فَاسِقِينَ**) ناوی بردوون .

گوتم : ئەوەیە کە سەیری قورئان بکەین دەبینین کە پیسترینی کافران و موشریکانی بە فاسقون و ظالمون ناوبردووە چۆن دەڵێن کە زوڵم و فسق کە لەو دوو ئایەتە هاتوون هیچ حاکمێك پێی کافر نابێت و لەدین دەرچوون نییە!!!

ڕووی دووەم: هاتنی لەفزی **کوفر و شیرك و زوڵم و فسق** لە قورئاندا بەشێوەی **مەعریفە** کە (**الـ**) ی پێوە لکابێت ئەوا **کوفر و شیرك و زوڵم و فسقی گەورەیە:**

قاضي شهاب الدين القرافي دەڵێت: (فإن كان المتكلم هو الشرع **حملنا لفظه على عُرْفِه**)[135] .

واتە: (جا ئەگەر قسەکردن بە زمانەوانی قورئان بوو ، لەفزەکە بەوە **دادەمەزرێنین کەناسراوە**).

وە ابن تيمية دەفەرموێت: (وذلك أن **اللام** ، في لغة العرب ، هي **للتعريف** ؛ فتنصرف إلى **المعروف** عند المتكلم والمخاطب ، وهي **تعم** جميع المعروف. فاللام في القول تقتضي **التعميم والاستغراق** لكل عموم ما عرفته ، وهو القول المعهود المعروف بين المخاطب والمخاطب: **أن الكفر اذا اطلق فيراد به كمال المسمى وهو الأكبر**. وكذلك في الأسماء الشرعية **كالايمان والتقوى والنفاق** وغيرها ، إلا أن تدل **قرينة** على أن المراد بها **الأصغر**)[136] .

---

[134] سورة الذاريات: 46

[135] شرح تنقيح الفصول: (211)

[136] الاستقامة: (222/1)

واتە: (بەوە شێوەیە ئەگەر پیتی **لام** لەزمانی عەرەبیدا ، بۆ **ناساندنە** (تعریف) بەرەو ئەو کەسە دەچێت کە ناسێنراوە لە لای قسەکەر ، ئەویش **گشتییە بۆ هەموو ناسراوێك** ، جا پیتی لام لەقسەدا بەڵگەیە بۆ **گشتگیری** و **ڕۆچوون** بۆ هەموو گشتییێك کە پێناسەت کردووە ، وە ئەو قسەیەیە کە دەناسرێتەوە لەنێوان ئەو کەسەی مەبەستە لەو قسەیەدا: **کە وشەی کوفر (الكفر) دەربڕدرا ئەوا مەبەست لە کوفری گەورەیە** ، وە بەهەمان شێوە لەناوە شەرعیەکانیش وەك **ئیمان تەقوا** و **نیفاق** و غەیری ئەوانیش ، مەگەر **بەڵگەیەك** هەبێت لەوەی بەڵگە بێت بۆئەوەی کە مەبەستی لە **بچووکە**).

وە ابن تیمیە بەهەمان شیوە دەفەرموویت: (والكفر **المعرف** ينصرف الى الكفر المعروف ، وهو **المخرج من الملة**)[137] .

واتە: (گەر کوفری ناساندن (**الـ**) ی پێوە لکابێت ئەوا دەچێت بۆ ئەو کوفرەی کە پێی دەناسرێتەوە ، ئەویشیان ئەو **کوفرەیە کە لەدین دەری دەکات**).

وە ابن القیم دەفەرمووێت: (تصدير الاسم بالألف واللام المؤدية لحصول **كمال المسمى** لهم. فإنك اذا قلت: زيد العالم الصالح ، أفاد ذلك اثبات كمال ذلك له)[138] .

واتە: (پێوە لکانی ناو بەئەلیف و لام (الـ) کەهۆکارە بۆ کردنی **بەوپەڕی ناونانەکە** ، جا ئەگەر تۆ گوتت: زەید زانایەکی چاکە (زيد العالم الصالح) ئەوا سوود دەدات چەسپاندنی دانایيەك و چاکەیەکی تەواو لەودا هەیە).

ابن حجر دەڵێت: (عُرف الشارع إذا أطلق **الشرك** إنما يريد به ما يقابل **التوحيد** ، وقد تكرر هذا اللفظ في الكتاب والأحاديث حيث **لايُراد به إلا ذلك**)[139] .

واتە: (لەزمانەوانی قورئاندا پێناسە کراوە گەر **شیرك** (بەشێوەی **الشرك**) هاتبێت مەبەست لەوەیە کە بەرامبەرە بۆ **تەوحید** ، ئەم لەفزەش دووبارە بۆتەوە لە قورئان و سوننەتدا ، لەکاتێکدا **کە مەبەستی تەنها لەوەیە**).

---

137 شرح العمدة: (82)

138 الصلاة: (33)

139 فتح الباري: (1/ 65)

وه أبو حيان الأندلسي دەڵێت: (الكفر إذا أطلق انصرف إلى **الكفر في الدين**)[140] .
واتە: (ئـەگەر کـوفر (بەشـێوەی الکفـر) هـات ئەوا دەچێـت بـۆ **ئەو کـوفرەی کە لەدیـن دەردەچێت**).

ئەوەی باسکرا ئەوەیە کە پێویستە بەرچاوڕوونی بکرێت ئەوەی کە پێناسـە کراوە جا گەر وەك لەفزەکـانی تـر لەوەی لەفزێکی دیـاریکراو بەکارهاتبێـت بـۆ ڕوونکـردنەوەی واتـایەکی دیـاریکراو ، ئەوا نابێـت بگوترێـت مەبەسـت لەو لەفـزە واتـایەکی تـر دەبەخشـێت تـاوەك بەڵگەیەك تر لە قورئان نەبێت کە بەڵگە بێت بۆ ئەو قسەیە .

لێرەدا بەشێوەیەکی پوخت **بەچەند خاڵێك** ئەو باسە ڕوون دەکەینەوە:
خاڵی یەکەم: لە ئەصلی زمانەوانییدا:
بزانـە جیـاوازییەکی زۆر هەیـە لەنێوان لەفزی کوفرێك کـە بەشێـوەی **نکـرە** هاتبـێت وەك: (**کُفْر ، وکافر ، وکُفار ، وکافرون**) لەگەڵ ئەوەی بەشێوازی **مەعریفە** هاتبێت کە (الـ) بچێتە سـەر وەك (**الکُفْـر ، والکـافر ، والکفـار ، والکـافرون**) ، بەڵام ئـەگەر بەو شـێوەیە بەشـێوەی **مەعـریفە** هـات ئەوا مەبەسـتی لەوەیە کە **کـوفری گەورەیە** ئەمـیش بەهـۆی چـوونی (الــ) بۆسەری کە دەبێتە هۆی ئەوەی بیبات بەرەو **ئەوپەڕی زیادەڕۆییەوە** ئەمەش هیچ خیلافێکی تیانییە لەنێوان زانایانی زمانەوانیدا ، ئەگەر تۆ گوتـت (**عمر الشجاع**) بەشێوەی مەعـریفە ئەوە مانـای ئەوەیە کە عـومەر گەشـتۆتە ئەوپەڕی بەهێـزی و بەتوانـایی ، بەڵام ئـەگەر بڵێـین (**عمر شجاع**) بەشیوەی نەکیرە ئەوە مانای ئەوەنادات کە تەواو بەهێزە)[141] .

لەسـەر ئەوەدا کاتێـك دەگـوترێ فـلان کـافرە (فـلان **الکـافر**) بەشـێوەی **مەعـریفە** ئەوا هەواڵـدان و حوکمـدانە بەسـەری بەوەی **کـوفری گەورەیە** بەهـۆی هەواڵە لەوەی کە کـوفرەکە هـاتووە بەشـێوەی مەعـریفە بەڵـگەیە لەوەی کە گەشـتۆتە **ئەوپەڕی ڕادەی کـوفر** ، بەهەمـان شێوەی فەرمایشتی الله تعالی: { فَأُولَٰئِكَ هُمُ **الْكَافِرُونَ** } ئەوە هەواڵە دەربارەی ئەو کەسانە کە گەشتونەتە **ئەوپەڕی ڕادەی کوفر** .

---

[140] البحر المحيط: (3/ 493)
[141] سەيرى (الإيضاح في علوم البلاغة)ەی خطیب القزويني لاپەڕە 101 ، و (الصلاة)ی ابن القيم لاپەڕە 18 بکە .

خالی دووەم: قاعیدەیەکی گشتگیر:

هەموو کوفرێك لەقورئاندا بەشێوەی **مەعریفە** هاتبێت (الـ) ی پێوە لکابێت ئەوا کوفری **گەورەیە** وە لەسوننەتیش بەهەمان شێوە بەڵام ئەویان جیاوازە وەك لەفزی: (کُفْر ، وکافر ، وکُفار ، وکافرون) چونکە ئەلف و لامەکە مانای قوڵ بوون و پێداگری دەدەن بۆ تەواوی و قوڵی ماناکەی ئەمەشیان هیچ خیلافێکی لەسەر نییە لەنێوان ئەهلی عیلم و زانایانی زمانەوانییدا ، **هەموو کوفرێك کە لەقورئاندا هاتووە کوفری گەورەیە** جا بەشێوەی (**اسم**) بێت یاخود بەشێوەی (**فعل**) یاخود بەشێوەی (**مصدر**) ئەمەشیان جێگیربووە لەقورئاندا ، تەنها لەقورئاندا ئەوەی یەکدەنگی لەسەرە کە کوفری بچووکە بریتیە لەکوفری نیعمەت ، ئەوەشی کە دەمێنێتەوە لەو لەفزانەی کەهاتووە لەسوننەتدا بەشی زۆری ئەوەی بەشێوەی **معریفە** هاتوە کە (الـ) چووەتە سەر ئەوا مەبەست پێی لە**کوفری گەورەیە** تەنها ئەوانەی کە بەڵگەیەك هاتوە لەبارەی ئەوەی کە **تایبەتی** بکات بەوەی **کوفری بچوك** بێت ، هەروەکو لەهەندێك لەفەرموودەدا هاتووە کە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی واتە: (لەنێوان **کوفر** و موسڵماندا بریتیە لە وازهێنان لە نوێژ).

ئەگەر سەیری بکەین لەو فەرموودەیەدا وشەی کوفر (**الـ**) ی پێوە لکاوە ئەمەش واتای ئەوەیە کە **کوفری گەورەیە** هەروەکو **ابن تيميه** دەفەرموێت: (وفَرْقٌ بين الكفر **المعرف** باللام كما في قوله صلى الله عليه وسلم "ليس بين العبد وبين **الكفر** أو **الشرك** إلا ترك الصلاة" وبين كُفر **منكر** في الاثبات)[142] ، واتە: (پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) جیاوازی کردووە لەنێوان کوفری **مەعریفە** کە (الـ) ی پێوە لکاوە و لەنێوان کوفری **نەکیرە** هەروەکو دەفەرموێت لەنێوان بەندە و **کوفر** و **شیرك** وازهێنانە لە نوێژ).

بەڵام ئەگەر لەسەر شێوە ی ئەو صیغەیە نەبوو ئەوا ئەصڵ لەوەیە کە دابمەزرێت لەسەر **کوفری گەورە** تاوەکو بەڵگەیەك هەبێت ڕوونی بکاتەوە کە کوفری بچوکە وە بەڵگەش ئەوەیە کە فەرموودەی (**كفران العشير**) ئایا نەتبینیوە کە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه ومسلم) دە ربارەی ئافرەتان فەرموی **کوفر** دەکەن (**يكفرن**) هاوەڵان فەرموویان ئایا **کوفر به الله دەکەن!؟.**

---

[142] اقتضاء الصراط المستقيم: (69)

ئەمەش بەڵگەیە لەوەی گەر کوفر هات بەشێوەی (**الكفر**) ئەوا لەسەر ئەوە دادەمەزرێت کە **کوفری گەورەیە** مەگەر بەڵگەیەك هاتبێت لەوەی ڕوونی بکاتەوە کە کفری بچوکە هەروەکو لەنموونەی پێشوودا باسکرا .

شێخ عبدالطيف بن عبدالرحمن بن حسن دەفەرمووێت : (ولفظ الظلم والمعصية والفسوق والفجور والموالاة والمعاداة والركون والشرك ونحو ذلك من الألفاظ الواردة في الكتاب والسنة قد يراد **مُسَّماها المطلق** و**حقيقتها المطلقة** ، وقد يُراد بها **مطلق الحقيقة** ، **والأول هو الأصل عند الأصوليين** ، والثاني **لايُحمل** الكلام عليه إلا بقرينة لفظية أو معنوية ، وإنما يُعرف ذلك بالبيان النبوي وتفسير السنة)[143] .

واتە: (لەفزی ستەم و تاوان و فسق و خراپە و دۆستایەتی و دوژمنایەتی و مەیل بۆ کافران و شیرك (الـ) ی پێوە لکابێت لەو لەفزانەی کە هاتوە لەقورئان و سوننەتدا لەوانەیە مەبەستی لە **کوفری گەورە بێت** و لەوانەشە مەبەستی لە **کوفری بچووك** بێت ، **یەکەمیان ئەصڵە و دروستە** لای زانایانی ئوصولی دووەمیشان لەسەری **دانامەزرێت** مەگەر بەبەڵگەیەك نەبێت ، ئەمیشیان بەوە ڕوونکردنەوەی پەیامبەرایەتی و تەفسیرکردنی سوننەت دەزانرێت).

خالی سێیەم: ئەگەر کوفر بەشێوەی **نەکیرە** هات (الـ) ی پێوە **نە**لکابوو ، ئەوا لەسەر ئەوە دادەمەزرێت کە **کوفری بچووك و گەورەیە** ، بۆ زانینی ئەوەش کە ئایا کوفری گەورەیە یاخود بچووکە ئەوا سەیری قورئان دەکرێت **بەکۆکردنەوەی** بەڵگەکان لەو بارەیەوە ئەم بنەمایەش جێبەجێ دەکرێت لەسەر **ئەو کوفرانەی کە لەسوننەتدا بەشێوە نەکیرە هاتوون** ، بەڵام لە **قورئاندا هەموو** ئەو **کوفرانەی** کە بەشێوەی **معریفە** یاخود **نەکیرە** هاتوون ئەوا **کوفری گەورەن** تەنها کوفری نیعمە نەبێت ئەو جۆرە کوفرە هەندێك لە زانایان بۆی چوون کە کوفری گەورەیە بەڵام ئەوەی دروستە بە کۆکردنەوەی بەڵگەکان کوفری بچوکە ئەویش بەپێی حالەتی کەسەکە .

---

[143] الرسائل المفيدة: (21 ـ 22)

هەندێك لەو كوفرانەی كە بەشێوەی **نەكیرە** هاتوون لە قورئاندا و بەڵگەن لەوەی كوفری گەورەن :

وەك ئایەتی: { وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ **يَرُدُّونَكُم** مِّن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ **كُفَّارًا** }[144] .

وە ئایەتی: { وَمَن **يَرْتَدِدْ** مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ **كَافِرٌ** }[145] .

وە ئایەتی: { وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا **وَكُفْرًا** }[146] .

وە ئایەتی: { الَّذِينَ **كَذَّبُوا** شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا } تاوەك ئایەتی: { فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ **كَافِرِينَ** }[147] .

وە ئایەتی: { وَكَانَ **الشَّيْطَانُ** لِرَبِّهِ **كَفُورًا** }[148] .

وە ئایـەتی: { وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ **كَافِرُونَ** }[149] .

ئەم ئایەتانە لەفزانەی (**كُفاراً** ، **كافر** ، **كُفْراً** ، **كافرين** ، **كفوراً** ، **كافرون**) كە هاتوون لەو ئایەتانە هەمووی بەشێوەی **نەكیرە** هاتوون لەكاتێكدا بەڵگەن بۆ كوفری **گەورە** بەم شێوەیە **هەموو** كوفرێك هاتبێت لە قورئان .

بەڵام هاتنی كوفر بە شێوەی **نەكیرە** (كفر) لە **سونەتدا** ئەوا لەسەر ئەوە دادەمەزرێت لەسەر **كوفری گەورە و بچووك** وەك پێغەمبەری الله (صلی الله علیە وسلم) دەفەرمووێت: (سباب المسلم فسوق وقتاله **كُفْر**) واتە: (جنێودان بە موسڵمان لەسنور دەرچوونە وە شەڕكردن دژی **كوفرە**).

ئەمەش **كوفری بچوكە** بە یەكدەنگی ئەهلی عیلم بەو بەڵگەیە كە دوو موسڵمان یان كۆمەلەیەك بووە شەڕیان **كافر نابن** ئەویش بە كۆكردنەوەی بەڵگەكان وەك الله تعالی فەرموویەتی: { وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ **الْمُؤْمِنِينَ** اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا }[150] .

واتە: (هەر دوو كۆمەڵە لە **موسڵمانان** بووە شەڕیان ئەوا **ناوبژیوانیان بكەن**).

---

[144] سورة البقرة: 109

[145] سورة البقرة: 217

[146] سورة المائدة: 68

[147] سورة الأعراف: 92_93

[148] سورة الإسراء: 27

[149] سورة سبأ: 34

[150] سورة الحجرات: 9

بەوەشەوە دەردەکەوێت کە کوفری بچوکە چونکە الله تعالى فەرموویەتی گەر موسڵمانان لەگەڵ یەکتریش شەڕ بکەن لەگەڵ ئەوەشدا ناوی بردوون بە **ئیماندار** .

وە کوفریش هەیە کە بەشێوەی **نەکیرە** هاتووە واتە (الــ) ی پێوە نەلکاوە و بەڵگەشە لەوەی **کوفری گەورەیە** وەك فەرمودەی: (إلا أن تروا **كفراً بواحاً**) ئەمەشیان **کوفری گەورەیە** بەیەکدەنگی زانیان لەگەڵ ئەوەی کە بە شێوەی نەکیرە هاتووە چونکە **کوفری ڕوون و ئاشکرا و قوڵ** (**کوفری بواح**) بەڵگەیە لەوەی کە کوفرەکە **کوفری گەورەیە** ، وەك فەرموودەی: (بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ فِتَنًا كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا ، أَوْ يُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا ، **يَبِيعُ** دِينَهُ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا)[151] .
واتە: (پەلە بکەن لە ئەنجامدانی کردەوەی چاکە پێش ئەوەی چەند فیتنەیەك ڕوبدات کە وەکو بەشێکی تاریك وایە لە شەودا (واتە : فیتنەکان زۆر ئاڵۆزن و چاکە و خراپە تێیدا ڕوون نییە)، بەهۆی ئەم فیتنانە پیاوی واهەیە بەیانی دەکاتەوە ئیماندارە ، بۆ ئێوارە کافربووە ، یاخود ئێوارە دەکاتەوە ئیماندارە بۆ بەیانی کافربووە ، ئەمەش بەهۆی ئەوەی دینەکەی بە شتێك لە دونیا دەفرۆشێت و دەگۆڕێتەوە) .
ئەم کوفرەش کە لەو فەرموودەیەدا هاتووە بەشێوەی **نەکیرە** هاتووە بەڵام کوفری گەورەیە بەو بەڵگەیەی کە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) کردوویەتی بە **دژی** ئیمان و بە بەڵگەی ئەوەی **دینەکەی دەفرۆشێت** .

پوختەی ئەوەی باسکرا ئەوەیە ئەصڵ ئەوەیە کە هەر کاتێك کوفرێك لە قورئان و سوننەت هات ئەوا دادەمەزرێت لەسەر **کوفری گەورە** تاوەك بەڵگەیەك هەبێت لەوەی دایبمەزرێنێت لەوەی کوفری بچوکە وەك پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) دەربارەی ئافرەتان فەرموو کوفر دەکەن هاوەڵان فەرموویان ئایا کوفر بە الله دەکەن ؟ بۆیە هاوەڵان بە **کوفری گەورەی تێگەشتن** بەڵام پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) بۆیانی ڕوون کردەوە کاتێك فەرمووی: (**يكفرن العشير**) **کوفر بە چاکەی هاوسەرانیان دەکەن** ئا بەو شێوەیە هەموو لەفزێکی کوفر و شیرك لەسەر ئەوە دادامەزرێت ، کەواتە لێرەدا جۆری کوفری ئایەتی: { فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } کوفری **گەورەیە** نەوەك **بچوك** بێت .

---

[151] رواه مسلم

ڕووی سێیەم: تێگەشتنی سەلەف و دانپیانانیان بەوەی حوکم جگە لە حوکمی الله کوفری گەورەیە :

ابن جرير دەری کردووە لەتەفسیرەکەیدا هێناویەتییەوە: (حدثني يعقوب بن إبراهيم قال حدثنا هشيم قال أخبرنا عبدالملك بن أبي سليمان عن سلمة بن كهيل عن علقمة ومسروق " أنهما سألا ابن مسعود عن الرشوة فقال: من السحت. قال فقالا: أفي الحكم ؟ قال: ذاك **الكفر**. ثم تلا هذه الآية: { ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم **الكافرون** }[152].

واتە: (يعقوب بن ابراهيم بۆی باسکردین فەرمووی: هشيم بۆ باسکردین ، عبدالملك بن أبي سلمان پێمانی گوت ، لە سلمة بن کهیلە وە لە عقلمە و مسروقەوە ، پسیاریان کردووە لە ابن مسعود دەربارەی سوو ، فەرموویەتی: بەرتیە لە سحت ، گوتیان ئەی لە حوکمدا ؟ ، فەرمووی: ئەویان **کوفرە** ، دوای ئەو ئایەتەی خوێندەوە: (جا ئەوەی حوکم و داوەری بەو بەرنامەیە نەکات کە خوا دایبەزاندووە ، ئا ئەوانە **کافرن**)[153].

وە أبو يعلى دەری کردووە لە مەسنەدەکەیدا لە مسروقەوە فەرموویەتی: (كنت جالساً عند عبدالله (يعني ابن مسعود) فقال له رجل: ما السحت ؟ قال: الرشا. فقال: في الحكم ؟ قال: ذاك **الكفر** ثم قرأ (ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم **الكافرون**)[154].

واتە: (دانیشتبووم لای عبدالله ی کوڕی مسعود پیاوێك پێی گوت: ئایا سوو چییە ؟ فەرمووی: بەرتیلە ، گوتی ئەی لە حوکمدا ؟ ، فەرمووی: ئەویان **کوفرە** ، دواتر ئەو ئایەتەی خوێندەوە: (جا ئەوەی حوکم و داوەری بەو بەرنامەیە نەکات کە خوا دایبەزاندووە ، ئا ئەوانە **کافرن**).

وە هەریەکە لە البيهقي (10/ 139) وە الهيثمي لە مجمع الزوائد (4/ 199) وە وكيع لە أخبار القضاة (1/ 52) دەریان کردووە وە ابن حجریش لە المطالب العالية (2/ 250) باسی کردووە .

---

[152] تفسير الطبري: (12061)

[153] ئەوە ئەسەرەش صحيح الإسناده بۆ ابن مسعود پیاوانی ناو فەرمودەکەش جێگای سیقەن ، سەیری[تهذيب التهذيب 6/ 240 ، 6/ 41 - 43 ، 3/ 497 - 498 ، 2/ 380] بکە.

[154] مسند أبو يعلى: (5266)

وه الطبرانيش دەری كردووه: (عن أبي الأحوص عن ابن مسعود قال: (الرشوة في **الحكم الكفر** وهي **بين الناس سحت**)[155] .

واته: (له أبي الأحوصەوه له ابن مسعودەوه فەرموويەتی: (بەرتيل له **حوكمدا كوفره** ، وه لەنێوان خەلكيدا بريتيه له **سوو**).

ئەسەرەكەش صحيحه هيثمي له مجمع الزوائد (4/ 199) دا فەرموويەتی: پياوانی ئەسەرەكە صحيحن .

عبدالرزاق فەرموويەتی وه ابن جريريش بەهەمان شێوە: (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ : سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ قَوْلِهِ : (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) ، قَالَ (**هِيَ بِهِ كُفْرٌ**)[156] .

واته: (حسن ی كوڕی يحيی بۆی باسكردين فەرمووی ، عبدالرزاق پێمانی گوت ، معمر پێمانی گوت له ابن طاوسەوه له باوكيەوه فەرموويەتی ، پسياركرا له ابن عباس الله تعالی لێی ڕازی بێت دەربارەی ئايەتی: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) ، فەرمووی: (**بەو شته كافر بووه**).

أَخْبَرَنِي علي بْن العباس الحضري ؛ قال: حَدَّثَنَا مُحَمَّد بْن مروان القطان ؛ قال: حَدَّثَنَا إبراهيم بْن الحكم بْن ظهير ، عَن أبيه ، عَن السدي ؛ قال: قَالَ: ابْن عَبَّاس: من جار في الحكم وهو يعلم ، ومن حكم بغير علمه ، ومن أخذ الرشوة في الحكم ، فهو من **الكافرين**)[157] .

واته: (له السديەوه ابن له ابن عباسەوه فەرموويەتی: ئەوەی زوڵم بكات له حوكمدا و بشزانێت ، وه ئەوەش كه حوكم بكات بەبێ عيلم ، ئەوەش بەرتيل وەرگرێت له حوكمدا ئەوا له **كافرانن**) ، لێرەدا لەوه دەگەين كه لای ابن عباس مانای ئەو ئايەته كوفری گەورەيه جا لێرەدا باسی **دوو بەڵگه** دەكەم لەسەر ئەمە:

بەڵگەی يەكەم: جا ابن عباس الله تعالی لێيان ڕازی بێت وای دەبينيێت كه كوفر لەم ئايەتەدا واتای **كوفری گەورەيه** (كفر الأكبر) ، ئەمەش ئەوەيه كه پێشەوای فەرمووده

---

155 المعجم الكبير: (9/ 226) (9100)

156 جامع البيان في تأويل القرآن: (251/6)

157 أخبار القضاة: (41)

النسائي ڕیوایەتی كردووە لە بەشی لێكدانەوەی وتەی الله تعالی: « ومن لم يحكم بما أنزل لله فأولئك هم الكافرون » ، جا النسائي بە ئیسنادی صەحیح لە ابن عباسەوە ڕیوایەتی كردووە كە دەڵێت: پاشاكان لە دوای عیسای كوڕی مەریەم عليه السلام تەورات و ئینجیلیان گۆڕی ، لەناویشیاندا ئیماندار هەبوون كە تەوراتیان دەخوێندەوە ، بە پاشاكانیان وترا: هیچ **جنێو و تانەیەك نابینینەوە كە توندتر بێت لەو جنێوەی كە ئەوانە پێمان دەدەن** ، ئەوان وا دەخوێننەوە « ومن لم يحكم بما أنزل لله فأولئك هم الكافرون » ، جا ئەم ئایەتانەش سەرەڕای ئەوەی هیچ ناگۆڕێت لە كارەكانمان بە خوێندنەوەیان بۆ ئەم ئایەتانە ، بەڵام پێیان بڵێ با بەو جۆرە بخوێننەوە كە ئێمە دەیخوێنینەوە هەروەها با بەو جۆرە باوەڕبهێنن وەك ئەو جۆرەی كە ئێمە باوەڕمان هێناوە ، بۆیە بانگی كردن و كۆیكردنەوە و هەڕەشەی كوشتنی لێكردن یان ئەوەتا دەبێ خوێندنەوەی تەورات و ئینجیل جێبێڵن جگە لەو شێوەیەی كە لێی گۆڕدراوە و دەستكاری كراوە)[158] ، ئەم حەدیسەش كە لە ابن عباس ڕیوایەت كراوە الله تعالى لێیان ڕازی بێت ئاماژە دەداتە سەر دوو پرس و بابەت:

یەكەم ئەوەیە كە ئەم ئایەتە پێشتر لە تەورات دابەزیووە بەر لەوەی دەستكاری بكرێت بۆیە دوای دەستكاری كردنی الله تعالى ڕاست و دروستی ئەم ئایەتەی لە قورئاندا دابەزاند و دڵنیای كردەوە ، ئەما هی دووەم: ئەوەیە كە ئەو كوفرەی لەم ئایەتەدا هاتووە كوفری گەورەیە ئەمەش بە بەڵگەی وتەی ئەوانەی كە دەستكاری تەوارت و ئینجیلیان كردووە: **هیچ جنێو و تانەیەك نابینینەوە كە توندتر بێت لەو جنێوەی كە ئەوانە پێمان دەدەن** ،... ئەمەش كاتێك بوو لەوكاتەی ئیمانداران ئەم ئایەتەیان دەخوێندەوە ، جا هیچ تانە و جنێوێكیش گەورەتر نییە لە كوفری گەورە (كفر الأكبر) لەوەی كە ئەوانە دەستكاریان كردووە و گۆڕیویانە ، جا ئەگەر مەبەست لەم ئایەتە **كوفری گەورە** نەبووایە ئەوا بەو جۆرە وەسفیان نەدەكرد كە بڵێن **گەورەترین تانە و جنێوە** .

بەڵگەی دووەم: ئەوەیە كە ئەو شتەی دەبێتە هۆی كافربوون لەم ئایەتە: (وإن الشياطين ليوحون إلى أوليائهم ليجادلوكم ، **وإن أطعتموهم** إنكم **لمشركون**)[159] .

---

[158] الحديث (٤٩٩٠) لە سونەنی نەسائی..

[159] سورة الأنعام: 121

واتە: (دڵنیابن کە شەیتانەکان شت دەخەنە دڵی لایەنگرەکانیانەوە تا موجادەلەتان لەگەڵ بکەن و (بەرگری لە بەتاڵیان بکەن) جا ئەگەر ئێوە **فەرمانبەرداری** ئەو هاوەڵگەر و شەیتانانە بن ئەوە بێگومان مانای وایە ئێوەش **موشریك و هاوەڵگەرن**).

جا لە هۆکاری دابەزینیدا ابن ماجة و ابي حاتم و الحاكم بە ئیسنادی صەحیح ڕیوایەتیان کردووە لە ابن عباسەوە الله تعالى لێی ڕازی بیت کە دەڵیت: خەڵکانێك لە موشریکان موناقەشە و موجادەلەیان لەگەڵ موسڵمانان دەکرد سەبارەت بە بابەتی سەربڕین و حەڕامکردنی گۆشتی مردارەوە بوو ، دەیانگووت: ئایا ئەو شتە دەخۆن کە خۆتان کوشتووتانە کەچی ئەوە ناخۆن کە الله کوشتوویەتی (مردارەوە بوو)؟ بۆیە الله تعالى فەرمووی: (**وإن أطعتموهم إنكم لمشركون**) هەروەها سەیری تەفسیری (ابن كثير) ١٦٩ ١٧١ /٢ بکە .

جا ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە هەر کەسێ **شوێن تەشریعی موخالیف لە شەرعی الله تعالى بکەوێت** سەرەڕای ئەوەی ئەگەر لەیەك بابەتیش بێت کە لێرەدا سەبارەت بەحەڕامکردنی گۆشتی مردارەوەبوو هاتووە ئەوا کەسەکە موشریك دەبێتەوە ، جا ئەمەش ئەوەی کەنەسائی ڕیوایەتی کردووە مانای ئەوەیە کە هەرکەسێك شەریعەت بگۆڕێت ئەوا ئەمە کوفری گەورەیە ، ئەمەش هەمووی باطڵ بوون و ناڕاستی ئەو قسەیە دڵنیادەکاتەوە کە دراوەتە پاڵ ابن عباس (**كفر دون كفر**) ، چونکە بە سەنەدی صەحیح ئیسپات جێگیربووە لە ابن عباسەوە الله تعالى لیێان ڕازی بێت کە پێچەوانەی ئەم قسەیە دەگێڕێتەوە سەبارەت بەهەمان بابەت کە بریتیە لەحوکمکردن بە غەیری ئەوەی الله تعالى دایبەزاندووە یان بەشەرعێکی داهێنراو ، ئەمەش شیرك و کوفرە ئایەتەکەش لە شیددە و توندی گەیشتۆتەوە ئەوەی کە ئەمە **کوفری گەورەیە** و خاوەنەکەی لە میللەتی ئیسلام دەباتە دەرەوە ئەمەش ڕاستیەکەیە .

وە سەبارەت بەوەی کوفری بچوکە بە پشت بەستنیان بە وەی ابن عباس الله تعالى لێی ڕازی بێت کەوا فەرموویەتی کوفری بچووکە:
گوتم : هیچ بەڵگەیەك نییە بۆ ئێوە لەو ئەثەرەی ابن عباسدا الله تعالى لیێان ڕازی بێت سەلماندنی ئەوەش **لەچەند ڕوویێکەوە:**

له ڕووی یەكەمەوە: دەبێ بزانین ئایا ابن عباس الله تعالى لیێان ڕازی بێت ئەو وتەیەی لەگەڵ كێ بووە و ڕەدی كێی پێداوەتەوە ؟!

ئەو وتەیەی ابن عباس الله تعالى لیێان ڕازی بێت ڕەدی **خوارجی** پێداوەتەوە كە موسڵمانان بە **گوناه** و **سەرپێچیە گەورەكان كافر دەكەن** نەك بۆ ئەو كەسەی كە كوفر دەكات بەهۆی ئەوەش خەوارج امامی على الله تعالى لێی ڕازی بێت و شوێنكەوتوانیان كافر كرد بەهۆی ئەوەی سولحیان كرد لەگەڵ معاویە بۆ وەستاندنی شەڕەكە خوارجیش تەكفیریان كرد بەهۆی ئەوەی نابێت پیاویك دابنرێت و **حوكم بەشەرعی الله بكات و نێوانی دوو هێزی موسڵمانان سولح بكەن** ، وە كاتێك ئیمامی علی قسەی لەگەڵ كردن وتیان هیچ حوكمێك نییە تەنها حوكمی لله نەبێت ئیمامی علیش لله تعالى لێی ڕازی بێت گوتی وتەیەكی هەق مەبەستی پێ لە باطڵ بوو بۆیە بەهۆی ئەوەی كە دەیانویست سولح بكەن خەوارج كافریان كرد و دەرچوون لێیەوە وە ئەوەی كە پێوسیتە بزانرێت ئایا ئیمامی علی الله تعالى لێی ڕازی بێت حوكمی بەغەیری یاسای ئیسلام كرد ئایا حوكمی بە یاسایەكی دەستكرد كرد و حەڵاڵ و حەرامی پێچەوانەی شەرعی الله كرد كە دایڕشتووە!!!! ئێمەش دەڵێین ئەگەر ئەو قسەیەتان كرد ئەوا ئەوكات هیچ جیاوازیەك نییە لەنێوان ئێوە و خەوارج وە ئەگەر گوتتان نەخێر ئەو سولحە هیچ پەیوەندی بەوەوە نەبووە علی الله تعالى لێی ڕازی بێت لەدامودەزگای دەولەت حوكمی بەشەرعكردووە دەلێین پێكاتان و هەقتان گوت وە ئەمە مەبەستەكەیە كە خوارج كەسێكیان كافر نەكردووە كە حوكمی بەغەیری شەریعەتی ئیسلام كرد بێت وەك ئیمامی علی الله تعالى لێی ڕازی بێت بەڵكو تەنها بەهۆی ئەوەی سولحیان لەگەڵ هێزی معاویە كرد كافریان كردن ئەوەشە كە ئێمەش دەیڵێین ئەوەیان هەقێكە كەس گومانی لێ نییە ئەگەر خوارج نەبێت **گەر وتەكەی ابن عباسیش صحیح بێت ئەوا ڕەدی ئەو كەسانەی پێداوەتەوە كە موسڵمان بە تاوان و سەرپێچیەكان كافر دەكەن .**

أبو حيان دەڵێت: (واحتجت **الخوارج** بهذه الآية على أن **كل** من **عصى** الله تعالى فهو **كافرٌ** وقالوا هي نص في كل من حكم بغير ما أنزل الله فهو **كافر**)[160] .

[160] البحر المحيط: (493/3)

واته: (**خەواریج** پشتیان بەو ئایەتە بەست لەسەر ئەوەی هەرکەسێك **سەرپێچی** الله بكات ئەوا **كـافره** ، وە گوتیـان ئەوە نەصـێكە كەهەمـوو كەسـێكە كە حـوكم بەوە نەكـات كە الله دایبەزاندووە **كافره**).

سەیری وتەكەی أبو حیان بكە دەلێت خوارج ئەو كەسانەن بەو ئایەتە تەكفیر دەكەن كە تاوان و سەرپێچی دەكەن نەوەك كەسێك خۆی كردبێت بە خوا و یاسا و تەشریع دانێت بۆ خەڵكی لەحەڵال حەرام و یاسای دژی شـەریعەتی الله تعـالی كە الله تعـالی كەسی وای بە طاغوت ناوبردووە .

وە ئیمامی الآجري دەفەرمووێت: (ومما یتبع الحروریة من المتشابه قول الله عز وجل) وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ (ويقرءون معها) ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (فإذا رأوا الإمام الحاكم يحكم **بغير الحق** قالوا: قد **كفر** ، ومن كفر عدل بربه فقد أشرك ، فهؤلاء الأئمة مشركون ، فيخرجون فيفعلون ما رأيت ؛ لأنهم يتأولون هذه الآية)[161].

واته: (لەوانەش كە خوارج لە وێكچووەكانی قورئان وەریان گرتووە لە وتەی الله : (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) و ئەو ئایەتەشی لەگەڵ دەخوێننەوە: (ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ) جا گەر ئیمامیان دیت حوكم **بەغەیری حەق دەكات** گوتیان **كافر بووە** و ئەوەشی كوفر بكات موشریك بووە جا ئەوانە موشریكن و دەردەچن و ئەوە دەكەن كە دەیبینیت چونكە ئەو ئایەتە تەئویل دەكەن).

سەیری وتەكەی ئیمامی آجری بكەن دەڵێت خوارج ئەو كەسانە تەكفیر دەكەن كە حوكم نـاهەق دەكەن نەوەك حوكم بە كوفر بكەن و یاسـای غەیـری ئیسـلام كە یاسـایەكی كـوفر پەیڕەو بكەن .

وە لەمەزهەبـی خـوارج ئەوەیە كە ئەو ئایەتە دەكەنە بەڵـگە بـۆ كەسـێك گەر **زینـاش** بكـات كافر دەبێت بەڵكو تەنانەت ئـەگەر **سووش** بخوات كافر لای ئەوان و ئەوەش بەپێچەوانەی ئەهلی سوننە و جەماعە كە كەسی تاوانبار بەتاوانە گەورەكان كافر ناكەن بەڵكو تا نەگاتە ڕادەی **شـرك** و **كـوفر** بەلام ئـەگەر گەیشـتە ڕادەی كـوفر و شـیرك ئـەوا تەكفیریـان دەكەن و خۆیان لێ بەری دەكەن .

---

[161] الشريعة: ص (27)

ابـن تيميـة دەفەرمووێـت: (ولهـذا قـال **علمـاء السـنة** فـي وصـفهم «اعتقـاد أهـل السـنة والجماعـة» أنهم **لايكفرون** أحداً من أهل القبلة بذنب ، **إشارة إلى بدعـة الخوارج المكفرة بمطلق الذنوب**)[162] .

واتە: (لەبەر ئەوە زانایانی **ئەهلی سوننە** لەو وەسفەدا "بیروباوەڕی ئەهلی سوننە و جەماعە" هیچ کەسێك لە ئەهلی قیبلە **کافر ناکەن** بە تـاوان ، کە **ئیشارەتە بۆ بیدعەی خـوارج کە تەکفیری دەبینن بە موتڵەقی تاوان کردن**).

وە شیخ حافظ حکمي دەفەرمووێت: (ولانكفر **بالمعاصي** مؤمنا إلا مع استحلاله لما جنى ، «ولا نكفر **بالمعاصي**» التي قدمنا ذكرها وأنها **لاتوجب كفراً** ، والمراد بها الكبائر التي ليست **بشرك**)[163] ، واتـە: (بەهـۆی **تـاوانەوە** هـیچ موسـڵمانێك کـافر نـاکەین مەگـەر ئـەو تـاوانەی دەیکـات بەحەڵاڵـی بزانێـت ، وە ئەو تاوانـانەی کە باسـمان کـرد کە نـابێتە هـۆی **کـوفر** ، وە مەبەستی لە تاوانە گەورەکان کە ناگاتە ڕادەی **شیرك**).

وە سەیری ئەو وتەیەی شێخ محمد کوڕی عبدالوهاب بکەن چۆن بیروباوەڕی ئەهلی سوننە و جەماعە ڕوون دەکاتەوە لەو بارەیەوە لەکاتی وەڵامدانەوەی یەکێك لە پێچەوانانی:

شێخ محمد بن عبدالوهاب دەفەرموویت: (وأما المسألة الثالثة: وهی من أكبر تلبيسك الذي تلبس به على العوام ، أن أهل العلم قالـوا: لايجوز **تكفير** المسلم بالذنب ، وهذا حق ولكن ليس هذا مانحن فيه ، وذلك أن **الخوارج يكفرون من زني أو من سرق أو سفـك الدم بل كل كبيـرة إذا فعلهـا المسلم كـفر**. وأما **أهـل السنة** فمذهبهـم أن المسلم **لايكفر** إلا **بالشـرك** ، ونحن ماكفّرنا **الطواغيـت وأتباعهم إلا بالشـرك** ، وأنت رجل من **أجهل** الناس تظن أن من صلى وادعى أنه مسلم لا يكفر **!** أرأيت أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم لما **قاتلوا من منع الزكاة** ، فلما أرادوا التوبـة قال أبوبكـر لانقبل توبتكـم حتى تشـهدوا أن قتـلانا في الجنة وقتـلاكم فـي النـار ، أتظـن أن أبابكـر وأصحابه لا يفهمـون وأنـت وأبـوك الـذين تفهمـون ؟ ياويلك أيها الجاهل الجهل المركب إذا كنت تعتقد هذا)[164] .

---

[162] مجموع الفتاوى: (12/ 474)

[163] معارج القبول: (2/438)

[164] الرسائل الشخصية: (5/ 233 ـ 234)

واتە: (بەڵام بابەتی سێیەم: لەگەورەترین ئەو درۆیانەت کە خەڵکی بەگشتی تێیگەیشتوون ، کە ئەهلی عیلم فەرموویانە نابێت موسڵمان کافر بکرێت بەهۆی تاوانـەوە ، ئەوەشیان هەقـە بەڵام ئەوە ئەوە نییە کە ئێمـە تێیدایـن ، **چونکـە خەوارج ئەوانە کافر دەکەن کە زینا و دزی دەکەن و خـوێنی موسـڵمانان بەنـاهەق دەڕێــژن ، و بەڵکـــو هەمـوو تاوانێکـی گەورە لای خـوارج کە موسـڵمان بکـات کـافر دەبێـت** ، بەڵام **ئەهلـی سـوننە** بیروباوەڕیـان ئەوەیە کە موسڵمان کافر نابێت تەنها بە **شیرك** نەبێت ، وە ئێمەش ئەم **طاغوت و شوێنکەوتوانیمان کافر نەکردووە تەنها بەشیـرك نەبێت** ، تۆش **لەنەفامترین** ئەو کەسانەی کە وادەزانی ئەو کەسەی کە نوێژ بکات و بڵێ موسڵمانم کافر ناکرێت!! ئایە سەیری هاوەڵانی پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) نەکردووە کاتێـك کە **کوشـتاری ئەوانەیـان کـرد کە ڕێگـری زەکـات دانیان کرد** ، کاتێك کە ویستیان تەوبە بکەن ئەبوبەکر الله تعالى لێی ڕازی بێت پێی گوتن تەوبەتـان لـێ قبـوڵ نـاکەین هـەتـاوەك شـایەدەی ئەوە نەدەن کە کوژراوەکـانی ئـێمە بـۆ بەهەشـتن و کوژراوەکـانی ئێـوەش بـۆ دۆزەخ ، وادەزانـی کە ئەبـوبەکر و هـاوەڵانی الله تعـالى لێیـان ڕازی بێـت نـازانن بەڵام تـۆ و باوکـت دەزانـن ، ئەی وەیـل بـۆت ئەی نەفام ئـەگەر ئەو بیروباوەڕەت هەبێت **).**

گوتـم پشتیوان بە الله: ئەوەیە کە ئەهلی سوننە و جەماعە لەسەرین کە هیچ کەسێك کافر ناکەین بەهۆی تاوان و سەرپێچیەوە ئەگەر لەهەرە گەورەکانیش بێت مادام نەگەیشتووە بەڕادەی کوفر و شیرك ، بەڵام ئەوەی خۆی کردووە بەهاوبەشی الله وەك ئەبو ئەسلمەوە و کەعبی کوڕی ئەشرەف یاسا و پرۆگرامێکی دارشتووە بۆ حوکمدان لە نێوان خەڵکی و پەیڕەوی دەکات کە دژی شەریعەتی الله و پێغەمبەرەکەیەتی (صلى الله عليه وسلم) وە واجبی کردووە لەسـەر خەڵکی و دژی ئەو کەسـەش ئەوەستێتەوە کە پـیچەوانەی بکـات!! ئەوە ئـێمە ئەو کەسـانە کافریـان دەکەیـن بەهـۆی شـیرك و کـوفرەوە و هەڵگەڕانەوەیـان لەدینـی الله نەك بەهۆی تاوانەوە وە ئەوەشە کە ابن عباس لەو وتەیەی کە ڕەدی خەواریجی پیداوەتەوە کە موسڵمان بەهۆی تاوانەکانەوە کافر دەکەن نەوەك بەهۆی شیرك و کوفرەوە .

لە ڕووی دووەمەوە : ئەو ئەثەرەی ابـن عبـاس الله تعـالى لیێـان ڕازی بێــت **لاوازە و کـاری پێناکرێت** ، گەر سـەیری ئەو ڕێگایانە بکەیـن کە ئەثەرەکەی پێدا هاتووە ئەوا تێدەگەین کە

ئەثەرەکان **لاوازن** و قسەی ابن عباس نین الله تعالی لێیان ڕازی بێت ، ئەو **ڕێگایانەی کە ئەثەرەکەی پێدا هاتووە:**

ڕێگای یەکەم و دووەم:

ابن أبي حاتم فەرموویەتی: (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ ، ثَنَا سُفْيَانُ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ ، عَنْ طَاوُوسٍ ، عَنِ **ابْنِ عَبَّاسٍ** ، فِي قَوْلِهِ: وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ قَالَ: **لَيْسَ هُوَ بِالْكُفْرِ الَّذِي يَذْهَبُونَ إِلَيْهِ**)[165].

واتە: (محمد بن عبدالله بۆی باسکردین سفیان بۆی باسکردین لە هیشام ابن حجیرەوە لە طاوسەوە لە ابن عباسەوە الله تعالی لێیان ڕازی بێت دەربارەی ئایەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } فەرموویەتی: ئەو کوفرە نییە کە بۆی ئەچن).

طبري فەرموویەتی: (حَدَّثَنَا هَنَّادٌ قَالَ ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ ، وَحَدَّثَنَا ابْنُ وَكِيعٍ قَالَ ، حَدَّثَنَا أَبِي ، عَنْ سُفْيَانَ ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ رَاشِدٍ ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنِ **ابْنِ عَبَّاسٍ** : " وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ " ، قَالَ : **هِيَ بِهِ كُفْرٌ ، وَلَيْسَ كُفْرًا بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ**)[166].

واتە: (هناد بۆی باسکردین گوتی: وکیع بۆی باسکردین ، ابن وکیع بۆی باسکردین گوتی باوکم بۆی باسکردین ، لە سفیانەوە لەمعمر بن ڕاشدەوە لە طاوسەوە لە باوکیەوە لە **ابن عباسەوە الله** تعالی لێیان ڕازی بێت دەربارەی ئایەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } فەرموویەتی: **بەو شتە کافر بوو ، بەڵام کوفرێکی وەها نا وەك ئەوەی کافر بێت بە خوا و مەلائیکەت و کتێب و پێغەمبەرەکانی**).

ئەوەی دیارە لەو ڕێگایەیەی کە ئەثەرەکە هاتووە پێی کە هەمووی وتەی ابن عباسە ، وە زۆر کەس لێیان تێك چووە بەهۆی ڕاستی سەنەدەکەی لەوەی کە ئەو زیادەیەی هاتووە: (**وَلَيْسَ كُفْرًا بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ**) و لەو **ادراجەی** ڕوونەی کەوا هاتووە لەریوایەتەکەی طبري و عبدالرزاقەوە ، عبدالرزاق فەرموویەتی و ابن جريريش بەهەمان شێوە: (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ ، عَنْ أَبِيهِ

---

[165] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (6434)

[166] جامع البيان في تأويل القرآن: (12053)

قَالَ : سُئِلَ **ابْنُ عَبَّاسٍ** عَنْ قَوْلِهِ : "وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ" ، **قَالَ هِيَ بِهِ كُفْرٌ** قَالَ : **ابْنُ طَاوُسٍ** : **وَلَيْسَ كَمَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ**)[167] .

واته: (حسن ی کوڕی یحیی بۆی باسکردین فەرمووی ، عبدالرزاق پێمانی گوت ، معمر پێمانی گوت لە ابن طاوسەوە لە باوکیەوە فەرموویەتی ، پسیارکرا لە ابن عباس دەربارەی ئایەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } ، فەرمووی: بەو شتە کافر بووە ، ابن طاوس فەرمووی: وەك ئەو کوفرە نییە بە الله و مەلائیکەتەکانی و پەرتوکەکانی و پێغەمبەرانی).

بۆیە جێگیر بووە لەو ئەثەرەدا کە وتەی: (وليس كمن كفر بالله وملائكته وكتبه و رسله) مودرەجە وتەی ابن طاوسە نەك وتەی ابن عباس بێت الله تعالى لێيان ڕازی بێت هەروەکو لەڕیوایەتەکەی سفیان لە معمرەوە).

فەرموودەی مدرج چییە ؟

فەرموودەی (المدرج) **دوو جۆری** هەیە:

١- **المدرج فی الإسناد:** ڕوودانی گۆڕانکارییەکە لە سەنەدی فەرموودەکە بە شێوەیەك ڕاوی فەرموودەکە لەکاتی گێڕانەوەی سەنەدەکە دا ڕووبەڕووی ڕووداوێك دەبێت و قسەیەکی لەسەر دەکات لەم کاتەشدا هەندێك لە بیسەران وا گومان دەبەن کەو قسەیە بەشێکە لە **مەتنی ئەو سەنەدە** .

نمونەی ئەم جۆرە چیرۆکی ثابتی کوڕی موسی کە شریك پێی دەفەرموێت " من كثر صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار " کە ئەصلی ئەم چیرۆکە ئەوەیە کە ثابت دەچێت بۆ لای شریك کوڕی عبدالله کە ڕیوایەتی فەرموودەی دەکرد "ئەعمەش گێڕایەوە بۆم لە ابی سفیان لە جابرەوە کە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) ووتی .. لەم کاتەدا وەستا تا گوێگران فەرمودەکە بنوسنەوە ، کە سەیری کرد ثابت هاتە ژوورەوە و شریك ئەو ووتەیەی سەرەوەی ووت ، گوێگرانیش وایانزانی کە ئەو ووتەیە بەشێکە لە فەرمودەکە لە کاتێکدا شریك مەبەستی ثابت بووە چونکە ثابت پیاوێکی بە تەقوا و وەرع بووە .

[167] جامع البيان في تأويل القرآن: (251/6)

٢- المدرج فى المتن: تێکەڵ بوونی ووتەی ڕاویە لەگەڵ مەتنی فەرموودە بە بێ پچڕان و ئەمەش **سێ جۆرە** :

ا- تێکەڵبوونەکە لە سەرەتاوە ڕوودەدات وەك نمونەی " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :" أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ". خطيبى بغدادى دەفەرموێت ڕاوی فەرموودەکە وایدەزانی کە (أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ) بەشێکە لەفەرموودەکە لەکاتێکدا پێشەوا بخاری دەیگێڕێتەوە تەنها مەتنەکە کەبریتیە لە(وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ).

ب- تێکەلبوونەکە لە ناوەڕاستەوەیە وەك نمونەی " حديث عائشة فى بدء الوحي " كان النبى (صلى الله عليه وسلم) يتحنث فى غار الحراء " وهو التعبد" الليالى ذوات العدد " لێرەدا ووشەی "وهو التعبد" قسەی امام زوهری يە .

ج- تێکەلبوونەکە لە کۆتایی فەرموودەکەیە وەك نمونەی " قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "لِلْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ الصَّالِحِ أَجْرَانِ" ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحَجُّ وَبِرُّ أُمِّي لأَحْبَبْتُ أَنْ أَمُوتَ وَأَنَا مَمْلُوكٌ". لێرەدا لە دوای والذى نفسى بيده لولا ... هەمووی ووتەی ابوهريره يە .

ئا بەم شێوەیە وتەی: (**وَلَيْسَ كَمَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ**) مودرەجە وتەی **ابن طاوسه** ، نەك وتەی **ابن عباس** بێت الله تعالى لێیان ڕازی بێت هەروەکو لەڕیوایەتەکەی سفيان لە معمرەوە .

لەڕوویێکی ترەوە **عبدالرزاق** پیداگیرتر و ڕێکتر و جێگیرترە لە معمر ، وە لەکاتی هەبوونی ڕاجیای لە ئەثەر و فەرموودەکان فەرموودە و ئەثەرەکە بۆ **عبدالرزاقە**:

لە عللەلی ترمذي شەرحی ابن رجب دا هاتووە (2/706):

ابن عسكر فەرموویەتی: گوێم لێ بوو کە أحمد بن حنبل دەی فەرموو: (إذا **اختلف** أصحاب معمر فالحديث **لعبد الرزاق**).

واتە: (گەر هاوەڵانی معمر **ڕاجیایان** هەبوو ، ئەوا فەرموودەکەی **عبدالرزاق وەردەگیرێت**).

وە يعقوبی کوڕی شيبة فەرموویەتی: (عبد الرزاق **متثبت** في معمر ، جيد الأتقان).

واتە: (عبدالرزاق **چەسپاو ترە** لە معمر ، تەواو ڕێکە و پێداگیرە).

وه ابن معين فەرموويەتی: (أبو سفيان المعمري محمد حميد ، صاحب معمر ، ثقة وعبد الرزاق أحب إلي **منه**).
واتا: (ئەبو سوفيانی معمری محمد حميد سيقەيە ، وه **عبدالرزاق** خۆشەويستترە لام لەو).

رێگای سێيەم:
ئيمای مروزی فەرموويەتی: (حَدَّثَنَا محمدُ بْنُ يَحْيَـى قَالَ ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ ، أَخْبَرَنَا سفيان ، **عَنْ رَجُلٍ** ، عَنْ طَاوُسٍ عن ابْنُ عَبَّاسٍ في قَوْلِهِ: فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ، قَالَ : كُفْرٌ لَا يَنْقُلُ عَنِ الْمِلَّةِ)[168] .
واته: (محمـد بـن يحيـى فەرمـووی: عبـدالرزاق پێمـانی گـوت: سـفيان پێمـانی گـوت: **له پياوێكەوه** ، له طاوسەوه له ابن عباسەوه دەربارەی ئايەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } ، فەرمووی: كوفرێكه له ميللەتی ناباته دەر).
ئەو سـەنەدەش **لاوازه** بەهـۆی **شـاراوەی كەسـێكی نـاو ئەثەرەكە** كه بـريتيه له (**پيـاوێـك**) ، ئەمەش ئەثەرەكە **لاواز** دەكات .

مەبەست له شاراوەی و كەسی ناديار له زانستی فەرموودەدا:
المـبهم (نەزانـراو ، نادیـار): بـريتيه لەو كەسـەی كه نه نـاوی نه نازناويشـی بـاس نەكـراوه لەفەرموودەكەدا ، وه ابهام **دوو جۆره**:

جـۆری يەكەم: ئەوەيه كه ابهـام (نادیـار) ی لەسـەنەدی فەرمـوودەكه يـان ئەسـەرەكە دا هەبێت ، بەوەی هەندێك له ڕاويەكان ناويان نەهاتبێت ، وەك ئەو ئەثـەرەی باسمان كرد (**له سفيانەوه له پياوێكەوه**).

جۆری دووەم: ئەوەيه كه ابهام (نادیـاری) له مەتنی فەرموودەكەدا هەبێت ، وەك ئەوەی لەزۆرێك له فەرمووده ڕاستەكان دا هاتووه: وەك پياوێك پسياری كرد له پێغەمبەری الله وه (صلى الله عليه وسلم) ياخود ئافرەتێك پسياری كرد له پێغەمبەری الله وه (صلى الله عليه وسلم) بەو شێوەيه .

---
168 تعظيم قدر الصلاة: (573)

گەر ابهامەکە (نادیاریەکە) لەسەنەدی فەرموودەکە بێت و نەناسرا ئەوە لاوازە و کاری پێناکرێت ، وەك ئەو ئەثەرەی ابن عباس الله تعالی ێیان ڕازی بێت کە ابهامەکە لە سەنەدەکەیە و بەو شێوەیە لاواز دەبێت ، بەڵام ئەگەر ابهامەکە لە مەتنەکە بێت ئەوا زیان لەفەرموودەکە نادات و ڕاستە و بەهەمان شێوە ئەگەر کەسی نادیار هاوەڵان بوون ئەوا زیان لەفەرموودەکە نادات چونکە هاوەڵان هەموویان دادپەروەرن .

وە ئەو ئەثەرەش لە ڕیوایەتی تر بەشێوازێکی تر هاتووە جیاواز لەوە کە دەیسەلمێنێت کە وتەی: (**كُفْرٌ لَا يَنْقُلُ عَنِ الْمِلَّةِ**) وتەی **ابن طاوسە** نەوەك وتەی **ابن عباس** بێت الله تعالی لێیان ڕازی بێت .

ابن جرير الطبری فەرموویەتی: (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى قَالَ ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ ، أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ ، **عَنْ رَجُلٍ** ، عَنْ طَاوُسٍ : فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ، قَالَ : كُفْرٌ لَا يَنْقُلُ عَنِ الْمِلَّةِ)[169] .

واتە: (حسن بن یحیی بۆ باسکردین فەرمووی: عبدالرزاق پێی گوتین فەرمووی: ثوري پێمانی گوت: لە **پیاوێکەوە** لە طاوسەوە دەربارەی ئایەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } ، فەرمووی: کوفرێکە لە میللەت نایباتە دەرەوە).

وەك دیارە کە لەڕیوایەتەکەی یەکەم ئاماژە بەوە دەکات کە وتەی: (**كُفْرٌ لَا يَنْقُلُ عَنِ الْمِلَّةِ**) وتەی ابن عباسە الله تعالی لێیان ڕازی بێت بەڵام لەڕیوایەتی دووەم دەڵێت وتەی **طاوسە** .

بەهەرحاڵ هەردوو سەنەدەکە لاوازن بەهۆی ابهامی (نادیاری پیاوەکەوە) ئەوەی دروستە کە بۆی بگەڕێینەوە ئەوەیە کە وتەی (كُفْرٌ لَا يَنْقُلُ عَنِ الْمِلَّةِ) وتەی طاوسە نەك وتەی ابن عباس الله تعالی لێیان ڕازی بێت وەك لەسەنەدێکی ڕاستەوە جێگیر بووە .

الطبري فەرموویەتی: (حَدَّثَنَا هَنَّادٌ قَالَ ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ ، وَحَدَّثَنَا ابْنُ وَكِيعٍ قَالَ ، حَدَّثَنَا أَبِي ، عَنْ سُفْيَانَ ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَكِّيِّ ، عَنْ طَاوُسٍ : " وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ " ، قَالَ : لَيْسَ بِكُفْرٍ يَنْقُلُ عَنِ الْمِلَّةِ)[170] .

---

[169] جامع البيان في تأويل القرآن: (12056)

واتە: (هناد بۆی باسکردین گوتی: وکیع بۆی باسکردین ، ابن وکیع بۆی باسکردین گوتی باوکم بۆی باسکردین ، لە سفیانەوە لە سعید المکیەوە لەطاوسەوە دەربارەی ئایەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } فەرموویەتی: کوفرێك نییە کە لە میللەتی موسڵمانانی بباتەدەر)، ئەمەشیان سەنەدەکەی ڕاستە و سعید المکی جێگای سیقەیە ، وەك تێدەگەین کە وتەی (**كُفْرٌ لَا يَنْقُلُ عَنِ الْمِلَّةِ**) وتەی **طاوسە** وە ابن عباس الله تعالی لێیان ڕازی بێت شتی وای نە فەرمووە وەك دیارە .

ڕێگای چوارەم:

ابن أبي حاتم و ابن نصر فەرموویانە : (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الْمَقْرِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ **هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ** عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) قَالَ : **لَيْسَ بِالْكُفْرِ الَّذِي يَذْهَبُونَ إِلَيْهِ**)[171] .

واتە: (محمد بن عبدالله بۆی باسکردین ، سفیان بن عیینە بۆی باسکردین لە **هشام ابن حجیرەوە** لە طاوسەوە لە ابن عباسەوە دەربارەی ئایەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } فەرمووی: **ئەو کوفرە نییە کەبۆی دەچن**).

ئەمەشیان پیاوانی ئەثەرەکە جێگای سیقەن تەنها **هشام ابن حجیر المکی** نەبێت چونکە گەورە زانایانی شارەزا لەو بوارە بە **لاوازیان** داناوە .

عبدالله بن احمد دەفەرمووێت: (سألت أبي عن **هشام** بن حجير ، فقال : " **ليس هو بالقوي**" , قلت : هو ضعيف ؟ قال : "ليس هو بذاك ")[172] ، واتە: (پسیارم کرد لە باوکم لەبارەی **هشام** ابن حجیرەوە ؟ فەرمووی: **بەهێز نییە** ، گوتم: ئەی لاوازە ؟ ، فەرمووی: بەو شێوەیەش نییە).

وە عبد الله دەفەرموویت: گوێم لە باوکم بوو دەیفەرموو: (**هشام** بن حجير مكي ، **ضعيف الحديث**). واتە: (**هیشامی** کوڕی حجیری مکی فەرموودەکانی **لاوازن**).

---

[170] جامع البيان في تأويل القرآن: (12052)

[171] تفسير القرآن العظيم مسنداً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم والصحابة والتابعين: (1143/4)

[172] العلل: (752)

سفیان ابن عيينة فەرموویەتی: ابن شبرمة فەرموویەتی: (ليس بمكة أفقه منه)[173] .
واتە: (لەمەککە لەو شارەزاتر نییە).
وە سفیان بن عيينة دەفەرمووێت: (**لم ناخذ منه إلا ما لا نجد عند غيره**).
واتە: (**هیچی لێ وەرناگرین ئیلا ئەوە نەبێت کە لای کەسانی تریش هەیە**).

لە (تهذيب التهذيب: 34/33) دا هاتووە:
ابن ابي حاتم فەرموویەتی: صالح بن احمد بن محمد بن حنبل قال قال علي ابن المديني: (قرأت على يحيى بن سعيد - القطان - نا ابن جريج عن **هشام** بن حجير حديثا ، قال يحيى بن سعيد: " **خليق ان ادعه** " ، قلت **أضرب** على حديثه ؟ ، قال: **نعم**) .
واتە: (صالح بن احمد بن حنبل پێی گوتین: کە علي ابن المديني گوتویەتی: فەرموودەیەکم بۆ یحیی بن سعید باسکرد: ابن جریج پێی گوتین لە **هشامی** ابن حجیرەوە ؟ فەرمووی: **شایەنی باسکردن نییە** ، گوتم: **زەرب** لە فەرموودەکانی بدەم ؟ فەرمووی: **بەڵێ**).

وە عبدالله فەرموویەتی: (سألت يحيى بن معين عن **هشام** بن حجير " **فضعفه جدا**).
واتە: (پسیارم کرد لە یحیی بن معین لەبارەی **هشام** ابن حجیرەوە ، **زۆر بەلاوازی دانا**).
عمرو بن علي الفلاس فەرموویەتی: (سمعت يحيى (القطان) سئل عن حديث **هشام** بن حجير **فأبى** أن يحدث به **ولم يرضه**) ، واتە: (گوێم لە یحیی القطان بوو پسیاری لێکرا لەبارەی **هشام** بن حجیرەوە ، **باسی نەکرد و ڕازی نەبوو پێی**).
وە عقیلیش لە **لاوازانی** داناوە ، وە ابن جوزیش لە **لاوازەکان** و **متروکین** ی داناوە .

وە ابن ابي حاتم فەرموویەتی: (سألت ابى عن **هشام** بن حجير فقال: مكي يكتب **حديثه**).
واتە: (پسیارم کرد لە باوکم دەربارەی هشام بن حجیر فەرمووی: مەککیە **فەرموودەکانی دەنوسرێتەوە**).

مەبەست لەوەیە کە ناکرێتە بەڵگە مەگەر لای کەسانی تریش ئەو فەرموودەیە هاتبێت کە هشام بن حجیر گێڕاویەتییەوە .

---

[173] العلل: (824 و825)

بەڵام سەبارەت بەوەی ابن معین بە چاکی داناوە لەوەی ابن ابي حاتم هێناویەتیەوە لە باوکیەوە لە اسحاق بن منصورەوە لە یحیى بن معین کە فەرموویەتی: (هشام ابن حجير **صالح**)، واتا: (هشام بن حجیر **چاکە**).

ئەوا ابن حجر ڕوونی کردۆتەوە کە مەبەستی چییە لەوەدا کە دەڵێت: (وقول الخليلي: " إنه شيخ صالح " أراد به في **دينه** لا في **حديثه** ؛ لأن من عادتهم إذا أرادوا وصف الراوي **بالصلاحية** في الحديث قيدوا ذلك ، فقالوا: **صالح الحديث**. فإذا أطلقوا الصلاح ، فإنما يريدون به في **الديانة** ، والله أعلم)[174].

واتە: (وتەی یحیى بن معین دەربارەی هشام بن حجیر لە پیاوێکی چاکە ، مەبەستی پێ **لەدینەکەیەتی** نەك **فەرموودەکانی** ، چونکە لە عاداتی زانایان لەو بوارە کاتێك کە بیانەوێت وەسفی ڕاوی بکەن بە چاکە ئەوە بەوەیان بەستۆتەوە و دەڵێن: **فەرموودەکانی چاکە** ، جا ئەگەر تەنها **چاکەیان** بەرامبەر ڕاویەك گوت ئەوا مەبەستیان پێ **لەدینەکەیەتی** ، خواش زاناترە).

ڕێگای پێنجەم:

طبري فەرموویەتی: (حَدَّثَنِي الْمُثَنَّى قَالَ ، حَدَّثَنَا **عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ** قَالَ ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ ، عَنْ **عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ** ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَوْلُهُ : " وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ " ، قَالَ : مَنْ جَحَدَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَقَدْ كَفَرَ . وَمَنْ أَقَرَّ بِهِ وَلَمْ يَحْكُمْ ، فَهُوَ ظَالِمٌ فَاسِقٌ)[175].

واتە: (مثنى بۆی باسکردین فەرمووی ، **عبدالله بن صالح** فەرمووی ، معاوية بن صالح بۆی باسکردین فەرمووی ، لە **علی بن طلحةوەوە** لە ابن عباسەوە دەربارەی ئایەتی: { وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } فەرمووی: ئەوەی نکۆڵی لەوە بکات کە الله دایبەزاندووە ئەوا کافر بووە بەڵام ئەوەی دانی پیا بنێت و حوکمی پێنەکات ئەوا فاسق و ستەمکارە)، **سەنەدی ئەوەش لاوازە چونکە عبد الله بن صالحی تیایە ؛ کە ئەویش ابن محمد بن مسلم الجهني مصريە ، وە نوسەری لیثەوە لاوازە .**

---

[174] النكت: (2/680)

[175] جامع البيان في تأويل القرآن: (12063)

له (تهذيب التهذيب: 227/5) دا هاتووه:
عبد الله بن أحمد فەرموویەتی: (سألت أبي عن عبد الله بن صالح كاتب الليث بن سعد فقال كان أول أمره متماسك **ثم فسد بآخره وليس هو بشيء**).
واته: (پسیارم کرد له باوکم دەربارەی **عبدالله بن صالح** نوسەری لیث بن سعد ، فەرمووی: یەکەم جار باش بوو **بەلام لەدوایی تێکیدا ئەویش هیچی لێوەرناگیرێت**).
وه ابن المديني فەرموویەتی: (**لا أروي عنه شيئاً**).
واته: (**هیچ شتێکی لێ ناگێڕمەوە**).
وه النسائي فەرموویەتی: (**ليس بثقة**)، واته: (**جیگای متمانه نییه**).
أحمد بن صالح فەرموویەتی: (**متهم ليس بشيء**).
واته: (**موتەهەمە هیچی لێوەرناگیرێت**).
صالح جزرة فەرموویەتی: (كان ابن معين يوثقه وهو عندي **يكذب في الحديث**).
واته: (لای ابن معین جیگای سیقه بوو لای منیش **درۆ دەکات لەفەرموودەدا**).
ابن حبان فەرموویەتی: (**منكر الحديث جدا**)، واته: (**زۆر خراپە لەفەرموودەدا**).
وه بەهەمان شێوه له سەنەدەکەدا علي بن أبي طلحه هاتووه ناوی تەواوی سالم بن المخارق الهاشمي .

له تهذب الكمال دا هاتووه:
يعقوب فەرموویەتی: (وروى شعبة ، وحماد بن زيد ، عن بديل بن ميسرة ، عن **علي بن أبي طلحة ، وهو ضعيف الحديث**).
واته: (شعبه و حماد بن زيد و بديل بن ميسرة له **علي بن أبي طلحةوه** گێڕاویەتییانەوه ، که ئەویش فەرموودەکانی **لاوازن**).

له الضعفاء للعقيلي هاتووه: (حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ، قَالَ : حَدَّثَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ ، قَالَ : قَالَ لِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ : **عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَلْحَةَ** لَهُ أَشْيَاءُ **مُنْكَرَاتٌ** ، وَهُوَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ حِمْصَ).
واته: (احمد بن حنبل فەرموویەتی: **علي بن أبي طلحة هەنێ شتی خراپی هەیە** ، که پیاوێکه لەخەلکی حمص).

وە سەبارەت بە ڕیوایەتەکەی لە ابن عباسەوە الله تعالی لێیان ڕازی بێت ئەوا **منقطعـە** واتە (**پچڕاوە**) هیچی لە ابن عباسەوە **گوێ لێ نەبووە:**
لە تهذیب الكمال دا هاتـووە: (قـال أبـو حـاتم ، عـن دحـيم : **لـم يسـمع** مـن ابـن عبـاس التفسير).
واتە: (أبو حاتم فەرموویەتی ، لەدحیمەوە کە تەفسیری لە ابن عباسەوە **گوێ لێنەبووە**).

وە يعقوب بن إسحاق بن محمود فەرموویەتی: (وسئل صالح بن محمد ، عن **علي بن أبي طلحة** ممن سمع التفسير ؟ قال : **من لا أحد**).
واتە: (پسیار کرا لە صالح بن محمد کە **علي بن أبي طلحة** تەفسیری لە کێ گوێ لێبووە ؟ فەرمووی: **لەهیچ کەسێك**).
وە بەهەمان شێوە ڕیوایەتی (**کوفر دون کوفر**) کە مروزي ڕیوایەتی کردووە لە تعظيم قدر الصلاة (2 / 521) وە حاکم لە مستدرکەکەیدا (2 / 313) لەڕێگای **هشام ابن حجيرەوە** لە طاوسەوە لە ابن عباسەوە دەربارەی ئایەتی: { فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } فەرموویەتی: کوفرێکە لەخوار کوفری گەورەوە (**كفر دون كفر**).
وە ئەم ڕیوایەتەش لاوازە بەهۆی هشام ابن حجيرەوە وەك ڕوونمان کردەوە کە هشام ابن حجير لاوازە .

ئەمەش ئەگەر حاکم بە دروستیشی دانابێت ئەوا ڕاستی ئـەم ئەثەرە دەردەکەوێت کە تیایدا هشام ی کوڕی حجیـر بە **تاك** هاتـووە تیایـدا چونکە ئەمە لە ڕیوایەتی ابن عيينه يە لەودا ، هەروەها ابن حاتم کاتێ ئەو حەدیسەی دەنووسی دەڵێت: ئەمەش بە هەمان شێوە **نەخۆشی (تمـرض)** و **زەعیـف بـوون هەیە تیایـدا** ، ئەمەش مانـای ئەوەیە کە حەدیسـەکەی بە سـەربەخۆیی وەرناگیرێـت ، بەڵکـو تەنهـا لە **موتـابەعە و شـوێنکەوتن (ڕاویە یەك لە دوای یەکەکـان)** لێی وەردەگیرێـت ، هەر بۆیەش بوخـاری و موسـلیم بۆیـان ڕیـوایەت نەکـردووە جگە لە **موتابعە و پەیوەندی بوون بە هیتر** ، بۆیەش حەدیس و ڕیوایەتەکانی لەو حەدیسانە بوون کە جێی ڕەخنەن لەسەر هەردوو صەحیحەکە (بوخاری و موسلیم).

ئەمـا **بوخـاری** لای ئەو هـیچ نەبینـراوە تەنیـا یەك حەدیـس نەبێـت ، ئەویـش بـریتیە لە حەدیسـەکەی سـلیمان کـوڕی داود عليهمـا السـلام ، (لأطـوفن الليلـة علـى تسـعين امـرأة)..

فەرموودەکە باسکـراوە لە کەفارەتی ئیمــان لەڕێی هیشــام و تابیعــەکانی ئەوانەی لەدوای ئەو دێن لە کیتابی النکاح دا بە ڕیوایەتی عبدالله ی کوڕی طاوس ، وە زانراویشە کە حافظ إبن الحجر وەکو عادەتێکی خۆی لە کتێبەکەیدا (پێشەکی فتح الباري) ئەوەیە کە باسی ئەوانە بکات کە بە ناحەق باسیانی کردووە هەروەها دیفاعیان لێبکات بە هەموو ئەو عیلمەی کە هەیبووە ، ئەما ئەوەی کە نیشاندراوە بە زەعیف داینـاون ئەوانەش کە بوخاری بە تەنها پشتی پێ نەبەستوون و ئیسنـادی وەرنەگرتوون ، بەڵکو بە **موتابەعات و یەك لەدوای یەك** باسی کردوون کە بە یەکەوەن و پەیوەندیان هەیە ، هەروەها نەفسی خۆیشی لەسەر ئەوەدا نەناوە و تەرخانی نەکردووە بە هەراسانی و ڕەتدانەوەیان ، بەڵکو موتابەعە و یەك لە دوای یەکەکانیان بە صەحیح باس دەکات و تەواو ، جا بە هەمان شێوازیش ئەوەی کردووە لەگەڵ **هشام کوڕی حجیر** ، (سەیری کتێبەکە بکە).

ئەما ئیمـامی **موسـلیم** تەنیا دوو حەدیسی هەیە و ئەوانیش باسی نەکردوون تەنها لەبەر ئەوەیە چـونکە **بە یەکەوە بەسـتراون** ، ئینجـا لەمەدا سـەیری وتەی شـێخ الهـروري بـکە لە کتێبەکەیدا (خلاصة القول المفهم على تراجم رجال الإمام مسلم)

بە کورتی ئەوەیە کە لە پێشدا زانیویەتی کە هیچ حوجحە و بەهانەیەك نییە بۆ بەهێزکردنی ڕیوایەتەکـانی **هشـام** بەوەی کە بەهـانە بێنێـتەوە بە صـەحیحەکانی بوخـاری و موسلیـم ، چونکە ئەوان بە سەربەخۆیی ڕیوایەت ناکەن بەڵکو بە **موتابەعە و شوێنکەوتن** ئەیکەن ، ئەمەش بەڵگەیە لەسـەر ئەوەی کە **زەعیف بـووە** ئەگەر **بەتەنها و انفراد هـات** ، لەبەرئەوە کەس **هشـام ی کـوڕی حجیـر** بە متمـانەپێکراو لە ڕیوایەتەکـان نـازانن تەنها ئەوانە نەبـن کە نەرم و شـلگرتوون وەکـو ابـن حبـان کە بەناونـابگە بە شـلگرتن و زوو متمـانەکردن هەروەهـا العجلي بە هەمـان شـێوە ، المعلمـي اليمنـي دەڵێـت: دڵنیاکردنەوەکـانی العجلي بینیـومە بە خەملاندن و لێکدانەوە وەکو ڕیوایەتەکانی ابن حبانە بەڵکو فراوانتریش ‹‹الأنوار الكاشفة›› لاپەڕە ٦٧... تـا ئەو شـوێنەی کە وتـی ، هەروەهـا متمـانەو تەوسیقی ابـن سـعد چـونکە ئەگەر مادده و بابەتەکەی الواقدي لەبیرکراو زاڵ بوو بەسەریدا هەروەك ابن حجر لە پێشەکی الفتح الباري باسی کردووە سەبارەت بە تەرجوومەی شێخ عبدالرحمن بن شريح ، جا ئەگەر ئەمە حـاڵی ئەو کەسـانە بێـت کە متمانەیـان پێکـردووە ئەوا ڕیوایەتەکـانی حـوجحە و بەهـانەی

لەگەڵدا نابێت کە دڵنیاکردنەوەکە بەمشێوەیە بێت ، جا دەبێ چۆن بێت کە چەندەهایان ڕەتیانکردۆتەوە و زانایانی وەکو چیا بە **زەعیف** دایاننەوە وەکو ئیمامی **ئەحمەد و ابن معین و يحيى بن سعد القطان و علي بن المديني و هيتريش** .

به کورتی وتەکە: ئەوەیە کە **هشام کوڕی حجیر ڕیوایەتەکانی زەعیفە** و نابێتە حوججە ئەگەر بە سەربەخۆی و تەنها هاتبێت ، بەڵێ ئەو لەشێوەی یەك لە دوای یەك (متابعات) ڕیوایەتەکانی قبوڵ دەکرێت بەڵام لە ڕیوایەتەکەی ابن عباس الله تعالى لێیان ڕازی بێت هیچ کەسی یەك لەدوای یەك (متابع) ـی لەگەڵ نییە ، جا بۆیە دەرکەوت کە زەعیفە و ناکرێت بدرێتە پاڵ ابن عباس .
وە دەڵێین بە مورجیئە و شوێنکەوتوانی جهم و جعد ئایا وتەی ابن عباس وەرئەگرن کە لاوازە و ئەگەر ڕاستیش بێت بەڵگە نییە بۆتان و قسەی ابن مسعود وەلا دێخن کە ئەثەرەکەی صحیحە و مانای ئەو ئایەتەی ڕوون کردۆتەوە.!!!
وە ئە گەر بە ئێمەتان گوت چۆن ئەو ئەثەرە لاواز دەکەن لەکاتێکدا زانایانی گەورەی ئەو ئومەتە وەریان گرتووە ؟

گوتم : عیبرەت و بەڵگە بەوە نییە کە کێ وەری گرتووە و کێ وەری نەگرتووە عیبرەت بەوەیە کە سەنەدەکەی لاواز بێت و ئیدی کاری پێناکرێت وە نەك ئەثەری هاوەڵان بەڵکو فەرموودەش هاتووە کە زۆربەی زانایان وەریان گرتووە و قسەیان لەسەر کردووە بەڵام فەرموودەکە جێگیر نەبووە و ڕاست نییە ، وە دەڵێین ئەی ئێوە چۆن ئەو هۆکاری دابەزینەتان لاواز کرد کە ئەو کێشەی لەنێوان مونافیق و دووڕووەکە ڕوویدا حوکمیان گێڕایەوە بۆ طاغوت و ئیمامی عومەر لەگەردنی دووڕووەکەیدا و کوشتی! ئەی ئەو هۆکاری دابەزینەتان چۆن لاواز کرد لەکاتێکدا کە زانایان گەورەی ئومەت و موفەسیران هێناویانەتەوە و قبوڵیان کردووە.!

ئا لەبەر ئەوە هیچ گرنگی لەوەدا نییە کە ئەثەرێك لاواز بێت و زانایان قبوڵیان کردبێت ببێتە ڕاست و کاری پێ بکرێت نەخێر بەڵکو سەیری سەنەدەکەی دەکرێت کە لاواز بوو لاواز دەبێت هەر کەسێك وەری گرتبێت هیچ بنەمای بۆ ئەوە نییە کە بەدروست دابنرێت وە بەهەمان گەر ڕاستیش بوو کاری پێدەکرێت جا هەر کەسێك ڕەتی کاتەوە .

لە ڕووی سێیەمەوە: ئەگەر داماننا ئەو ئەثەرەش صحیح بوو! ئایا مەبەست چییە لەو وتەیەی ابن عباس الله تعالی لێیان ڕازی بێت لای **ئەهلی سوننە و جەماعە** ئایا مەبەستی لەویە کە کەسێك یاسایەکی **گشتی و دژی ئیسلام دابڕێژێت ؟!** نەخێر ئەو وتەیەی ابن عباس الله تعالی لێیان ڕازی بێت مەبەست لەو حاکمەیە کە حوکم بە **قورئان** دەکات بەڵام بۆ نموونە جارێك حەدێك لەحەدەکان جێ بەجێ ناکات ئەویش **کافر** نابێت بەو مەرجەی کە بەحەڵالی نەزانێت و یەقینی بەدروستی و دادپەروەری حوکمی الله هەبێت و ئەو حوکمەی کە حوکمی پێ دەکات لەو **قەزیەیەدا** بەدروست و حەڵالی نەزانێت و بەیەکسانی نەزانێت لەگەڵ حوکمی الله تعالی ئا بەو شێوەیە ئینجا ئەگەر لەیەك حوکمیشدا حوکمی بەجگە لەشەرعی الله کرد دەبێ ئەو مەرجانەی هەموو تیدا بێت ئنجا کافر نابێت و تاوانێکە لە مەیخواردن و زینا گەورەترە چونکە الله تعالی بە **کوفری** ناوبردووە .

بۆ سەلماندنی ئەمەش بەچەند وتەیەکی زانایانی ئەهلی سوننە و جەماعە لە تێگەشتنیان لە وتەکەی ابن عباس الله تعالی لێیان ڕازی بێت:

عن عمران بن حُدَير ؛ قال: (أتى أبا مجلز ناس من بني عمرو بن سدوس ؛ فقالوا: يا أبا مجلز ، أرأيت قول الله: (ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون (أحق هو ؟ قال نعم ؛ قالوا: (ومن لم يحكمبما أنزل الله فأولئك هم الظالمون) أحق هو ؟ قال: نعم ؛ قالوا: (ومن لم يحكم بماأنزل الله فأولئك هم الفاسقون) أحق هو ؟ قال: نعم ؛ قال: فقالوا: يا أبا مجلز ؛**فيحكم هؤلاء بما أنزل الله ؟** قال: **هو دينهم الذي يدينون به ، وبه يقولون ، وإليه يدعون** ؛ فإن هم **تركوا شيئاً** منه ؛ **عرفوا أنهم قد أصابوا ذنباً** ، فقالوا: لا والله ، ولكنك تَفرَق! قال: أنتم أولى بهذا مني! لا أرى ، وإنكم ترون هذا ولا تحرجون ولكنها أنزلت في اليهود والنصارى وأهل الشرك ، أو نحو من هذا)[176] .

واتە: (هەندێك خەڵکی لە بنو عمرو بن سدوس هاتن بۆ لای باوکی مجلز ، گوتیان: ئەی باوکی مجلز ئایا وتەی الله ت دیوە: { وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ } ئایا هەقە ؟ گوتی: بەڵێ ، گوتیان ئەی: { وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ } ئایا هەقە ؟ گوتی: بەڵێ گوتیان ئەی: { وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ } ئایا

[176] جامع البيان في تأويل القرآن: (12026)

هەقە ؟ گوتی: بەڵێ ، گوتیان ئەی باوکی مجلز **ئایا ئەو سەرکردانەی ئیستا حوکم بە حوکمی الله دەکەن ؟** گوتی: **ئەوە ئەو دینەیە کە لەسەری دەڕۆن قسەی پێدەکەن و بانگەوازی بۆ دەکەن ، ئەگەر شتێکیان تەرك كرد لەو حوكمە ، ئەوا دەزانن كە تاوانیان ئەنجام داوە ،** گوتیان ، نەخێر والله ، بەڵام تۆ دەترسی ، گوتی: ئێوە ئەولاترن لەمن لەوە ، من وای نابینم ، وە ئێوە وای دەبینن بەڵام هەست بەشەرمەزاری ناكەن بەڵام دابەزیووە بۆ سەر گاور و جولەكەكان و لەو شێوانە).

فەرمانڕەوایانی سەردەمی ابا مجلز حوکمیان بەوە دەکرد کە الله دایبەزاندووە ئەوە دینیان بوو وەك ابا مجلز ئاماژەی پێدا وە بانگەوازیان بۆ دەكرد شەرعێكیان دانەڕشتبوو جگە لەشەرعی الله نە یاسا و پرۆگرامێکی تریان داڕشتبوو بەڵکو هەندێك شتیان لێ دەرکەوتبوو کە بەهۆیەوە ئەو خوارجانە ویستیان تەکفیریان بکەن بەو هۆکارەوە ، بۆیە ابا مجلز بۆیانی ڕوون کردەوە ڕەحمەتی الله ی لەسەر بێت کە ئەوان لەسەر ئەودینەن حوکم بە حوکمی الله دەکەن و بانگەوازی بۆ دەکەن نابێت تەکفیر بکرێن بەهۆی ستەمێکەوە کە کردوویانە وە ئەوەش زانراوە لە بیروباوەڕی ئەهلی سوننە و جەماعە کە هیچ فەرمانڕەوایەك بە حوکم کردنی بە شەرعی الله بەڵام ستەمی کرد ئەوا کافر ناکرێت ، وە وەك ابا مجلز فەرمووی گەر شتێکیان تەرك كرد واتا گەر جار جارە لایان دا و زوڵمیان کرد نەوەك شەرعی الله بگۆڕێت و ئەوەش تێگەشتنی امامی تابعین ابا مجلزە).

ابن تيمية دەفەرموێت: (فإن الحاكم إذا كان **ديناً** لكنه حكم **بغير** علم ؛ كان من **أهل النار** ، وإن كان **عالماً** لكنه حكم **بخلاف** الحق الذي يعلمه ؛ كان من **أهل النار** ، وإذا حكم **بلا عدل ولا علم** ؛ كان أولى أن يكون من **أهل النار** ، وهذا إذا حكم في **قضية معينة لشخص**)[177] .

واتە: (گەر حاكم **ملكەچی حوكمی الله** بوو بەڵام حوکمی کرد **بەبێ زانست** ، ئەوا **لەئەهلی ئاگرە** ، گەر **زاناش** بێت بەو حوكمە بەڵام حوکمی بە **پێچەوانەی** ئەو هەقە كرد كە دەیزانی ، ئەوا **لەئەهلی ئاگرە** ، گەر حوكمی شی كرد **بەبێ علم** و **بەناهەق** ، ئەوە ئەولاترە كە لە **ئەهلی ئاگر بێت . ئەمەش گەر حوكمی كرد بە حوكمێكی دیاریكراو بۆ كەسێك**).

[177] مجموع الفتاوى: (388/35)

ابن القيم دەفەرموویت: (إذا حكم بغير ما أنزل الله أو فعل ما سماه رسول الله صلى الله عليه وسلم كفراً - وهو **ملتزم للإسلام وشرائعه** - فقد قام به كفر و إسلام)[178] .
واتە: (ئەگەر حاكم حوكمی بەجگە لەوە كرد كە الله تعالى دایبەزاندووە یاخود كارێكی كرد كە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) بەكوفری ناوبردووە ، وە **ملكەچیشە بۆ ئیسلام و شەریعەتەكانی** ، ئەوا كوفر و ئیسلامی تیا كۆبوەتەوە).

وە دەفەرموویت: (إن اعتقد وجوب الحكم بما أنزل الله في هذه **الواقعة** ، وعدل عنه عصياناً ؛ مع اعترافه بأنه مستحق للعقوبة ؛ فهذا كفر أصغر وإن اعتقد أنه غير واجب ، وأنه مخير فيه ؛ مع تيقنه حكم الله ؛ فهذا كفر أكبر)[179] .
واتە: (ئەگەر بڕوای بەواجبێتی حوكم بەوەی الله تعالى دایبەزاندووە هەبوو لەو **قەزیەیەدا** و لێی لایدا بەهۆی تاوانەوە ، وە دانیشبنێت بەوەی شایستەی سزایە ئەوا كوفری بچوكە ، بەڵام ئەگەر بڕوای وابێت كە واجب نییە یاخود هەڵبژاردن بەدەست خۆیەتی لە حوكم نەكردن ، بڕواشی بە حوكمی الله تعالى هەبێت ، ئەوا كوفری گەورەیە).

ابن أبي العز لەكاتی شەرحی وتەی هیچ كەسێك كافر ناكەین بەهۆی تاوانەوە دەڵێت:
(وهنا أمر يجب أن يُتفطَّن له ، وهو أن الحكم بغير ما أنزل الله قد يكون كفرًا ينقل عن الملَّة ، وقد يكون معصيةً كبيرةً أو صغيرةً ، ويكون كفرًا: إما مجازيًّا ، وإما كفرًا أصغر ، على القولين المذكورين ، وذلك بحسب حال الحكم: فإنه إن اعتقد أنَّ الحكم بما أنزل الله غير واجب ، وأنه مخيَّر فيه ، أو استهان به ، مع تيقنه أنه حكم الله ؛ فهذا كفرٌ أكبر ، وإن اعتقد وجوب الحكم بما أنزل الله ، وعلمه في هذه **الواقعة** ، وعدل عنه ، مع اعترافه بأنه مستحقٌّ للعقوبة ؛ فهذا عاصٍ ، ويسمى كافرًا كفرًا مجازيًّا أو كفرًا أصغر)[180] .

واتە: (لێرەدا شتێك هەیە كە پیویستە ئاگاداری بین ئەویش حوكم كردن بەجگە لەوەی الله تعالى دایبەزاندووە ، لەوانەیە كوفرێك بێت پێی لە ئیسلام بچێتەدەر وە لەوانەشە تاوانێكی گەورە بێت ، وە دەبێتە كوفریش: یان كوفری گەورە یان كوفری بچووك ، جا گەر

---

178 الصلاة وحكم تاركها: ص (61)
179 مدارج السالكين: (346/1)
180 شرح العقيدة الطحاوية: ص (323).

بڕوای وابووە کە حوکمی الله تعالی واجب نییە یاخود هەڵبژاردەیە لەوەی حوکمی پێنەکات ، یاخود ئیهـانەی پێ کرد لەگەڵ ئەوەش بڕوای بەوە هەبوو کە حـوکمی الله یە ، ئەوا کوفری گەورەیە ، بەڵام ئـەگەر بـڕوای بەواجبێتی حـوکمی الله هەبـوو لەو **قەزیەیـەدا** ، وە دان بنێت بەوەی شایستەی سزایە ، ئەوەیـان تاوانبـارە وە پێـی دەگوترێت کافرێکی کوفری گەورە یـان کوفری بچووك).

شخ سليمان بن عبدالله بن عبدالوهاب دەفەرموێت:

(وقال وكيع عن سعيد المكي عن **طاووس** ؛ قـال: **ليس الحكم في الفروع بغير ما أنزل الله مع الإقرار بحكمه والمحبة له ينقل عن الملة**. وعن طاووس عـن ابـن عبـاس ؛ قـال: **ليس بالكفر الذي تذهبون إليه**. رواه الحاكم وقال على شرط الشيخين ولـم يخرجاه. وقد جنح الخوارج إلى العموم لظاهر الآية ، وقالوا: إنها نص في أن كل من حكم بغير ما أنزل الله ؛ فهو كافر ، وكل من أذنب فقد حكم بغير ما أنزل الله ؛ فوجب أن يكون كافراً. وقد انعقد **إجماع** أهـل السـنة والجماعـة علـى **خلافهـم** ، ونحـن لـم نكفـر إلا مـن لـم يحكـم بمـا أنـزل الله **مـن التوحيد** ؛ **بل حكم بضده** ، **وفعل الشرك ووالى أهله وظاهرهم على الموحدين** ؛ أو من لم يقم أركان الدين **عناداً وبغياً** بعد أن دعوناه ؛ فامتنع وأصر أو من جحد ما جاء به الرسول صلى الله عليه وسلم من سائر الأمور الدينية والمغيبات الإيمانية)[181] .

واتە: (وەکیـع فەرمـوویەتی لە سـعید المکیەوە لە **طاووسـەوە** فەرمـوویەتی: **حـوکم بەجـگە لەوەی الله دای بەزانـدووە لەفروعەکانـدا کوفرێـك نیـیە لەدینـی ببـاتەدەر بەدانپیانـان بەحوکمەکەی و خۆشەویستی بۆی** ، وە لە طاووسەوە وە لە ابن عباس فەرموویەتی: **کوفرێك نییە کە بۆی دەچن** ، وە خوارج زاهیری گشتی ئایەتەکەیان وەرگرت ، وە گوتیان: ئەوە نەصە بۆ هەموو ئەو کەسانەی کە حوکم بە دابەزێنراوەکانی الله ناکەن کافرن ، وە هەموو کەسێك تاوان بکات حوکمی بەوە نەکردووە کە الله دایبەزاندووە ، و واجبە کافر ببێت ، وە **یەکدەنگی** ئەهلـی سـوننە و جەمـاعە **پـێچەوانەی** ئەوان دامەزراوە وە ئـێمە تەنهـا ئەو کەسـەمان **کـافر کـردووە کە لەتەوحیـددا حـوکم بەوە ناکـات کە الله دایبەزانـدووە و بەڵکـو حـوکمی بە دژی**

[181] التوضيح عن توحيد الخلاق في جواب أهل العراق وتذكرة أولي الألباب في طريقة الشيخ محمد بن عبدالوهاب: (140-142)

تەوحید کردووە و شیرکی ئەنجام داوە و دۆستایەتی موشریکانی کردووە و سەریان دەخات بەسەر موسڵمانان یاخود ئەوەی ئەڕکانەکانی دین جێبەجێ نەکات بەهۆی **عینادەوە و ڕێگری کرد و پێداگر بوو** یاخود نکۆڵی لەوە بکات کە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) بۆی هاتووە ، لەهەموو فەرمانەکانی دین و غەیبیەکانی ئیمان).

وە شیخ محمد بن ابراهیم آل شیخ دەفەرمووێت: (وأما الذي قيل فيه: **كفر دون كفر**. إذا حاكم إلى غير الله مع اعتقاد أنه عاص ، وأن حكم الله هو الحق ؛ فهذا الذي يصدر منه **المرة ونحوها** ؛ أما الذي جعل **قوانين بترتيب وتخضيع** ؛ **فهو كفر** ، وإن قالوا أخطأنا وحكم الشرع أعدل)[182] .

واتە: (بەڵام ئەوەی کە وتراوە **کوفر دون کوفر** ، ئەوەیان گەر حوکمی گێڕایەوە بۆ جگە لە الله وە بڕواشی وابێت کە تاوانبارە و حوکمی الله هەقە ، **ئەمەش ئەگەر جارێك یان چەند جارێك لێیەوە دەربچێت** ، **بەڵام ئەوەی یاسایێکی ڕێکخراو بەهێز دابڕێژێت** ، ئەوەیان **کوفرە** ، ئەگەر بشلێن هەڵەمان کرد و حوکمی الله چاکترە).

گوتم: ئەوە تابعین و لەزانایانی ئەهلی سوننە و جەماعە ڕوونیدەکەنەوە کە مەبەست لەوتەکەی ابن عباس الله تعالى لێیان ڕازی بێت ئەوەیە کە حاکمێك جارێك حوکم بەشتێکی ئیسلام نەکات نەوەك شەرعی الله تعالى بگۆڕێت و ڕێگای شەیتان پەیڕەو بکات کە دایناوە لەسەر زمانی ئەولیاکانی ، وە ڕوونیش بویەوە کە مەبەستەی طاووس لەوە چییە کە دەڵێت کوفرێك نییە لەئیسلامی بباتەدەر کە وەك فەرمووی حوکم نەکردن بە حوکمی الله لە فروعەکاندا لە ئیسلامی ناباتەدەر وە ئێمە ئەو حاکمانەمان تەکفیر نەکردووە بەوە نەبێت کە حوکمی الله یان پوچەڵ کردۆتەوە وە لەجێگای حوکم و یاسای کوفر و ئیلحادیان دارشتووە و دژایەتی خۆشەویستانی شەریعەت دەکەن و دۆستایەتی بەرنامە و شوێنکەوانی کافران دەکەن .

[182] فتاوى الشيخ: (280/12)

وە لێرەدا ئاماژە بە چەند یەکدەنگی (إجماع) ی زانایان ئەدەین لە بارەی کافربوونی ئەو کەسەی حوکم بەجگە لە شەریعەتی ئیسلام بکات:

إجماع (یەکدەنگی) یەکەم:

امامی اسحاق بن راهویه دەفەرمووێت: (**أجمع المسلمون** على أن من سب الله ، أو سب رسوله صلى الله عليه وسلم ، أو **دفع** شيئاً مما أنزل الله عز وجل ، أو قتل نبياً من أنبياء الله عز وجل ؛ أنه **كافر بذلك ، وإن كان مقراً بكل ما أنزل الله**)[183] .

واتە: (**بە یەکدەنگی مسوڵمانان** هەر کەسێك جنێو بداتە الله یان جنێو بداتە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) یان شتێك **ڕەدبکاتەوە** لەوەی الله ناردویەتی یان پێغەمبەرێك بکوژێت لەپێغەمبەرانی الله ئەوا ئەو کەسە **کافر دەبێت ئەگەریش دانبنێت بەهەموو شتەکانی تری ئیسلام**).

إجماع (یەکدەنگی) دووەم:

ابن حزم دەفەرمووێت: (**لا خلاف بين اثنين من المسلمين** ؛ أن من **حكم** بحكم الإنجيل ؛ مما لم يأت بالنص عليه وحي في شريعة الإسلام ؛ **فإنه كافر مشرك خارج عن الإسلام**)[184] ، واتە: (**هیچ ڕاجیاییەك نییە لە نێوان دوو کەس لە مسوڵمانان** بەوەی هەرکەسێك **حوکم بکات** بەیاسای ئینجیل کە لە ئیسلامدا ئاماژەی بەڕاستی ئەوە نەکردبێت ئەوە ئەو کەسە **کافرێکی موشریکە و دەرچووە لە ئیسلام**).

إجماع (یەکدەنگی) سێیەم:

ابن تيمية دەفەرمووێت: (ومعلوم بالإضطرار من دين المسلمين **وبإتفاق** جميع المسلمين أن من **سوغ إتباع غير دين الإسلام أو إتباع شريعة غير شريعة محمد فهو كافر** ، وهو ككفر من آمن ببعض الكتاب وكفر ببعض الكتاب)[185] .

واتە: (شتێکی بەپێویست زانراوە لەدینی موسڵمانان و **بەیەکدەنگی** هەموو موسڵمانان **ئەوەی ڕێگابدات بە شوێنکەوتنی جگە لەدینی ئیسلام ، یاخود شوێنکەوتنی شەریعەتێك**

---

[183] الصارم المسلول على شاتم الرسول: (15/2)

[184] الإحكام: (174-173/5)

[185] مجموع الفتاوى: (524/28)

جگە لەشەریعەتی محمد ، ئەوا کافرە ، وەك كوفری ئەو كەسە وایە كە بڕوای بەهەندێك لەقورئان هەبێت و كوفریش بكات بەهەندێكی).

وە هەر ابن تیمیة فەرموویەتی: (ومعلوم أن من **أسقط** الأمر والنهي الذي بعث الله به رسله ؛ **فهو كافر باتفاق المسلمين واليهود والنصارى**)[186] .
واتە: (شتێكی زانراوە كەهەركەسێك فەرمان و ڕێگرییەكان **لە كاربخات** كە الله پێغەمبەری پێ ڕەوانەكردووە ئەوا ئەو كەسە **كافرە بەیەكدەنگی موسڵمانان و جولەكە و گاورەكان**).

إجماع (يەكدەنگی) چوارەم:

ابن القیم دەفەرمووێت: (وقد جاء القرآن وصح **الاجماع** بأن دين الاسلام نسخ كل دين كان قبله ، وأن من **التزم ما جاءت به التوراة والانجيل ولم يتبع القرآن فإنه كافر** ، وقد أبطل الله كل شريعه كانت في التوراة والانجيل وسائر الملل)[187] .
واتە: (قورئان هاتووە و **یەكدەنگی** دامەزراوە لەسەر ئەوەی كە دینی ئیسلام دینەكانی تری سڕیوەتەوە و نسخ كردووەتەوە **هەركەسێك پابەند بێت بەوەی هاتووە لە تەورات و ئینجیلەوە و شوێن قورئان نەكەوێت ئەوا ئەو كەسە كافرە** ، الله تعالى هەموو یاسا و ڕێسایەكی تەورات و ئینجیل و میلەتەكانی تری سڕیوەتەوە).

إجماع (يەكدەنگی) پێنجەم:

ابن كثير دەفەرمووێت: (فمن **ترك** الشرع المحكم المنزل على محمد بن عبد الله خاتم الأنبياء ، وتحاكم إلى غيره من الشرائع المنسوخة **كفر** ، فكيف بمن تحاكم إلى **الياسا** وقدمها عليه ؟! **من فعل ذلك كفر بإجماع المسلمين**)[188] .
واتە: (هەر كەسێك **وازبهێنێت** لەو شەرعە دادپەروەرەی دابەزێنراوە بۆ سەر محمدی كوڕی عبدالله كۆتا پەیامبەر ، وە حوكمی گێڕایەوە بۆ جگە لەشەرعی الله و حوكمی گێڕایەوە بۆ شەریعەتە نەسخ بووەكان و سڕاوەكان ئەوا **كافر** دەبێت ، ئەی چی دەربارەی ئەوەی حوكم

---

[186] مجموع الفتاوى: (106/8)
[187] أحكام أهل الذمة: (259!1)
[188] البداية والنهاية: (139/13).

بگێڕێتەوە بۆ **یاساو** پێشی بخات ؟ ، **جا هەر کەسێك ئەو کارە بکات ئەوا کافربووە بە یەکدەنگی موسڵمانان**).

وە إجماع بەڵگەیەکە حەرامە پێچەوانەکردنی وە ئەوەی ڕەتی بکاتەوە کافر دەبێت دوای ئەوەی بزانێت إجماعە و بەلام نکۆڵی لێبکات .

ئەمەش هەندێك لەوتەی زانایانە لەبارەی ئەوەی حوکم کردن بە جگە لە شەریعەتی الله و حوکم گێڕانەوە بۆ جگە لەحوکمەکەی کوفرە و دەرچوونە لەئیسلام کەتیایدا هیچ مەرجێکی بەحەلال دانان و بەدروستدانان و بەیەکساندانان و نکۆڵی لێکردنیان دانەناوە بۆ ئەو کەسەی حوکم بەجگە لەشەرعی ئیسلام دەکات بەڵکو تەنها بە وازهێنانی لەو حوکمەو و حوکم پێنەکردنی لای زانایانی ئەهلی سوننە و جەماعە کافر دەبێت و کوفری گەورەیە تەنها بە حوکمی نەکردنی بە قورئان .

ابن حزم دەفەرموویت: (إحداث الأحكام لا يخلو من أحد أربعة أوجه: إما **إسقاط فرض لازم ؛ كإسقاط بعض الصلاة ، أو بعض الصيام ، أو بعض الزكاة ، أو بعض الحج ، أو بعض حد الزنى ، أو حد القذف ، أو إسقاط جميع ذلك**. وإما زيادة في شيء منها ، أو إحداث فرض جديد. وإما إحلال محرم ؛ كتحليل لحم الخنزير والخمر والميتة. وإما تحريم محلل ؛ كتحريم لحم الكبش ، وما أشبه ذلك. **وأي هذه الوجوه كان ؛ فالقائل به مشرك لاحق باليهود والنصارى** ، والفرض على كل مسلم قتل من أجاز شيئاً من هذا دون استتابة ، و لا قبول توبة إن تاب)[189] .

واتە: (داهێنانی ئەحکامەکانی دین لەچوار شێواز تێناپەڕێت: یان **لەکارخستنی فەرزێکی پێویست وەك لەکارخستنی هەندێك لە نوێژەکان یاخود هەندێك لەڕۆژووەکان یان هەندێك لە زەکات یان هەندێك لەحەج یاخود هەندێك لە حەددەکانی زینا یاخود توهمە دانە پاڵ کەسێك (وەك بڵێی ئەو کەسە زینای کردووە بەلام نەیکردبێت وتوهمەی بۆ هەڵبەستبێت) یاخود لەکارخستنی هەموو ئەو شتانە** ، یاخود زیاد کردنی شتێك لەو شتانە ، یاخود داهێنانی فەرزێکی نوێ (کە لەئیسلامدا نییە) یاخود حەلال کردنی حەرامێك وەك: حەلال

[189] الإحكام: (110/6)

کردنی گۆشتی بەراز و مەی و گۆشتی مردوو ، یان حەرامکردنی حەڵاڵێك وەك: حەرام کردنی گۆشـتی مەڕ ، و هاوشـێوەکانی ، **جـا هەرشـتێك لەوانە بـوو ، ئەوەی ئەو شـتانە دەڵێـت موشریکە شوێن گاور و جولەکە کەوتووە** ، وە واجبە لەسەر هەموو موسڵمانێك ئەو کەسە بکوژێت کە شتێك لەوانە بە دروست دابنێت ، بەبێ تەوبە وەرگرتن لێی و نە قبوڵ کردنی تەوبە لێی کە تەوبە بکات).

وە دەفەرمووێـت: (وأيضـا فلا **فرق** بين **جـواز شرع شريعـة من إيجـاب أو تحريم أو إباحة بالـرأي لم ينص تعالى عليه ولا رسوله** وبين **إبطال شريعة شرعها الله على لسان رسوله بالـرأي ، والمفـرق بيـن هذيـن العمليـن متحكم بالباطـل مفتر ، وكلاهمـا كفر لا خفاء به**)[190] .

واتە: (هیـچ **جیاوازیـەك نییە** لەنێـوان **بە دروستدانانـی شەرعێك لە بە واجـب دانان و حەرامکردن و بەدروست دانان بە ڕا و بۆچوون کە الله تعالی و پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیە وسلم) باسیان نەکردبێت ، و لەنێوان لە کارخستنی شەرعێك کە الله تعالی دایڕشتووە لەسەر زمانی پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیە وسلم) بە ڕاو بۆچون ، بۆیە ئەوەی جیاوازی بکات لەنێوان ئەو دوو شتە ئەوە حوکمی داوە بە باطڵ و ئیفترای کردووە ، وە هەردووکیان کوفرە هیچ شاراوەیەکی تیا نییە**).

وە دەفەرمووێت: (فنص تعالى وأقسم بنفسه أنه لا يكون مؤمنا **إلا بتحكيم** النبي صلى الله عليه وسلم في كل ما عنّ ، ثم يسلم بقلبه ولا يجد في نفسه حرجا مما قضى **فصح أن التحكيم شيء غير التسليم بالقلب ، وأنه هو الإيمان الذي لا إيمان لمن لم يأت به**)[191] .

واتە: (الله تعالی بە نەصي ڕوون سوێندی بەنەفسی خۆی خواردووە ، کە لەئیمانداران نییە تـاوەك پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیە وسلم) نەکەن **بەدادوەر** لەهەموو شتێـك ، دواتر بەدڵی ملکەچی بێت وە لەدڵیدا هەست بە هیچ شەرمەزاریك نەکات لەوەی پێغەمبەر (صلی الله علیە وسلم) حوکمی داوە ، **دروستە کە حوکم گێڕانەوە شتێکە جیایە لە ملکەچی دڵ وە ئەویش ئەو ئیمانەیە کە هیچ کەسێك نابێت تاوەك لەخۆیدا جێگیری نەکات**).

---

[190] الإحكام في اصول الاحكام: (31/6)
[191] الفصل: (195/3)

وه دەفەرمووێت: (حتى إذا بين الله تعالى أنهم لا يؤمنون حتى **يحكموا** رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما شجر بينهم وجب أن من **وقف** على هذا قديما وحديثا وإلى يوم القيامة **فأبى وعند فهو كافر** وليس في الآية أن أولئك عندوا بعد نزول هذه الآية)[192].

واته: (تاوەك الله تعالى ڕوونی کردۆتەوە كە ئیمان ناهێنن تاوەك پێغەمبەرەكەی (صلى الله عليه وسلم) نەكەنە **دادوەر** لەو شتانەی كە ناكۆكیان لەسەری هەیە ، وە واجبە كە ئەو كەسەی **بوەستێت** لەوە (**پێغەمبەری الله نەكاتە دادوەر**) لە پێشتر و لەداهاتووشدا تاوەكو ڕۆژی دوایی **ڕووی وەرگێڕا و پێچەوانەی كرد ئەوا كافرە** ، وە لە ئایەتەكشدا ئەوەی تیا نییە كە ئەوان پێچەوانەیان كردبێت دوای دابەزینی ئەو ئایەتە).

وه دەفەرمويت: (فسمَّى الله تعالى تحكيم النبي صلى الله عليه وسلم **إيمانًا** ، وأخبر الله تعالى أنه لا إيمان **إلا ذلك** ، مع أنه لا يوجد في الصدر حرج مما قضى ، فصح يقينًا أن **الإيمان عمل وعقد وقول** ، **لأن التحكيم عمل** ، ولا يكون إلا مع القول ، ومع عدم الحرج في الصدر وهو عقد)[193].

واته: (الله تعالى حوكم گێرانەوەی بۆ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بە **ئیمان داناوە** ، وە هەواڵیداوە لەوەی كە ئیمان بوونی نییە تەنها **بەوە نەبێت** ، لەگەڵ ئەوەشدا كە هیچ شەرمەزاریەك نەمێنێت لە دڵدا لەبەرامبەر ئەو حوكمە دا ، بە دڵنیاییەوەش **ئیمان كردار و بیروباوەڕی دڵ گوفتارە** ، **چونكە حوكم گێڕانەوە كردارە** ، وە دروست نابێت مەگەر گوفتاری لەگەڵ نەبێت ، وە لەگەڵ هەست بەشەرمەزاری نەكردن كە ئەویش بیروباوەڕی دڵە).

ئیمام إسماعیل القاضي دەفەرمووێت: (ظاهر الآيات يدل على أن من فعل مثل ما فعلوا واخترع حكماً **يخالف** به حكم الله ، وجعله ديناً **يعمل به** فقد لزمه مثل ما **لزمهم** من الوعيد المذكور ؛ حاكماً كان ، أو غيره)[194].

واته: (ڕووكەشی ئایەتەكان بەڵگەن لەوەی هەركەسێك كارێك بكات هاوشێوەی جولەكەكان ، وە حوكمێكی داهێنا **پێچەوانەی** حوكمی الله تعالى بێت وە كردییە دینێك

---

192 المحلى: (202/11)

193 الدرة فيما يجب اعتقاده: (238)

194 فتح الباري: (120/13)

کاری پێ بکرێت ئەوا ئەو هەڕەشە و سزایە **دەیگرێتەوە** کە باسکراوە ، جا حاکم بێت یان جگە لەحاکم)

وە ابن تیمیە دەفەرموویێت: (ومتـــى **تـرك** العـالم ما علمـه مـن كتـاب الله ، وسـنة رسـوله ، **واتبـع** حكـم الحـاكم **المخـالف** لحكـم الله ورسـوله ؛ كـــان **مرتـداً كـافراً يسـتحق العقوبـة فـي الدنيا والآخرة**)[195] .

واتە: (هەر کاتێــك زانــا **پشــتی** لەو زانســتە کــرد کە زانیــویەتی لە قــورئان و ســوننەتی پێغەمبەرەکەی (صـلى الله عليـه وسـلم) ، وە شـوێن حـوکمی حاکمێـك کەوت **پێچـوانەی** حوکمی الله و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) **ئەوا هەڵگەڕاوەیە و کافرە و شایستەی سزایە لە دونیا و قیامەتدا**).

وە هــەر إبن تیمیة دەفەرموویــت: (فبين سبحانـه ؛ أن من **تولى** عن طاعة الرسول **وأعرض** عن حكمه ؛ فهو من **المنافقين وليس بمؤمن** ، وأن المؤمن هو الذي يقول: سمعنا وأطعنا ؛ فـإذا كـان **النفــاق يثبـت ، ويـزول الإيمـــان بمجـرد الإعــراض عـن حكـم الرسـول وإرادة التحاكــم إلى غيره** - مع أن هذا ترك محض وقد يكون سببه قوة الشهوة - فكيف بالتنقص والسب ونحوه)[196] .

واتە: (الله تعالى ڕوونی کردۆتەوە کە ئەوەی **لابـدات** لەگوێڕایەلی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و **پشتی تێبکات** ، ئەوا لە **دووڕوانـە و ئیماندار نییە** ، لەبەر ئەوەی موسڵمان ئەوەیە کەدەڵێت: گوێمـان گرت و گوێـڕایەڵ بووین ، جا ئـەگەر **دووڕوویـی جێگیـر بـوو** ، وە **ئیمـان لادەچێت تەنها بەپشت کردن لە حوکمی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و ویستنی حوکم گیـڕانەوە بـۆ لای جـگە لەو** ، لەگەڵ ئەوەشـدا لەوانەیە ئەو وازهێنانــەی حـوکمی پێغەمـبەر (صلى الله عليـه وسـلم) بەهـۆی بەهێزی ئارەزووەوە بێـت ، ئەی چی بە کەم کردنەوەی ئەو حوکم و جنێو پێدانی)؟ .

---

[195] مجموع الفتاوى: (373-372/35)

[196] الصارم المسلول على شاتم الرسول: (1/37-38)

وه هەر ابن تيميه فەرموویەتی: (الشرع المنزل من عند الله تعالى ، وهو الكتاب والسنة الذي بعث الله به رسوله ؛ فإن هذا الشرع ليس لأحد من الخلق **الخروج** عنه ، **ولا يخرج عنه إلا كافر**)[197] .
واتە: (یاسای دابەزێنراو لەلایەن الله تعالى بریتیە لە قورئان و سوننەت کە الله پێغەمبەری پێ ڕەوانەکردووە (صلى الله عليەوسلم) وە ئەم یاسایەش بۆ هیچ کەسێك نییە **لێی دەربچێت** وە **کەس لێ دەرناچێت تەنها کافر نەبێت**).

وە دەفەرمووێت: (والحكم بما أنزل الله على محمد صلى الله عليه وسلم هو عدل خاص ، وهو أكمل أنواع العدل وأحسنها ، والحكم به واجب على النبي صلى الله عليه وسلم وكل من اتبعه ، **ومن لم يلتزم حكم الله ورسوله فهو كافر**)[198] .
واتە: (حوکم کردن بەوەی دابەزێنراوە بۆ سەر محمد (صلى الله عليه وسلم) حوکمێکی دادپەروەر و تایبەتە ، و تەواوترین جۆرەکانی دادوەریە و چاکترینیەتی ، وە حوکم کردن پێی واجب بووە لەسەر پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و هەموو ئەوانەی شوێنی کەوتوون ، وە **ئەوەی پابەند نەبێت بۆ حوکمی الله و پیغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ئەوا ئەو کەسە کافرە**).

وە دەفەرمووێت: (نسخ هذه التوراة مبدلة ؛ لا يجوز **العمل** بما فيها ، ومن **عمل** اليوم بشرائعها المبدلة والمنسوخة ؛ فهو **كافر**)[199] .
واتە: (نەسخی ئەو تەوراتە گۆڕاوە ، دروست نییە **کارکردن** بەوەی لەنێویدایە ، ئەوەشی **کاربکات** بە شەرعە گۆڕاو و نەسخکراوەکانی ، ئەوا **کافرە**).

وە فەرموویەتی: (ومعلوم بالاضطرار من دين المسلمين ، **وباتفاق** جميع المسلمين ؛ أن **من سوغ اتباع غير دين الإسلام** ، أو **اتباع شريعة غير شريعة محمد صلى الله عليه وسلم ؛ فهو كافر** ، وهو ككفر من آمن ببعض الكتاب ، وكفر ببعض الكتاب ؛ كما قال تعالى: {إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ

197 مجموع الفتاوى: (262/11) ([13])
198 منهاج السنة النبوية: (131/5-132)
199 مجموع الفتاوى: (200/35)

وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذلِكَ سَبِيلاً أُولئِكَ هُمُ الْكافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ عَذاباً مُهِيناً })[200] .

واته: (شتێكی بەپێویست زانراوە لەدینی موسڵمانان و **بەیەكدەنگی** هەموو موسڵمانان **ئەوەی ڕێگابدات بە شوێنكەوتنی جگە لەدینی ئیسلام ، یاخود شوێنكەوتنی شەریعەتێك جگە لەشەریعەتی محمد (صلی الله علیه وسلم) ئەوا ئەو كەسە كافرە** ، وەك كوفری ئەو كەسە وایە كە بڕوای بەهەندێك لەقورئان هەبێت و كوفریش بكات بەهەندێكی ، وەك الله تعالی فەرموویەتی: { إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذلِكَ سَبِيلاً أُولئِكَ هُمُ الْكافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ عَذاباً مُهِيناً} واته: (بێگومان ئەوانەی كە كوفر دەكەن بەخوا و پێغەمبەرەكەی و دەیانەوێت جیاوازی بكەن لە نێوان الله و پێغەمبەرەكانیدا (گوایە باوەڕیان بەخوا هەیە بەڵام باوەڕیان بەپێغەمبەران نییە) ، (یاخود) دەڵێن: باوەڕ دەهێنین بەهەندێك لە پێغەمبەران و باوەڕ بەهەندێكیان ناهێنین وە دەیانەوێت لەو نێوانەدا ڕێگە و بەرنامەیەك بۆ خۆیان بەدەست بهێنن ، ئا ئەو كەسانە بەڕاستی هەر بێباوەڕن و بۆ بێباوەڕان سزایەكی سەرشۆڕكەرمان ئامادەكردووە).

وە هەر إبن تیمیة دەفەرمووێت : (الإيجاب والتحريم ليس إلا لله ولرسوله ؛ فمن **عاقب** على **فعل** أو **ترك** ؛ بغير أمر الله ورسوله ، وشرع ذلك ديناً ؛ فقد جعل لله **نداً** ، ولرسوله **نظيراً** ؛ بمنزلة **المشركين** الذين جعلوا لله أنداداً ، أو بمنزلة **المرتدين** الذين آمنوا بمسيلمة الكذاب)[201] .

واته: (بە واجب دانان و حەرام كردن تەنها مافی الله و پێغەمبەرەكەیەتی (صلی الله علیه وسلم) ، هەركەسێك **سزایەك** بدات بەهۆی **كارێكەوە** یان **وازهێنانان** لەشتێك ، بەبێ فەرمانی الله و پێغەمبەرەكەی (صلی الله علیه وسلم) و كردی بەدین ، ئەوا **هاوبەشی** بۆ الله و پێغەمبەرەكەی داناوە ، وەك ئەو **موشریكانەی** كە هاوبەشیان بۆ الله دانا وە وەك ئەو **هەڵگەڕاوانەی** ئیمانیان هێنا بە موسەیلەمەی درۆزن).

---

[200] مجموع الفتاوى: (524/28)

[201] الفتاوى الكبرى: (339/6)

ابن القيم دەفەرمووێت: (قال قتادة: (**كلمتان** يسأل عنهما الأولون والآخرون: ماذا كنتم تعبدون ، وماذا أجبتم المرسلين ؟) وهاتان الكلمتان هما **مضمون الشهادتين**. وقد قال تعالى: { فَلا وَرَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً } ؛ فأقسم سبحانه بأجل مقسم به - وهو نفسه عز وجل - على أنه لا **يثبت** لهم الإيمان ، ولا يكونون من **أهله** ، حتى **يحكموا** رسول الله صلى الله عليه وسلم في جميع موارد النزاع في جميع أبواب الدين ؛ فإن لفظة (**ما**) من صيغ العموم ؛ فإنها موصولة تقتضي **نفي** الإيمان......)[202] .

واتە: (قەتادە فەرموویەتی: **دوو وشە هەن** پسیاریان لێدەکرێت لە پێشینان و پاشینان: چیتان ئەپەرست و چ وڵامیکی پێغەمبەرانتان دایەوە ؟ ، ئەم دوو وشەیە **دڵنیای دوو شەیاتومانەکەن** وە الله تعالی فەرموویەتی: { فَلا وَرَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً } الله تعالی سوێندی خواردووە بەنەفسی خۆی کە ئیمان ناهێنن و **جێگیر نابێت** تیایاندا وە **لەکۆمەڵەی** ئیمانداران نابن تاوەك پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) نەکەن بە **دادوەر** لەهەموو ئەو کیشە و ناکۆکیانەی لەنێوانیان ڕووئەدات لەبوارەکانی دیندا ، بۆیە لەفزی (ما) لەشێوەی گشتییە ، کە موصولەیە کە **تەواوی** ئیمان لا ئەبات).

عبدالرحمن بن حسن دەفەرمووێت: (وكذلك من **دعا** إلى **تحكيم** غير الله ورسوله ؛ فقد **ترك** ما جاء به الرسول صلى الله عليه وسلم **ورغب** عنه ، **وجعل لله شريكاً في الطاعة** ، **وخالف** ما جاء به رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما أمره الله تعالى به في قوله: { وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ } ، وقوله تعالى: { فَلا وَرَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً } ؛ فمن **خالف** ما أمر الله به ورسوله صلى الله عليه وسلم ؛ بأن **حكم بين الناس بغير ما أنزل الله** ، أو **طلب** ذلك اتباعاً لما يهواه ويريده ، **فقد خلع ربقة الإسلام والإيمان من عنقه ، وإن زعم أنه مؤمن**)[203] .

---

[202] الرسالة التبوكية: ص (24)

[203] فتح المجيد: ص (392)

واتە: (بەهەمان شێوە ئەوەی **بانگەوازی بکات بۆ حوکم گێڕانەوە** بۆ جگە لە الله تعالى و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ئــەوا **وازیهێنــاوە** لــەوەی پێغەمبــەر (صلى الله عليه وسلم) هێناویەتی و **پشتی لێکردووە** ، وە **هاوبەشی بۆ الله بڕیارداوە لە گوێڕایەڵییدا** ، وە **پێچەوانــەی** ئەوەی کردووە کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) هێناویەتی بەوەی کە الله تعالــى فەرمانــی پێکردووە وەك لە فەرمایشتــی: { وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ } وە فەرمایشتی: { فَلا وَرَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً } ، جــا ئەوەی پێچــەوانەی ئەوە بکات کە الله تعالى و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) فەرمانیان پێکــردووە ، بەوەی **حوکم بکات لە نێوان خەڵکیدا بە جگە لە حوکمی الله یاخود داوای بکات بەهۆی ئەوەی شوێن ئارەزووەکانی کەوتووە ویستی لێبێت ، ئەوا پەتــی ئیســلام و ئیمــانی لە گەردنــی کــردۆتەوە گەر بانگەشــەی ئەوەش بکــات کە ئیماندارانە**).

سلیمان بن عبدالله آل الشیخ دەفەرمــوویت: (نبــه في هــذا الباب على ما **تضمنه التوحيد** ، **واستلزمــه** ؛ من تحكيــم الرسول صلى الله عليه وسلم في مــوارد النــزاع ؛ إذ هذا هو **مقتضى** شهادة أن لا إله إلا الله ، **ولازمهــا الذي لا بد منه لكل مؤمــن** .. فمن شهد أن لا إله إلا الله ؛ ثم **عدل** إلى تحكيم غير الرسول صلى الله عليه وسلم في موارد النزاع ؛ فقد **كذب** في شهادته)[204] .

واتە: (ئاگاداربە لەو بابەتەدا لەوەی تەوحیدی **لــێ پێکهاتووە و پێویستیەتی** ، لە حوکم گێڕانەوە بۆ لای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەکاتی کێشە و ناکۆکیدا ، کەواتە ئەوە **داواکاری** شایەتومانی (لا الــه الا الله) یە و **پێویستیەکانییەتی کە پێویستە بۆ لەهەموو ئیمانداریکدا هەبێت**.... بۆیە ئەوەی شایەدی (لا اله الا الله) بدات دواتر **لایدا** بۆ بە حوکم گێڕانەوە بۆ جگە لە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەکاتی هەبوونی کێشە و ناکۆکیدا ، ئەوا **درۆی** کردووە لە شایەتوومانەکەی).

---

[204] تيسير العزيز الحميد: ص (554-555)

شيخ عبداللطيف بن عبدالرحمن دەفەرموويت: (من تحاكم إلى غير كتاب الله ، و سنة رسوله صلى الله عليه وسلم ؛ بعد التعريف ؛ فهو **كافر**)[205] .

واتە: (ئەوەی حوکم بگێڕێتەوە بۆ جگە لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەرەکەی (صلی الله عليه وسلم) دوای پێ ناساننی بەو حوکمە ، ئەوا **کافرە**).

وە فەرموویەتی: (وبذلك عارضوا الشيخ محمد بن عبدالوهاب رحمه الله ، في أصل هذه الدعوة ، ومن له مشاركة فيما قرره المحققون ، قد اطلع على أن البلد ؛ **إذا ظهر فيها الشرك** ، وأعلنت فيها **المحرمات** ، وعطلت فيها معالم الدين ، أنها تكون بلاد **كفر** ؛ تغنم أموال أهلها ، وتستباح دماؤهم ، وقد زاد أهل هذه البلد ؛ بإظهار المسبة لله ولدينه ، **ووضعوا قوانين ينفذونها في الرعية ، مخالفة لكتاب الله ، وسنة نبيه صلى الله عليه وسلم. وقد علمت أن هذه ؛كافية وحدها في إخراج من أتى بها من الإسلام**)[206] .

واتە: (بەو شێوەیە دژایەتی شیخ محمدی کوڕی عبدالوهابیان کرد ، لەبنچینەی ئەو بانگەوازییەوە ، وە ئەوەشی کە چاوڕوشنی هەبێت لەوەی لێکۆلەران بریاریان داوە ، ئەوا دەزانێت کە ئەو وڵاتەی کە **شیرکی** تێدا بڵاوبوویەوە وە **حەرامەکانی** تێدا بەئاشکرا دەکرا ، وە زانستەکانی دینی تێدا پەکخرا ، ئەوا دەبێتە وڵاتی **کوفر** سامانی خەڵکەکەی بە غەنیمەت دەبریت وە خوێنیشیان حەڵال دەبێت ، وە خەڵکی ئەو وڵاتە زیادەڕەوەیەکەیان گەیشتە ئەوەی بە ئاشکرا جنێو بە الله تعالی و دینەکەی بدرێت ، وە **یاسایەکیان دارشیووە بەسەر خەڵکەکەی جێبەجێ دەکەن کە پێچەوانەی قورئان و سوننەتی پێغەمبەرەکەیەتی (صلی الله علیه وسلم)، ئەوا دەزانیت کە ئەوەیان بەتەنها بەسە بۆ ئەوەی لەئیسلام دەربچێت**).

شيخ محمد بن إبراهيم آل شيخ دەفەرمووێت: (ولعلك أن تقول: لو قال من **حكم القانون**: أنا أعتقد أنه باطل. فهذا **لا أثر** له ؛ بل هو **عزل** للشرع ؛ كما لو قال أحد: أنا أعبد الأوثان ، وأعتقد أنها باطل)[207] .

[205] الدرر السنية: (426/10)

[206] الدرر السنية: (257/9)

[207] فتاوى الشيخ: (189/6)

واتە: (لەوانەیە تۆ بڵێی: ئەو کەسەی حوکم بە **یاسای دەستکرد دەکات** بڵێت من حوکمی پێدەکەم بەڵام بڕوام وایە کە ئەو یاسایە پوچە ، **ئەوە هیچ سودێکی نییە بۆی** ، بەڵکو **جیابوونەوەیە** لە شەرعی الله تعالی ، وەك ئەوەی بڵێت: من بت دەپەرستم بەڵام بڕوام وایە کە پوچە).

شیخ صالح البليهي دەفەرموویت: (**فالحكم بالقوانين الوضعية المخالفة للشريعة الإسلامية ؛ إلحاد وكفر وفساد وظلم للعباد** ؛ فلا يسود الأمن ولا تحفظ الحقوق الشرعية إلا بالعمل بشريعة الإسلام كلها عقيدة وعبادة وأحكاماً وأخلاقاً وسلوكاً ونظاماً ؛ فالحكم بغير ما أنزل الله هو حكم بعمل مخلوق لمخلوق مثله ؛ هو حكم **بأحكام طاغوتية**.. ولا فرق بين **الأحوال الشخصية والعامة والخاصة** ؛ فمن **فرق** بينها في الحكم ؛ **فهو ملحد زنديق كافر بالله العظيم**)[208] .

واتە: (**حوکم کردن بە یاسای دەستکردی پێچەوانەی شەریعەتی ئیسلام بێدینی و کوفر و فەساد و زوڵمە بۆ بەندەکان** ، ئەمن و ئەمانەت جێگیر نابێت و هەقەکانی شەرع ناپارێزرێت تەنها بە کارکردن بە شەریعەتی ئیسلام نەبێت لە بیروباوەڕ و پەرستندا و حوکمەکانی وە ڕەوشت و یاساکانی ، وە حوکم کردن بەجگە لەوەی الله تعالی دایبەزاندووە کاری دروستکراوەکانە بۆ دروستکراوەکان وە ئەویش حوکم کردنە بە **حوکمە طاغوتییەکان** .... وە هیچ **جیاوازیەك نییە** لەنێوان حاڵی **تایبەتی** خەڵکی و **گشتیەتی** و **تایبەتی** ، جا ئەو کەسەی **جیاوازی** بخاتە نێوانیان لە حوکمدا ، ئەوا ئەو کەسە **بێدینە و زەندیقە و کافرە بە الله تعالی**).

شیخ احمد شاكر دەفەرموویت: (إن الأمر في هذه **القوانين الوضعية** ؛ واضح وضوح الشمس ؛ هي **كفر بواح** لاخفاء فيه ولا مداورة ، ولا **عذر** لأحد فيمن ينتسب للإسلام كائناً من كان في **العمل** بها)[209] ، واتە: (حوکم کردن بەو **یاسایە دەستکردانە** ڕوونە وەك ڕووناییی ڕۆژ کە **کوفری ئاشکرایە** و هیچ شاراوەییەکی تیا نییە ، وە هیچ **عوزرێك** نییە بۆ ئەو کەسەی کە خۆی داوەتە پاڵ ئیسلام **کاری پێ بکات** ، هەرکەسێك بێت).

---

208 السلسبيل في معرفة الدليل: (384/2)
209 عمدة التفسير: (174/4)

شيخ عبدالله بن حميد دەفەرمووێت: (من أصدر تشريعاً **عاماً ملزماً** للناس ؛ **يتعارض** مع حكم الله ؛ فهذا **يخرج من الملة كافراً**)[210] .
واته: (هەرکەسێك شەرعێکی **گشتی** دابڕێژێت خەلکی پێیەوە **پابەند بکات** و **دژی** حوکمی الله بێت ئەوا **کافرە لەئیسلام دەچێتە دەرەوە**).

وە شیخی الشنقيطي چەند جوان شی دەکاتەوە کە کامە یاسا دروستە و کامەی کوفرە:
شیخی شنقيطي دەفەرمووێت: ("تنبيه" : اعلم ؛ أنه يجب التفصيل بين النظام الوضعي الذي يقتضي تحكيمه **الكفر** بخالق السماوات والأرض ، وبين النظام الذي لا يقتضي ذلك. وإيضاح ذلك أن النظام قسمان: **إداري ، وشرعي** ، أما **الإداري**: الذي يراد به ضبط الأمور وإتقانها على وجه **غير مخالف للشرع** ؛ فهذا لا مانع منه ، ولا مخالف فيه من الصحابة فمن بعدهم ، وقد عمل عمر رضي الله عنه من ذلك أشياء كثيرة ؛ ما كانت في زمن النبي صلى الله عليه وسلم ، ككتبه أسماء الجند في ديوان لأجل الضبط ، ومعرفة من غاب ومن حضر............ وكاشترائه - أعني عمر رضي الله عنه - دار صفوان بن أمية وجعله إياها سجناً في مكة المكرمة ؛ مع أنه صلى الله عليه وسلم لم يتخذ سجناً هو ولا أبو بكر ؛ فمثل هذا من الأمور الإدارية التي تفعل لإتقان الأمور مما لا يخالف الشرع لا بأس به ؛ كتنظيم شئون الموظفين ، وتنظيم إدارة الأعمال **على وجه لا يخالف الشرع** ؛ فهذا النوع من الأنظمة الوضعية لا بأس به ، ولا يخرج عن قواعد الشرع من مراعاة المصالح العامة. وأما **النظام الشرعي المخالف لتشريع خالق السماوات والأرض ؛ فتحكيمه كفر بخالق السماوات والأرض ؛ كدعوى أن تفضيل الذكر على الأنثى في الميراث ليس بإنصاف ، وأنهما يلزم استواؤهما في الميراث ، وكدعوى أن تعدد الزوجات ظلم ، وأن الطلاق ظلم للمرأة ، وأن الرجم والقطع ونحوهما أعمال وحشية لا يسوغ فعلها بالإنسان ، ونحو ذلك. فتحكيم هذا النوع من النظام في أنفس المجتمع وأموالهم وأعراضهم وأنسابهم وعقولهم وأديانهم ؛ كفر بخالق السماوات والأرض ، وتمرد على نظام السماء الذي وضعه من خلق الخلائق كلها ، وهو أعلم بمصالحها سبحانه وتعالى عن أن يكون معه مشرع آخر**)[211] .

---

[210] أهمية الجهاد: (196)
[211] أضواء البيان: (260/3)

واتە: (ئاگاداریەك: بزانە ، پێویستە کە جیاکردنەوە بکرێت لەنێوان یاسایەکی دەستکرد کە حوکم پێکردنی دەبێتە هۆی کوفرکردن بە دروستکەری ئاسمان و زەوی ، وە لەنێوان ئەو یاسایەی کە نابێتە هۆی ئەوە ، و ڕوونکردنەوەی ئەوەش ئەوەیە کە یاسا دوو بەشە: یاسای ئیداری (کار بەڕێوەبردن) و یاسای **شەرعی** ، یاسای **ئیداری**: کە مەبەست پێی لەوەیە کە بۆ ڕێکخستنی کارەکان لەسەر شێوەیەك کە **پێچەوانەی شەرع نییە** ، ئەوەیان هیچ ڕێگرییەکی تیا نییە ، وە هاوەڵانیش هیچ ڕاجیاییەکیان نییە لەوەدا ، وە ئیمامی عومەر الله تعالی لێی ڕازی بێت زۆر شتی لەو شێوەیەی کرد کە لەسەردەمی پێغەمبەری الله نەبووە (صلی الله علیه وسلم) ، وەك نوسینی ناوی سەربازان لەدیواندا بۆ ڕێکخستنیان و بۆ ناسینی کە کێ ئامادەبووە و کێ ئامادە نەبووە...... وە وەك چۆن عومەر الله تعالی لێی ڕازی بێت ماڵەکەی سوفیانی کوری ئومەییەی کردە بەندیخانە لە مەککەی پیرۆز لەگەڵ ئەوەشدا کە پێغەمبەری الله (صلی الله علیه وسلم) و ئەبوبەکر الله تعالی لێی ڕازی بێت سجنیان دانەناوە ، جا وەك ئەو کارە بەڕێوەبردنانە کە سودی هەیە بەشێوەیەك کە پێچەوانەی شەرع نییە هیچی تیادا نییە ، وەك ڕێکخستنی کاری موەزەفەکان و ڕێکخستنی بەڕێوەبردنی کارگێڕی بەشێوەیەك پێچەوانەی شەرع نەبێت ، جا ئەو جۆرە یاسایەن هیچی تیا نییە ، وە لە بنەماکانی دین ناچێتە دەرەوە لەبەرچاوگرتنی مەسڵەحەتی گشتی ، **بەڵام ئەو یاسایەی کە پێچەوانەی شەریعەتی دروستکەری ئاسمان و زەویە ، جا حوکم پێکردنی کوفرە بە الله تعالی ، وەك بانگەشەی ئەوەی کە وەرگرتنی میرات بۆ نێرینە زیاتر بێت لە مێینە دادپەروەری نییە ، و پێویستە یەکسان بکرێن لە میراتدا ، وە وەك بانگەشەی فرەژنی ستەمە وە تەڵاقدان ستەمە بۆ ئافرەت ، وە ڕەجم و دەست بڕین و هاوشێوەکانی وەحشیگەرێتییە و نابێت ئەنجام بدرێت بەرامبەر بە مرۆڤەکان ، حوکم کردن بەو جۆرە یاسایانە بەسەر خەڵکی کۆمەڵگا و سامانیان و ئەقڵیان و دینیان کوفرە بەدروستکەری ئاسمان و زەوی ، و پابەندنەبوونە بە یاسای ئاسمانی کە دروستکەری دروستکراوەکان دایڕشتووە و ئەویش زاناترە بە مەسڵەحەتیان ، پاك و بێگەردی و بەرزی بۆ الله تعالی لەوەی هاوبەشێکی تری هەبێت لە یاسادانانداـ).**

ئەوەش چەند وتەیەکی کەمی زانایان لەبارەی کافربوونی ئەو کەسەی حوکم بەجگە لەحوکمی قورئان و سوننەت بکات وە کافربوونی ئەو کەسەی حوکم بۆ هەر یاسایەك

بگێـڕێتەوە کە پێچەوانــەی شــەریعەتی ئیســـلام بێـت کە ئـەگەر وتــەی هەموویانـــم بهێنابایەوە ئەوا لەوانەیە کتێبێکی وەك ئەوەمان پێ پڕبکردبایەوە و بەڵکو زیاتریش چونکـە وتەکانیـان زۆر لەوە زیـاترە کە بژمێـــردرێت بەڵام بەهـــۆی درێژنەبـونەوەی و گەیانـدنی مەبەستەکە ئەوەنە بەسە بۆ کەسێك کە هەقی بوێت و شوێنی ڕێچکەی ئەهلی سوننە و جەماعە بگرێتەبەر .

وە ئێمە سوپاس بۆ الله پشتمان بەو وتانەی زانایان نەبەستووە تەنها بەهۆی ئەوەوە نەبێت کە وتەکانیـان لەگەڵ قـورئان و سـوننەت یەکـدەگرێتەوە ئەگینا هەمـوو کەسـێك وتەکەی ڕەتـدەکرێتەوە مەگەر لەگەڵ قـورئان و سـوننەت یەك بگـرێتەوە ، وە پشـتمان نەبەسـتووە بەوتەکانیان تەنها بەهۆی ئەوەوە نەبێت کە ئەوە مەنهەجی ئەهلی سوننە و جەماعەیە وە بۆ دەرخسـتنی ڕووی ڕەشـی ئەو کەسـانەی کە خۆیـان داوەتە پـاڵ ئەهلـی سـوننە و جەمـاعە لەکاتێکـدا کە ئەهلـی ئیرجـاء جەهمـیەتن وە بەو بانگەوازیەیـان کە گـوایە مەنهەجیـان مەنهەجـی ئەهلـی سـوننە و جەمـاعەیە و بەو بانگەوازیەیـان خەڵکیـان بەرەو ڕێگـای جەهمییەت و ڕێگای ئەولیاکانی شەیتان دا بردووە .

وە نموونەش لەسەر ئەو کەسانەی حوکمیان بەشەرعی الله کردووە دەستورێکیان دارشتوە جــگە لە شــەریعەتی الله تعــالی زۆرە لێــرەدا ئامــاژە **بەدوو دانە** دەکەیــن لەو بــارەیەوە و هەڵوێستی زانایان لەبارەیانەوە:

نمونەیەکیش لەو جۆرە کتێبی (**الحیل**) کە لەلایەن ئەبو حەنیفە و هاوەڵانی دانراوە کە تیایدا سەدان **مخالفە** و **حەڵاڵ** و **حەرام** کردنی تیا بووە کە **سەلەف تەکفیری** ئەو کەسەیان کرد کە **دایڕشتووە** و ئەوەشی **کاری پێبکات** ئەوا بە **کافریان** داناوە:

اسحاق الطالقانی فەرموویەتی: (قيل يا أبا عبد الرحمن (يعني ابن المبارك) ان هذا وضعه **ابليس** ؟ (يعنى كتاب الحيل) فقال: (**ابليس من الأبالسة**)[212] .

واتە: (گـوتراوە بە أبـا عبـد الـرحمن (واتـە ابـن مبـارك) کـەوا کتێبـی (الحیـل) **شـەیتان** دایڕشتووە ، فەرمووی: (**شەیتانێك لەشەیتانەکان**).

---

[212] بيان الدليل على بطلان التحليل: ص (128)

وه نضر بن شميل فەرموویەتی: (فی كتاب الحيل كذا وكذا مسألة **كلها كفر**)[213] .
واتە: (لەكتێبی الحيل دا شتی ئاوا و ئاوای تیایە **هەمووشی كوفرە**).

وه ئیمامی احمد بن حنبل فەرموویەتی: (من كان كتاب الحيل فی بيته **يفتی به فهو كافر** بما أنزل علی محمد صلی الله عليه وسلم)[214] .
واتە: (ئەو كەسەی كتێبی الحيل ی لە ماڵەكەیدا هەبێت و **فەتوای پێ بدات ئەوە كافرە** بەوەی بەسەر محمد (صلی الله عليه وسلم) دابەزیوە).

عبد الله بن المبارك ڕەحمەتی الله ی لێبێت فەرموویەتی: (من **وضع** هذا الكتاب فهو **كافر** ومن **سمع** به **فرضي** به فهو **كافر** ومن **حمله** من كوة الی كوة فهو **كافر** ومن عنده **فرضي** به فهو **كافر** ، ومن كان **أمر** بهذا فهو **كافر** ومن كان هذا الكتاب عنده أو فی بيته **ليأمر** به أو **هويه** ولم يأمر به فهو **كافر**)[215] .
واتە: (ئەوەی ئەو كتێبەی **داناوە كافرە** ، ئەوەشی **گوێی** لەو كتێبە ببێت و پێی **ڕازی** بێت **كافرە** ، ئەوەشی **هەڵیگرێت** لەشوێنێك بۆ شوێنێك **كافرە** ، ئەوەشی هەیبێت و پێی **ڕازی** بێت **كافرە** ، وە ئەوەشی **حوكم** بەو كتێبە بكات **كافرە** ، وە ئەوەشی ئەو كتێبەی هەبێت لەماڵیدا بۆئەوەی **حوكمی پێ بكات** و ئەوەشی **مەیلی** بەلایدا بچێت و گەر ئەمریشی پێنەكات **كافرە**).

گەر سەیری ئەوە بكەین كە سەلەف تەنها بەفەرمان كردن و فەتوادان بە كتێبێك كە چەندین شتی كوفری تیابووە لەوانەش یەك خستنی واجباتەكانی دین و ئەو كەسەیان كافر كردووە كە فەرمانی پێ بكات ین لەماڵەكەیدا هەبێت .
دەڵێین: ئەی چی سەبارەت بە دیموكراسی و شوێنكەوتوانی كە هەموو یاسا و ماددەكانی دژی الله و پێغەمبەرەكەی (صلی الله عليه وسلم) و دینەكەیەتی!!!؟

وە نمونەیەكتر بریتیە لە **یاسای تەتار** كە زانراوە كە یەكەم یاسای كوفر و پێچەوانەی ئیسلام بووە كە هاتووە ، وە شتێكی گرنگە لەوەی هەرشتێك لەهەر سەردەمێك سەرهەڵبدات دەبێ

---

[213] تاريخ بغداد: (426/13)
[214] بيان الدليل علی بطلان التحليل: ص (129)
[215] بيان الدليل علی بطلان التحليل: ص (127)

سەیری هەڵویستی ئەو زانایە بکرێت کەهەڵویستیان چیبووە دەربارەی تەتار و سەربازانی و شوێنکەوتووانی ، هەڵبەتە یاسای **تەتار** دارێژرابوو لەلایەن جەنگیزخان کە چەندین یاسا و بنەمای تیابوو کە زۆر لە **ئیسلامیش نزیك بوو** بەڵام زانایانی ئەوکات بەتایبەت هەریەکە لە **ابن تیمیە** و **ابن کثیر** تەکفیری ئەوانەیان کرد و لەوانەش کە شوێن پرۆگرام و بەرنامەکەیان کەوتوون و ئەوانەش کە سەربازیان بۆ دەکردن .

ابن کثیر لە "البدایة والنهایة (139/12)" جەند یاسایەکی تەتارەکانی کە لە ئیمام جوەینیەوە نەقڵی دەکات دەهێنێتەوە **هەندێك** لەو یاسایانەش:

١ - ئەوەی **زینا** بکات دەکوژرێت جا محصن بێت یان محصن نەبێت .

٢ - ئەوەی **نێربازی** بکات دەکوژرێت .

٣- ئەوەشی **سیحر** و **جادوو بکات** دەکوژرێت .

٤- ئەوەشی **جاسوسی** بکات دەکوژرێت .

٥ - ئەوەی بە ئەنقەست **درۆ بکات** بەدەمی کەسێك دەکوژرێت .

٦- ئەوەی **دزی** بکات دەکوژرێت .

ئا ئەوانە یاسای تەتار بوون کە چەند لەئیسلامیشەوە نزیکن بەڵام بەگۆڕینی شەرع و حەدەکانی الله تعالی لە ڕەجمەوە بۆ کوشتن بەشیوەیەکی تر و هاوشێوەکانی ، زانایان کەس گومانیان کافریەتیان نەبوو بەیەکدەنگی .

ابن کثیر لەدوای هێنانەوەی ئەو یاسایانەی تەتار دەفەرموویێت: جا ئەو یاسایانە هەموو **دژی** شەریعەتی ئیسلامن ، جا هەرکەسێك **وازبهێنێت** لەو شەرعە دادپەروەرەی دابەزێنراوە بۆ سەر محمدی کوڕی عبدالله کۆتا پەیامبەر ، و حوکمی **گێڕایەوە** بۆ جگە لەشەرعی الله و حوکمی گێڕایەوە بۆ شەریعەتە نەسخ بووەوەکان و سڕاوەکان ئەوا **کافر** دەبێت ، ئەی چی دەربارەی ئەوەی حوکم بگێڕێتەوە بۆ **یاسا** و پێشی بخات ؟ ، جا هەر کەسێك ئەو کارە بکات ئەوا **کافربووە بە یەکدەنگی موسڵمانان**).

وە هەڵویستی ابن تیمیە لەسەر تەتارەکان بەو شێوەیە بوو:

کاتێك پرسیاری لێدەکەن لەبارەی جەنگ کردن دژی تەتارکان لەکاتێکدا کەئەوان **نوێژ** و **ڕۆژوویان** ئەنجام ئەدا و **موسڵمان بووبوون** فەرمووی: (الحمد لله. کل طائفة **ممتنعة** عن

التزام شريعة مع شرائع الإسلام الظاهرة المتواترة من هؤلاء القوم وغيرهم فإنه يجب **قتالهم** حتى يلتزموا شرائعه ، وإن كانوا مع ذلك **ناطقين بالشهادتين** ، **وملتزمين** بعض شرائعه ، كما قاتل أبو بكر الصديق والصحابة رضي الله عنهم **مانعي الزكاة**. وعلى ذلك **اتفق** الفقهاء بعدهم بعد سابقة مناظرة عمر لأبي بكر رضي الله عنهما. فاتفق الصحابة رضي الله عنهم على **القتال** على حقوق الإسلام ، عملا بالكتاب والسنة)[216] .

واته: (سوپاس بۆ الله تعالى ، هەموو کۆمەڵەیەك **ڕێگربێت** لە پابەندبوون بە شەریعەتێك لەشەریعەتەکانی ئاشکرای ئیسلام ، لە تەتارەکان و جگە لەوانیش ، ئەوا پێویستە **جەنگیان** بەرامبەر بکرێت تاوەکو **پابەند** دەبن بە شەریعەتەکانی ، ئەگەر لەگەڵ ئەوەشدا **دوو شایەتییەکە** بڵێن و **پابەندبن** بەهەندێك لەشەریعەتەکانی ، وەك چۆن ئەبوبەکر و هاوەڵان الله تعالى لێیان ڕازی بێت کوشتاری **ڕێگریکارانی زەکاتیان کرد** ، وە لەسەر ئەمەش شارەزایان **یەکدەنگن** لەدوای گفتوگۆکەی عومەر و ئەبوبەکر الله تعالى لێیان ڕازی بێت لەسەر **جەنگ کردن** لەسەر هەقەکانی ئیسلام ، بە کارکردن بە قورئان و سوننەت).

بەڵام ئەگەر ئێستا جیاوازی نێوان یاسای **تەتارەکان** و **دیموکراسی** بکەین و بەرامبەریان بکەین ئایا کامەیان زیاتر دژی شەریعەتی الله تعالى یە ؟
ئەو یاسایەنەی کە لەدیموکراسیدا هاتوون زۆر زیاتر دژی شەریعەتی الله تعالى ـەن بەرامبەر لەچاو یاسای تەتارەکان:

لەدیموکراسیدا:

١- ئەوەی **زینا** بکات هیچی لەسەر نییە و ئازادییە .
٢- ئەوەی **نێربازی** بکات ئاساییە و بەڵکو ڕێکخراوی داکۆکیکردنیش بۆیان دامەزراوە .
٣- ئەوەی **سیحر** و **جادوو** بکات هیچی لەسەر نییە .
٤- **جاسوسی کردن** لەسەر یەکتری و ماڵی یەکتری هیچی لەسەر نییە .
٥- هەرکەسێك **ئازادە** درۆ دەکات درۆ ناکات ئارەزووی خۆیەتی .
٦- ئەوەی **دزی** بکات ماوەیەك دەگیرێت و دواتر ئازاد دەکرێت .

---

[216] مجموع الفتاوى: (502/28)

گوتم : سەیرکە ڕەحمەتی الله تعالی لەسەر تۆ بێت کە یاساکانی تەتار چەند لە ئیسلام نزیك بوون بەلام سەیری یاسای تەتار بکە لەو حەددانەی کە جەلدە و ڕەجم و دزی و جاسوسیە تەنها حوکمەکەیان کردبوو بە کوشتن کەچی زانایان یەك دەنگ بوون لە کافرێتیان ، ئەی چـی دەربـارەی دیموکراسـی کەوا هەمـوو ئەو حەددانەی الله تعـالی دایناون پێیـان وەحشیگەرێتییە وە بە ئازاریان داناوە پەنا بە الله.... جا ئەگەر تەتارەکان بەم جۆرە یاسایە کافربن ، ئەوا ئەوانەی دیموکراسی پەیڕەو دەکەن و ئەوانەی دیفاعی لێدەکەن هەموویان پیسترینی کافران وە دژایەتیکەرترین کەسن بۆ شەرعی الله تعالی و پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم)!!

ئەوەی وتراوە و ڕوونکراوەتەوە ئەوەیە کە هیچ یەکێك لەزانایانی ئەهلی سوننە نەی وتووە کە حوکم کردن بە جگە لەشەرعی الله تعالی کوفری بچوکە بەڵکو یەکدەنگن لەوەی کوفری گەورەیە وە کە دەشڵێن کوفری بچوکە کافر نابێت ئەوا مەبەستیان لەوەیە کە لەڕووداوێکدا یـان حوکمێـك جێبەجـێ نەکـات ئەوا کـافر نابێـت وە ئەمەش بەو مەرجەی لە حوکمەشـدا بەحەلالی بزانێت یان یەکسانی بکات لەگەڵ شەرعی الله یاخود بە دروسی بزانێت حوکم بەو یاسایە بکات لەو حوکمەدا ئەوا کافر دەبێت بەڵکو دەبێت خۆشی پێ تاوانبار بێت و بزانێت کە شایستەی سزایە .

لێرەدا ئامـاژە بەشتـێك دەدەیـن کەپێویستـە موسـڵمان بیزانێـت و ئاگـاداری بێـت و بەبـێ چـاوڕوونی نەچێتە ناویـەوە کە بۆنمـونە وەك چـۆن ئایـەتەکـانی الله تعـالی نابێـت بە تەنها ڕووکـەشی ئەو ئایەتە وەربگیـرێت بـە ڵکـو دەبێــت ئەو ئایەتە تەفسیـربکرێت و گرێبـدرێت بەئایەتەکـانی تـر کە بـاس لەو مەبەستـە دەکەن کە لەئایەتـەکەدا هـاتوە ، بەهەمـان شـێوە وتەی زانایان وەك چۆن لەقورئاندا ئایەتی گشتگیر و تـایبەت هـاتووە ئەوا وتەی زانایانیش بەهەمان شێوە هەندێك وتەیان گشتگیرە و دەبێت لەگەڵ وتەکانی تریاندا لێکی بدەینەوە بۆئەوەی مەبەستی وتەکانیانمان بۆدەربکەوێت .

ابن تیمیة دەفەرمووێت: (ولیس لأحد أن **یحمل** کلام أحد من الناس إلا علی ما عُرف أنه **أراده** ، لا علی ما یحتمله ذلك اللفظ في کلام کل أحد)[217] .

---

[217] مجموع الفتاوی: (36/7)

واتە: (بۆ هیچ کەسێك ڕەوانییە وتەی هیچ کەسێك تەفسیر بکات تەنیا بەو جۆرە نەبێت کەخاوەن ووتە **مەبەستی بووە** نەك تەفسیری بکەیت بەئەوەی کە لەم وتەیەیەدا زاهیری وشەکانی وتەکەی دەیخوازێ).

وە دەفەرمووێت: (وهؤلاء قد يجدون من كلام بعض المشايخ –كلمات **مشتبهة مجملة**- فيحملونها على المعاني **الفاسدة** ، كما فعلت **النصارى** فيما نُقِلَ لهم عن الأنبياء ، **فيدعون المحكم** ؛ **ويتبعون المتشابه**)[218] .

واتە: (ئا ئەوانە هەندێك وتە لەهەندێ لەزانایانەوە دەدۆزنەوە کەوتەکە **ڕوون نییە** و **واتا هەڵگرە** جا هەڵدەستێت ئەو ووتە ناڕوونە تەفسیردەکەن بۆ کارە **باطڵەکانی** خۆیان هەروەکو چۆن **نەصارا** وایان کرد **وازیان لە موحکەم** هێنا **شوێن موتەشابهـ (ناڕونەکان) کەوتن**).

وە دەفەرمووێت: (فإنه يجب أن **يفسر** كلام المتكلم **بعضه ببعض** ويؤخذ كلامه هاهنا وهاهنا وتعرف ما عادته يعينه ويريده بذلك اللفظ إذا تكلم به وتعرف المعاني التي عرف أنه أرادها في موضع آخر فإذا عرف عرفه وعادته في معانيه وألفاظه كان هذا مما يستعان به على معرفة مراده وأما إذا استعمل لفظه في معنى لم تجر عادته باستعماله فيه وترك استعماله في المعنى الذي جرت عادته باستعماله فيه وحمل كلامه على خلاف المعنى الذي قد عرف أنه يريده بذلك اللفظ بجعل كلامه متناقضا وترك حمله على ما يناسب سائر كلامه كان ذلك تحريفا لكلامه عن موضعه وتبديلا لمقاصده وكذبا عليه فهذا أصل من ضل في تأويل كلام الأنبياء على غير مرادهم)[219] .

واتە: (پێویستە **وتەی زانا بەوتەکانی تری تەفسیربکرێ** ووتەکانی لەهەموو لایەنەکانەوە کۆبکرێنەوە وە پێویستە نەریتی ئەو زانایە بزانێ کە لەبەکارهێنانی ئەو وشانە مەبەستی چیبووە جا کە نەریت و مەزهەبی ئەو زانایەت زانی لەو باسەدا ئەوا یارمەتیت دەدات بۆ تێگەیشتنت لەو وتە ناڕوون و واتاهەڵگرانە جا ئەگەر ئەو زانایە وتەیەکی وت کە ئەو وتەیە لەنەریتی ئەودا بەکارنەهاتووە و مەزهەبی ئەو نەبووە ئەوا لەسەر وتە ڕوونەکانی تەفسیردەکرێ نەك ئەم وتە ناڕوونەی ووتە ڕوونەکانی پێ تەفسیربکەی و ووتە ڕوونەکانی

---

218 مجموع الفتاوى: (374/2)

219 الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح: (4/ 44)

واز لێبهێنیت لەبەر ئەم وتە شازانە چونکە ئەم کارە دەبێتە تحریفی وتەی زانایان و گۆڕینی مەبەستەکانیانە و درۆکردنە بەناویانەوە ئەوەش بنچینەیەکە لەو کەسانەی گومڕا بون لەتەفسیرکردنی ووتەی پێغەمبەران بەشێوەیەك کە مەبەستی پێغەمبەران وا نەبووە).

بۆ نمونە ئەگەر هەریەکە لەهەموو زانایان ئەوا بەبێ گومان لەسەر حاکمیەت **دوو** وتەیان هەیە وتەیێکیان باسی (**کوفر دون کوفر**) دەکەن کە لەو وتەیەدا زۆرێك لە نەفاموو کەم عیلمان دەیهێننەوە و دەڵێن ئا ئەوە فلانە زانا دەڵێت ئەوەی حوکم بەوە نەکات کە اللە تعالی دایبەزاندوە **کوفری بچوکە** چونکە ابن عباس اللە تعالی لێیان ڕازی بێت گوتوویەتی کوفری بچوکە ئەمەش تێنەگەیشتنە و نەفامییە بەرامبەر بەوتەی زانایان بەوەی تەنها **ڕووکەشی** وتەکەیان وەردەگرن وە ناچن لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی وتەکانی تریان بکەن کە لەوبارەیەوە هاتوون ، بۆ نمونە هەموو زانایان باسی (**کفر دون کفر**) دەکەن کە ئەگەر بەحەلاڵی بزانێت ئینجا کافر دەبێت ئەوەشیان ڕاستە بەڵام هەموو ئەو زانایانەی کە دەڵێن کافر نابێت ئەوە مەبەستیان لەوەیە کە ئەگەر حاکم **حوکمی بە قورئان دەکرد بەڵام بۆ نموونە جارێك حەددێك لەحەددەکانی جێبەجێ نەکرد ئەوا کافر نابێت** ئەوەش لەوتەکانی تریاندا ئاماژەیان پێداوە بۆ نموونە هەریەکە لەزانایان لە ابن حزم و ابن تیمیە و ابن کثیر و ابن القیم و شێخەکانی نەجدی وە زۆرێکی تر لەزانایان ئاماژەیان بەوە داوە کە ئەوەی حوکم بەجگە لەوەبکات کە اللە تعالی دایبەزاندوە **کوفری بچووکە** بەڵام نابێت تەنها **ڕووکەشی** ئەو وتانەیان وەربگرین چونکە وتەی تریان هەیە کەدەڵێن ئەگەر **لەحوکمێکدا** یاخود **لەقەزیەیەکدا** حوکم بەجگە لەوە بکەن کە اللە تعالی دایبەزاندووە بۆ ئەو حاکمەیە کە حوکم بە**قورئان** و **سوننەت** دەکات بەڵام **ستەمێکی** لێدەرکەوتووە ئەوا ئەو حاکمە **کافر نابێت** بەهەمان شێوە گوتویانە ئەوەی حوکم بە جگە لە **شەریعەتی ئیسلام** بکات ئەوا **کافرە** وەك لەپێشوودا وتەی ئەو زانایانەمان ڕوون کردەوە و بینیمان ڕایان چییە لەسەر ئەو کەسەی حوکم بە جگە لە شەریعەتی ئیسلام بکات بە **کوفری گەورەیان** زانیوە بەڵکو **بەطاغوتیان** ناوبردووە .

بۆیە نابێت وتەیێکی زانایان وەربگیرێت و وتەکانی تریشیان گوێی پێنەدرێت چونکە ئەمە دەبێتە هۆی **بەهەڵە** تێگەیشتن لەو زانایە و خراپ باسکردنی بەوەی کە موافقی قورئان و

سوننه نییه بەڵکو دەبێت تەواوی وتەکانیان لەبارەی حاکمییەت و هەموو بوارە کانی تری دیـن وتەکانیـان کـۆبکرێتەوە و ئینجـا لەوە دەگەیـن کە لەو وتەیە مەبەسـتی چییـە لەحـوکم نەکردن بەوەی الله تعالی دایبەزاندوە .

لەکۆتاییـدا دەڵێـم : قـورئان و سـوننەت و تێگەشـتنی هـاوەڵان و مەزهەبی ئەهلی سـوننە و جەماعە لەبارەی کافرییەتی ئەو کەسەی حوکم بەجگە لە شەریعەتی ئیسلام بکات و حوکم بۆ جگە لەشەریعەتەکەی بگێڕێتەوە ، جا ئەگەر ئەو بەڵگانەت بینی ئەوا دەزانی کە مورجیئە وە شـوێنکەوتوانی جهمـی کـوڕی سـەفوان نەفرەتـی الله لەخۆیـان و شـوێنکەوتوانیان چ خۆڵێکی کردووە بەچاوی خەڵدا و بەرەو کوێیان بردوون لە شوێنکەوتن و گوێڕایەڵی الله و پێغەمـبەرەکەی (صـلی الله علیـە وسـلم) بـۆ شـوێنکەوتن و گـوێڕایەڵی طـاغوت و یاسـا و دەستوری گاور و جولەکە کە شەیتان دایناوە لەسەر زوبانی ئەولیاکانی .

پرسی سێیەم:
حاکم بە جگە لەشەرعی الله طاغوتە و حوکم گێڕانەوە بۆی کوفر و دەرچوونە لە ئیسلام

بـزانە ڕەحمەتـی الله تعـالی لەسـەر تـۆ بێـت یەکەم **ئەرك و واجـب** کە الله تعـالی لەسـەر بەنـدەکانی واجـب کردبێـت بـریتیە لە **کـوفرکردن بە طـاغوت و دورکەوتـنەوە و بەریبـوون لێیەوە** ، وە الله تعالی کوفرکردن بە طاغوتی کردۆتە ڕوکنی یەکەمی تەوحید وە پێش ئیمانی خستووە لە دوو ئایەت لە قورئانەکەیدا وەك الله تعالی فەرموویەتی : { فَمَنْ **يَكْفُرْ** بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ **بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ** لاَ انفِصَامَ لَهَا وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ }[220] .
وە هەر الله تعالی فەرموویەتی : { وَالَّذِينَ **اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ** أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى فَبَشِّرْ عِبَادِ }[221] .

بۆیە یەکەم واجـب کە الله تعـالی واجبی کردبێـت لەسـەر بەنـدەکانی بـریتیە لە کـوفر کـردن بەطاغـوت و شوێنکەوتـوانی ئەمـەش بەهۆی ئەوەی کە ئیمانی هیـچ کەسێك جێگیـر نابێت تاوەکو طاغوت نەناسێت بەزانین پێش هەموو شتێك و دواتر کوفرپێکردنی بە دڵ و کردار و گوفتـار ئەمەشـیان گرنگتریـن واجـبە لەسـەر بەنـدەکانی الله تعـالی و تـاکە هۆکـارە بـۆ جێگیربوونی ئیمان و ڕزگاربوون و سەرفرازبوون لەدونیا و قیامەتدا چونکە الله تعالی دەست گرتن بە پەتی (لا الـه الا الله) ی کردۆتە دووبـەش ، ئەوەش بەوە ڕوون دەبێـتەوە کە کوفر بەطاغوت بەشێکە لە (**ئەصل و بنچینەی دینی ئیسلام**) ئەمەش یەکەم شتە کە الله تعالی فەرزی کـردووە لەسـەر نەوەکـانی ئادەم (علیـە السـلام) ، ئەمەش یەکەم شـتە پێغەمـبەران (علـیهم السـلام) بانگەوازیـان کـردووە بـۆی و داوایـان کـردووە لەقەومەکانیـان کە ئەنجـامی بدەن ، وەك الله تعالی فەرموویەتی :{ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي **كُلِّ** أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ **وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ**..}[222] .

220 سورة البقرة: 256
221 سورة الزمر: 17
222 سورة النحل: 36

واتە: (سوێند بە خوا بێگومان ئێمە لەناو هەر گەل و نەتەوەیەکدا پێغەمبەرێکمان ڕەوانەکردووە و پێمان ڕاگەیاندووە کە پێیان بڵێت: **تەنها خوا بپەرستن ، خۆتان دوورە پەرێز بگرن لە هەموو پەرستراوێکی تر**).

لەم ئایەتەدا الله تعالی هەواڵی داوە کە لەهەموو کۆمەڵ و سەردەم و جیلێکدا لە خەڵکدا هەر لەسەردەمی نوحەوە (علیه السلام) هەتا لەکۆتایدا کە پێغەمبەر محمد (صل الله علیه وسلم) ڕەوانەکردووە ، ئەم پێغەمبەرانە فەرمانیان دەکرد بە خەڵکی (**أن اعبدوا الله**) واتە: کە تەنیا **الله** بپەرستن ، (**واجتنبوا الطاغوت**) واتە: دووربکەونەوە لەهەر پەرستراوێکی دیکە کە **بۆغەیری الله** دەکرێت ، هەر لەبەرئەوەشە ئەو خەڵکە دروست کراون و پێغەمبەران ڕەوانەکراون ، وە کتێبەکان دابەزیون ، (**واجتنبوا**) مانای زیاتر دەدات لەوازهێنان و تەرك کردن چونکە (**اترکوا**) واتە: ئەو کارە مەکەن ، بەڵام (**واجتنبوا**) ئەو مانایە دەدات و مانای دووركەوتنەوە و دوورەپەرێز دەدات ، ئەو ئایەتەش هەمان مانای (**لا اله الا الله**) دەدات ، ئەو ئایەتە هەروەکو (لا اله الا الله) لەوەدا کە (لا اله) مانای نەفی دەدات و (الا الله) ئەمە مانای ئیثبات و جێگیر کردنە .

هیچ مرۆڤێك نابێت بە ئیماندار بۆ الله ئیللا دەبێت **کوفر بە طاغوت** بکات ئەوکاتە پێی دەوترێت **موسڵمان** ، وەك الله تعالی فەرموویەتی :{ فَمَنْ **يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ** وَيُؤْمِن بِاللّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ لاَ انفِصَامَ لَهَا وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ }[223] .

واتە: (ئینجا هەرکەس لە ڕێ ی بێبڕوایی بگەڕێتەوە (بێباوەڕ بێت بە هەر پەرستراوێك جگەلە خوا) وە بڕوا بهێنێ بەخوا ئەوە بێگومان بە توندی دەستی گرتووە بە دەستەگیرەیەکی قایمی بەهێزی وا (کە ئیسلام ، یان ئیمانەکەیەتی) کە پچڕان و بەربوونی بۆ نییە وە خوا بیسەر و زانایە).

(العروة الوثقی) گرێ پتەوەیەکە کە **تەوحیدە** ، شایەتیدانی (لا اله الا الله) یە کە **دوو ڕوکن** لە خۆی دەگرێت :

یەکەم: کوفر بە طاغوتە کە مانای (لا اله) یە .

دووەم: ئیمان هێنانە بە الله کە مانای (الا الله) یە .

---

[223] سورة البقرة: 256

وه له صحيحي موسليمدا پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: (من قال لا اله الا الله ، **وكفر بما يعبد من دون الله** ، حرم ماله ودمه وحسابه على الله).
واتا: (بەڕاستی ئەوەی بڵێت (لا اله الا الله) وه **كوفر بكات بەوەی دەپەرسترێت لەغەیری الله** ئەوه مال و گیان و خوێنیّ پاریزراو ئەبێت و بڕیار و حیسابیشی بۆ لای الله یه).

بۆیه بەداخەوه ئێستا بەشی زۆری ئەوانەی خۆیان داوەته پاڵ ئیسلام ئاگاداری بنچینەی بانگەوازی پێغەمبەران نین (عليهم السلام) بەڵكو هەندێكیان دەزانن طاغوت تەنها شەیتانه و هیچ كەس و شتی تر ناگرێتەوه وه ئەمەش گەورەترین نەفامی و گومڕایی و تێنەگەیشتنه له دینی ئیسلام ، وه بەشێكی زۆریشیان ئاگادارن و دەزانن كه طاغوت كێیه و كێ دەگرێتەوه بەڵام بەهۆی كوفر وعینادییەكەی خۆیان دانی پیانانێن بەڵكو سەری دەخەن و یارمەتیان ئەدەن و پشتیان پێ دەبەستن وه بەخەلیفه و سەركردەی خۆیان دەزانن ئەمەشیان بەهۆی گۆڕینەوەی دنیا بەسەر قیامەتەكەیان و بەمەش هەڵگەڕانەوه و دینێكیان هەڵبژارد جگه لەدینی الله تعالى ، وه ئیسلام ئەمڕۆ لەوپەڕی نامۆیی و غوربەتدایه بەشێوەیەك لەسەرەتای بانگەوازی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) چۆن بوو ئیستا بەڵكو زۆر نامۆتره ، وه بۆ الله وته جوانەكەی ئیمامی ابن القيم كه دەفەرمووێت: (ئەو ئیسلامه ڕاستەی كه پێغەمبەر و هاوەلان لەسەری بوون ئەمڕۆ زۆر زیاتر **نامۆتره** كه یەكەمجار دەستی پێكرد ئەگەر نیشانه و وێنەكانیشی دیاربن و بناسرێتەوه ، جا ئیسلامی ڕاست زۆر نامۆ بووه وه هەلگرانیشی نامۆن **نامۆترین** كەسن له نێو خەڵكیدا)[224].

بۆیه لێرەدا ئەو باسەمان نامەیەكه سەبارەت بەوەی ئایا طاغوتی حوكم كێیه و ناسینی ڕاستیەتی طاغوت و جۆرەكانی و سەرگەورەی طاغوت كێن و چۆن كوفریان پێ بكەین .

مانای طاغوت لەشەرعدا:

طاغوت لەشەرعدا بریتیه لەوەی هەرشتێك یاخود هەركەسێك **عیبادەتی** بۆ بكرێت یاخود **حوكمی بۆ لا ببردرێتەوه** به جگه لەحوكمی الله تعالى و ئەو كەسەی سیحر و جادوو دەكات و ئەوەیشی كه بانگەوازی بۆ ئەوه دەكات كه بیپەرستن و ئەوەشی كه لەپەرستندا

[224] مدارج السالكين: (195/3)

دەپەرسترێت و ئەوەشی کە خەڵکی **شوێنی دەکەون و گوێڕایەلی** بۆ دەکەن لە جگە پەرستش و شوێنکەوتن و گوێڕایەلی الله تعالی وە **نکۆڵی نەکات و پێی ناخۆش نەبێت** کە پەرستن و شوێنکەوتن و گویڕایەلیەکەی کە بۆی دەکرێت ئەوا ئەو کەسە **طاغوتە** .

ئیمامی طبري دەفەرمووێت: (الصواب من القول عندي في الطاغوت أنه كل ذي طغيان على الله ، فعبد من دونه ، إما بقهر منه لمن عبده ، وإما بطاعة ممن عبده له ، **إنساناً كان ذلك المعبود ، أو شيطاناً أو وثناً أو صنماً أو كائناً**)[225] .

واتە: (وتەی دروست لای من سەبارەت بە طاغوت ئەوەیە: هەموو سنوربەزێنێك بەسەر الله تعالی دا ، وە پەرسترا بێجگە لە الله ، جا یان ئەوەتا بەزۆر خەڵکی پابەند دەکات بۆ ئەوەی بیپەرستن ، یاخود بە گوێڕایەلی ئەوەی عیبادەتی بۆ کردووە ، **جا ئەو پەرستراوە مرۆڤ بێت یاخود شەیتان یاخود بت بێت یاخود کائین بێت**).

بەڵام جوانترین ئەو قسەیەی دەربارەی طاغوت کراوە بریتیە لەوتە دروست و جوانەکەی ئیمامی ابن القيم وەك دەفەرمووێت: (**الطاغوت** كل ما تجاوز به العبد حده: من **معبود** أو **متبوع** أو **مطاع** فطاغوت كل قوم : من **يتحاكمون** إليه غير الله ورسوله أو يعبدونه من دون الله أو **يتبعونه** على غير بصيرة من الله أو يطيعونه فيما لا يعلمون أنه طاعة لله . فهذه طواغيت العالم)[226] .

واتە: (**طاغوت** ئەوەیە کەبەندە سنوری خۆی ببەزێنێت لە پەرستن و **شوێنکەوتن** و **گوێڕایەڵ بوون** ، وە طاغوتی هەموو گەلێك ئەوەیە : کە حوکمی بۆ بگێڕنەوە جگە لە الله و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ، یاخود بیپەرستن جگە لە الله وە یاخود **شوێنی بکەون** بەبێ ڕێنمای الله ، یاخود **گوێڕایەڵی** بکەن نەزانن ئەو گوێڕایەڵە تەنها بۆ الله یە ، ئا ئەوانە **طاغوتەکانی جیهانن**).

وە شیخ محمد بن عبدالوهاب دەفەرمووێت: (**والطاغوت عام** ، فكل ما **عبد** من دون الله ورضي بالعبادة من **معبود** أو **متبوع** أو **مطاع** في غير طاعة الله ورسوله فهو **طاغوت**)[227] .

---

[225] تفسير الطبري: (21/3)

[226] إعلام الموقعين: (50/1)

[227] الدرر السنية: (161/1)

واته: (**طـاغوت گشـتگیره** لەهەمـوو کەسـێك کەجـگە لە الله بپەرسـتێت و ڕازیـش بێـت بەو پەرستشەی بۆی دەکرێت ، وە یان **بپەرسترێت** ، وە ڕازی بێت **بەعیبادەت** کردنکردن بۆی ، جا **لەپەرسـتن** و **شـوێنکەوتن** و **گـوێڕایەڵی** جگە لە گـوێڕایەڵی کردنـی الله و پێغەمـبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ، ئەوە **طاغوتە**).

بـۆیە طاغوتـەکان زۆرن بەڵام ئـەوەی پەیوەنـدی بەو باسـەی ئێمـەوە هەیە بریتـیە لەو **طاغوتەی کە حوکم بە پێچەوانەی شەرعی الله تعالى دەکات** وە ئەو **یاسا** و پرۆگرامەش کە دانراوە بەهەمان شێوە **طاغوتە** بەڵگەش وتەی الله تعالى یە وەك فەرموویەتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ **يَزْعُمُونَ** أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن **يَتَحَاكَمُوا** إِلَى **الطَّاغُوتِ** وَقَدْ أُمِرُوا أَن **يَكْفُرُوا** بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا } .

واتە: (ئایـا نەتڕوانیووەتـــە ئـەو (**دوورووانـەی**) لافـی ئـەوە لـێ دەدەن گوایـە بەڕاسـتی باوەڕیـان هێنـاوە بـەوەی کـە بـۆ تـۆ ڕەوانـەکراوە و بـەوەش کـە پـێش تـۆ ڕەوانـەکراوە (بـۆ پێغەمبەران)! کەچی دەیانەوێت **ڕووبکەنە** زۆردار و جادووگەر و خوانەناسان تا دادوەریان لەنێواندا بکەن و چارەسەری کێشەکانیان بکەن ، لەکاتێکدا بەڕاستی **فەرمانیان پێدراوە کە باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت** ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور).

أخبرني محمد بن عبد العزيز المروزي في كتابه ، قال : أخبرنا محمد بن الحسين قال: أخبرنا محمد بن يحيى قال : أخبرنا إسحاق الحنظلي قال : أخبرنا المؤمل قال : حدثنا يزيد بن زريع ، عن داود ، عن الشعبي قال : كان بين رجل من المنافقين ورجل من اليهود خصومة ، فدعا اليهودي المنافق إلى النبي - صلى الله عليه وسلم - لأنه علم أنه لا يقبل الرشوة ، ودعا المنافق اليهودي إلى حكامهم ، لأنه علم أنهم يأخذون الرشوة في أحكامهم . فلما اختلفا اجتمعا على أن يحكما كاهنا في جهينة ، فأنزل الله تعالى في ذلك: (ألم تر إلى الذين يزعمون أنهم آمنوا بما أنزل إليك) يعني المنافق (وما أنزل من قبلك) يعني اليهودي: (يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت) إلى قوله: (ويسلموا تسليما)[228] .

---

[228] اسباب النزول للواحدي: (330)

واتە: (شعبی فەرموویەتی: لەنێوان پیاوێکی **دووڕوو** (منافق) و پیاوێکی **جولەکە** کێشەو ڕوویدا ، جولەکەکە دووڕوەکەی بانگ کرد بۆ لای پێغەمبەری الله (صلی الله علیه وسلم) چونکە دەیزانی کە پێغەمبەری الله (صلی الله علیه وسلم) بەرتیل وەرناگرێت ، وە دووڕوەکە جولەکەکەی بانگ کرد بۆ لای حاکمی **جولەکەکان** چونکە دەیزانی کە بەرتیل وەردەگرن لە حوکمدانەکانیان ، بەڵام کاتێك ڕاجیاوازیان کەوتە نێوان ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی حوکم **بگێڕنەوە** بۆلای **طاغوتێك** لە جوهەینە ، الله تعالی لەسەر ئەو ڕووداوە ئەو ئایەتەی دابەزاند: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا }[229] ، واتە: (ئایا نەتڕوانیووەتە ئەو (دووڕووانەی) لافی ئەوە لێ دەدەن گوایە بەڕاستی باوەڕیان هێناوە بەوەی کە بۆ تۆ ڕەوانەکراوە و بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانەکراوە (بۆ پێغەمبەران)! کەچی دەیانەوێت ڕووبکەنە زۆردار و جادووگەر و خوانەناسان تا دادوەریان لهنێواندا بکەن و چارەسەری کێشەکانیان بکەن ، لەکاتێکدا بەڕاستی فەرمانیان پێدراوە کە باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور) ، تاوەکو ئایەتی: { فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا }[230] ، واتە: (ئاخۆ ئەوانە حاڵیان چۆن بێت کاتێك بەهۆی ڕەفتاری نادروستیانەوە بەڵایەك دووچاریان دەبێت ، کەچی لەوەودوا (کە پەنایان نامێنێت) هاوار بۆ تۆ دەهێنێن و سوێند بەخوا دەخۆن: لەو کارەماندا مەبەستمان تەنها چاکەکاریی و ڕێکخستن و ئاشتی بوو).

أخبرنا سعيد بن محمد العدل قال : أخبرنا أبو عمرو بن حمدان قال : أخبرنا الحسن بن سفيان قال : حدثنا إبراهيم بن سعيد الجوهري قال : حدثنا أبو اليمان قال : حدثنا صفوان بن عمرو ، عن عكرمة ، عن ابن عباس قال: كان أبو بردة الأسلمي كاهنا يقضي بين اليهود فيما يتنافرون فيه ، فتنافر إليه أناس من أسلم ، فأنزل الله تعالى : (ألم تر إلى الذين يزعمون) إلى قوله: (وتوفيقا)[231] .

---

229 سورة النساء: 60

230 سورة النساء: 62

231 أسباب النزول للواحدي: (328)

واتـه: (ابـن عبـاس الله تعـالى لێی ڕازی بێت فەرموویەتی: أبـو بـردة الأسـلمي **طاغوتێك** بـوو حـوكمی ئەدا لەنێوان جولەکەکان لەو کەسانەی حوکمیان بـۆ **دەگێڕایەوە** ، بۆیە هەنـدێك لـەخەڵکی **کەموسـڵمان بووبـوون حوکمیـان بـۆ گێـڕایەوە** ، دواتـر الله تعـالى ئەو ئایەتـەی دابەزاند:{ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا }[232] ، واته: (ئایا نەترِوانیووەتە ئەو (دووڕووانەی) لافی ئەوە لێ دەدەن گوایە بەڕاستی باوەڕیان هێنـاوە بـەوەی کـە بـۆ تـۆ ڕەوانـەکراوە و بـەوەش کـە پێش تـۆ ڕەوانـەکراوە (بـۆ پێغەمبـەران)! کەچی دەیانەوێت ڕووبکەنە زۆردار و جادووگەر و خوانەناسان تا دادوەریان لەنێواندا بکەن و چارەسـەری کێشـەکانیان بکـەن ، لەکاتێکدا بـەڕاستی فـەرمانیان پێدراوە کـە باوەڕیان بـە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور) ، تـاوەکو ئایەتی:{ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا }[233] ، واته: (ئاخۆ ئەوانە حاڵیان چۆن بێت کاتێك بەهۆی ڕەفتاری نادروستیانەوە بەڵایەك دووچاریان دەبێت ، کەچی لەوەودوا (کە پەنایان نامێنێت) هاوار بـۆ تـۆ دەهێنێــن و سوێند بەخــوا دەخۆن: لـەو کارەمانـدا مەبەستمــان تـەنها چاکەکاریی و ڕێکخستــن و ئاشتی بوو).

گوتــم : ئەوە ئایەتەی کە هـیچ بەڵـگەیەك نییـە لەوەی لەڕووکەشـی ئایەتەکەی ببـاتەدەر بەڵکو الله تعالى تەنها بە حوکم گێڕانەوە حوکمی دووڕوو (منـافیق) ی بەسـەردادان تەنها کەسی زۆرلێکراو نەبێت .

وە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) بڕاندویەتییەوە بەوەی کە تاکە حوکم حوکمی الله تعالى یە و گێرانەوەی حوکمیش هەر بۆ لای ئەوە ، وەك دەفەرمووێـت: (**إنَّ الله هو الحكَمُ وإليه الحُكْمُ**)[234] .

واته: (**الله خۆی حاکمە حوکمیش هەر بۆ حوکمەکەی دەگێڕدرێتەوە**).

---

[232] سورة النساء: 60

[233] سورة النساء: 62

[234] أخرجه البخارى فى الأدب المفرد: (811)

ئەو طاغوتەی لەو ئایەتەدا باسی کردووە الله تعالى کە هەندێك لە موسڵمانان و دووڕووان حوكمیان بۆ گێڕایەوە وتراوە کە **کەعبی کوڕی ئەشرەف** بووە وە وتراوە کە **أبو بردة الأسلمي** بووە ئا لەبەر ئەمە کاتێك کە هەندێك لەدووڕوان حوكمیان گێرایەوە بۆ ئەو طاغوتانە الله تعالى بە دووڕوی ناوبردن وە فەرمووی ئایا حوكم بۆ **طاغوت دەگێڕنەوە** لەکاتێکدا کە فەرمانیان پێ کراوە لەلایەن الله تعالى وە کە **کافر ببن بەو طاغوتانە و بەری بن لێیان و دژایەتیان بکەن!**

الله تعالى لەو ئایەتدا **سێ** شتی گرنگی بۆمان باس کردووە:

یەکەم: باسی طاغوتی حوكمی بۆمان کردووە .

دووەم: حوكمی ئەوانەی کە حوكم دەبەنەوە بۆ لای ئەو طاغوتانە .

سێیەم: کوفرکردن بە طاغوت .

یەکەم: طاغوتی حوكم:

بریتیە لە **هەرکەسێك** یان **دەستورێك** بە **جگە** دەستور و بەرنامەی الله تعالى حوكم بکات ئەوا **طاغوتە** وەك الله تعالى کەعبی کوڕی ئەشرەف و أبو بردة الأسلمي بە طاغوت ناوبرد .

ئیمامی وجاهید دەفەرموویت: (**والطاغوت : الشيطان في صورة إنسان يتحاكمون إليه ، وهو صاحب أمرهم**)[235] .

واتە: (**طاغوت: بریتیە لە شەیتان لەسەر شێوەی مرۆڤدا حوكمی بۆ دەگێڕنەوە ، ئەویش خاوەن فەرمانە بەسەریان**).

ابن تیمیة دەفەرمووێت: (**والمطاع** في معصية الله والمطاع في **التباع** غير الهدى ودين الحق سواء كان **مقبولا** خبره **المخالف** لكتاب الله أو **مطاعا أمره المخالف** لامر الله هو **طاغوت** ، ولهذا سمي من **تحكوم إليه ممن حاكم بغير كتاب الله طاغوت** ، وسمى الله فرعون طغات)[236] .

واتە: (ئەو کەسەی کە **گوێڕایەڵی** بۆ دەکرێت لەسەرپێچی الله دا و **گوێڕایەڵی** بۆ دەکرێت لە **شوێنکەوتنی** غەیری دینی هەق جا ئەگەر لە **پێچەوانەی** قورئان بێت یان گوێڕایەڵی بۆ

[235] رواه ابن جرير في تفسيره: (462/8)
[236] مجموع الفتاوى: (113/28)

دەكرێت لە**پێچەوانەی فەرمانی** ئەوە **طاغوتە** بۆیە واشی پێ ئەوترێت چونكە حوكمی بۆ لا بردراوەتەوە بە حوكمی جگە قورئان حوكم كردن **طاغوتە** بۆیە الله تعالی بە فیرعەون ئەڵێت طاغوت).

ئیمامی ابن القیم دەفەرمووێت: (الطاغــوت كل ما تجاوز بـه العبد حده : مـن معبـود أو متبوع أو مطاع فطاغوت كل قوم: من **يتحاكمون** إليه غير الله ورسوله أو يعبدونه من دون الله أو يتبعونـه علـى غيـر بصـيرة مـن الله أو يطيعونـه فيمـا لا يعلمـون أنـه طاعـة لله . فهـذه طواغيت العالم)[237] .

واتە: (طــاغوت ئەوەیە كەبەنــدە ســنوری خــۆی ببەزێنێــت لە پەرســتن و شــوێنكەوتن و گوێڕایەڵ بوون ، وە طاغوتی هەموو گەلێك ئەوەیە: كە حوكمی بۆ **بگێڕنەوە** جگە لە الله و پێغەمبەرەكەی (صلى الله علیه وسلم) ، یاخود بیپەرستن جگە لە الله وە یاخود شوێنی بكەون بەبێ ڕێنمای الله ، یاخود گوێڕایەڵی بكەن نەزانن ئەو گوێڕایەڵە تەنها بۆ الله یە ، ئا ئەوانە **طاغوتەكانی جیهانن**) .

وە شیخ محمدی كوڕی عبدالوهاب دەفەرمووێت:
طاغوتان زۆرن و سەرەكیترینی و **سەرگەورانی طاغوتان** بریتین لەم **پێنجانە**[238] :
دووەم: ئەو فەرمانڕەوایە ستەمكارەی حوكمی خوای **گۆڕیوە** بەڵگەش وتەی الله تعالی یە ، الله تعالی فەرموویەتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا أَن يَكْفُرُوا بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا }[239] .

واتە: (ئایا ئاوڕێكت نەداوەتەوە بەلای ئەوانەی وا خۆ نیشان دەدەن كە بەڕاستی ئەوان باوەڕیان هێناوە بەوەی دابەزیوە بۆ تۆ (كە قورئانە) و بەوەش كە پێش تۆ دابەزیوە (كە تەوراتە) دەیانەوێت كە دادبەرن بۆ لای یەكێك كە حوكم بە بەرنامەی خوا ناكات لەكاتێكدا

237 إعلام الموقعين: (50/1)
238 لێرەدا تەنها باسی ئەو جۆرە دەكەین كە پەیوەندی بەباتەكەمانەوە هەیە
239 سورة النسا: 60

بەڕاستی فەرمانیان پێ کراوە کە بڕوایان پێی نەبێت وە شەیتان دەیەوێت کە گومڕایان بکات بە گومڕاییەکی دوور لەڕاستی).

سێیەم: ئەو حاکم و فەرمان ڕەوایەی کە **حوکم دەکات** بە **غەیری شەرع و حوکمی اللە** بەڵگەش وتەی اللە تعالی یە ، اللە تعالی فەرموویەتی: { وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ }[240] ، واتە: (هەر کەس حوکم نەکات بەو بڕیارانەی کە خوا ناردوویەتییە خوارەوە ئا ئەوانە بێ باوەڕن و موسوڵمان نین).

وە شیخ أبا بطين دەربارەی **طاغوت** چی دەگرێتەوە دەفەرمووێت: (ويشمل أيضا كل من نصبه الناس **للحكم بينهم** بأحكام الجاهلية **المضادة** لحكم الله ورسوله)[241] .
واتە: (**طاغوت** هەموو ئەو شتانە دەگرێتەوە کە خەڵکی دایانناون بۆ **حوکم کردن پێی لەنێوانیان** بە حوکمی نەفامی کە **دژە** بەشەریعەتەکەی اللە و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم)).

شيخ سليمان بن سحمان دەفەرمووێت: (**الطاغوت ثلاثة أنواع**: **طاغوت حكم** ، **وطاغوت عبادة** ، **وطاغوت طاعة ومتابعة** ؛ والمقصود في هذه الورقة هو **طاغوت الحكم** ؛ فإن كثيراً من الطوائف المنتسبين إلى الإسلام قد صاروا **يتحاكمون** إلى عادات آبائهم ، ويسمون ذلك الحق بشرع الرفاقة ، كقولهم: شرع عجمان ، وشرع قحطان ، وغير ذلك ، وهذا هو **الطاغوت** بعينه ، الذي أمر الله باجتنابه)[242] .
واتە: (**طاغوت سێ جۆرە**: **طاغوتی حوکم** و **طاغوتی پەرستن** و **طاغوتی گوێڕایەڵی و شوێنکەوتن** ، ئەوەشی مەبەستە لێرەدا بریتیە لە **طاغوتی حوکم** ، زۆرێك لەو کۆمەڵانەی کەخۆیان داوەتە پاڵ ئیسلام وایان لێهاتووە کە **حوکم دەگێڕنەوە** بۆ عاداتی باپیرانیان وە هەروەها ناوی لێدەنێن بەشەرعی هاوڕێبازی وەك قسەیان: شەرعی عەجەم و شەرعی قەحتان و هاوشێوەیان ، ئا ئەمەش ڕێك ئەو **طاغوتەیە** کە اللە تعالی فەرمانی کردووە بە دوورکەوتنەوە لێی).

---

240 سورة المائدة: 44
241 مجموعة التوحيد (ص93). رسالة في تعريف العبادة
242 الدرر السنية: (503/10)

وه شيخ عبدالرحمن بن قاسم دەفەرموويْت: (**جميع** من حكم بغير ما أنزل الله ؛ سواء كان **بالقوانين** ، أو بشيء **مخترع** ، وهو ليس من الشرع ، أو بالجور في الحكم ؛ **فهو طاغوت من أكبر الطواغيت**)[243] .

واتە: (**هەمـوو** ئەو کەسـانەی کە حـوکم بە جـگە لەوە دەکەن کە الله دایبەزانـدووە جـا بە **یاسای دەستکرد** بێت یان بەشتێکی **داهێنراو** کە ئەو یاسایە لەشەرعی الله دا نەبێت یاخود بە ستەم لەحوکمدا ، **ئەوا ئەو کەسە طاغوتە ، گەورەترینی طاغوتانە**).

وه شيخ حامد فەقێ دەفەرموويْت: (الذي يستخلص من كلام **السلف** رضي الله عنهم: أن الطاغوت كل ما صرف العبد وصده عن عبادة الله ، واخلاص الدين والطاعة لله ولرسوله ؛ سواء في ذلك الشيطان من الجن والشيطان من الإنس ، والأشجار والأحجار وغيرها. ويدخل في ذلك بلا شك: الحكم **بالقوانين الأجنبية** عن الإسلام وشرائعه وغيرها من كل ما وضعه الانسان ليحكم به في الدماء والفروج والأموال ، وليبطل بها شرائع الله ؛ من إقامة الحدود وتحريم الربا والزنا والخمر ونحو ذلك ؛ مما أخذت هذه القوانين تحللها وتحميها بنفوذها ومنفذيها ، **والقوانين نفسها طواغيت ، وواضعوها ومروجوها طواغيت**. وأمثالها من كل كتاب وضعه العقل البشري ليصرف عن الحق الذي جاء به رسول الله صلى الله عليه وسلم إما **قصداً** أو عن **غير قصد** من واضعه ؛ **فهو طاغوت**)[244] .

واتە: (ئەوەی لە وتەی **سەلەف** وەرگیرابێت کە طاغوت ئەوەیە کە بەندە عیبادەتی بۆ بکات لەغەیری الله و دووری بخاتەوە لە الله و ئیخلاسی دین و گوێڕایەڵی الله و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) گەر لەشەیتانی جن و شەیتانی مرۆڤ و دار و بەرد وغەیری ئەوانەش ئەوا بێ هیچ گومانێك داخلی ئەوە دەبێت حوکم **بەیاسای بێگانەکان** لەئیسلام و شەریعەتەکانی و ئەوانەی کەوا مرۆڤ دایناوە بۆئەوەی حوکمی خوێن و داوێن پارە و سامانی پێبکات بۆئەوەی شەریعەتی الله پوچەڵبکاتەوە لەدانانی حەد و حەرامکردنی ڕیبا و زینا و ئارەق خواردنەوە و ئەوانەش وا ئەم یاسایە دەیانگرێتەوە و حەڵاڵیان دەکات و دەیانپارێزێت و **یاساکان خۆیان طاغوتن و دانەرەکانی و بانگەشەکەرانی و پارێزەرانیشی**

243 حاشية الأصول الثلاثة لمحمد بن عبدالوهاب: (168)

244 حاشية فتح المجيد: ص (278)

طاغوتن و نموونەکانیان لەهەموو ئەو کتێبانەی کە ئەقڵی مرۆڤ دایدەنێت بۆئەوەی لەحەق لای بدات ئەو حەقەی کە پێغەمبەر (صل اللەعلیەوسلم) هێناویەتی یان **بەئەنقەست** بێت یان **بەغەیری ئەنقەست** دایبنابێت ئەوە **طاغوتە**).

بەو شێوەیە ئەو یاساو دەستورەی ئێستا دانراوە بەناوی دیموکراسیەوە ئەوا یاساکە خۆی طاغوتە وە ئەوانەش کە حوکمی پێدەکەن و بانگەوازی بۆ دەکەن طاغوتن .

بۆ ئەوەش کە بزانرێت کە ئایا بەو گوێرایەڵی و شوێنکەوتنەی بۆی دەکرێت **ڕازیە** یاخود نا ئەوا وەك **ابن تیمیە** ئاماژەی پێدا دەبێت **پێی ناخۆش بێت و ئینکاری لێ بکات** ، بەڵام طاغوتانی **ئێستا** نەك بروایان پێیەتی و پێی ڕازین بەڵکو فەرمانیشیان کردووە و ئەو کەسەش کە پێچەوانەی یاساکەی ئەو بکات ئەوا **سزا دەدرێت** و دژایەتی دەکرێت تا لەبەرئەوە ئەو فەرمانڕەوا و دەسەڵاتدارانەی حاکم بە جگە لە شەرعی اللە تعالی و **حاکم بە دیموکراسی طاغوتن** و هیچ نیشانەیەك نییە لەوەی بەو گوێڕایەڵی و شوێنکەوتنەی بۆیان دەکرێت ڕازی نەبن بەڵکو بانگەوازی بۆ دەکەن وە ئەو یاسا **کوفرەیان** واجب کردووە لەسەر خەڵکی چونکە لە نیشانەی ڕازی نەبوون بەشتێك ئەوا ئەنجامدانی **دژەکەیەتی و بە گوفتار و کردار ئاماژە بدات بەو ناڕازی نەبوونەی .**

دووەم: حوکم گێڕانەوە بۆ ئەو یاسا و بەرنامە و ئەو حاکمە طاغوتانەی کە حوکم بە پێچەوانەی ئیسلام دەکەن: بزانە ئەی موسڵمانی سوننی کە بەهیچ شێوەیەك اللە تعالی ڕێگای نەداوە کە حوکم بۆ جگە لەشەریعەتەکی بگێڕدرێتەوە یاخود **گێڕانەوەی بۆ لای طاغوتێك** بەڵکو ئەوەی حوکمی بۆ بگێڕێتەوە ئەوا **موسڵمان نییە بەڵکو شوێنکەوتەی طاغوتە و طاغوتی سەرخستووە بەحوکم گێڕانەوەی** وە هیچ ئیمانێك و عوزرێك نییە بۆ ئەو کەسەی ئەو کارە بکات مەگەر کەسێك کە **بەزۆر** (**إكراه**) پێ بکرێت تەنها ئەو کەسە عوزری هەیە لەوە بچێتە دەرەوە کەسی ترعوزری بۆ نییە کە حوکم گێرانەوە بۆ جگە لەشەریعەتەکەی اللە تعالی دا ، وەك اللە تعالی فەرموویەتی: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ **يَزْعُمُونَ** أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن **يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ** وَقَدْ أُمِرُوا أَن **يَكْفُرُوا** بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا}[245] .

---

[245] سورة النساء: 60

واته: (ئایا نەتڕوانیووەتە ئەو (**دووڕووانەی**) لافی ئەوە لێ دەدەن گوایە بەڕاستی باوەڕیانهێناوە بەوەی کە بۆ تۆ ڕەوانەکراوە و بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانەکراوە (بۆ پێغەمبەران)! کەچی دەیانەوێت **ڕووبکەنە** زۆردار و جادووگەر و خوانەناسان تا **دادوەریان لەنێواندا بکەن** و چارەسەری کێشەکانیان بکەن ، لەکاتێکدا بەڕاستی فەرمانیان پێدراوە کە **باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت** ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور).

الله تعالی ئەو کەسانەی کە حوکم دەگێڕنەوە بۆ جگە لەشەریعەتەکەی حوکمی داوە بەسەر بە **دووڕوو** (**منافق**) وە وەك لەپێشودا باسکرا کە ئەو ئایەتە گوتراوە بەسەر جولەکەیەك و دووڕوێك دابەزی کە حوکمیان گێڕایەوە بۆ لای طاغوتێك کە ناوی کەعبی کوڕی ئەشرەف بوو وە گوتراوە کە کە ئەبو بەردەی ئەسلەمی ئەو طاغوتە بوو کە هەندێك لە موسڵمانان حوکمیان بردۆتەوە لای بۆیە الله تعالی ئەو ئایەتەی دابەزاند کە ئەوانەی حوکمیان گێڕایەوە بۆ ئەو طاغوتانە ناوی بردن بەدووڕوو ، لەبەرئەوە دروست نییە و **کوفرە** و نابێت هیچ موسڵمانێك حوکم بگیڕێتەوە بۆ لای ئەو دەستور و یاسایەی ئێستا دانراوە **لەدیموکراسی و ئەو طاغوتانەی کە دایانناون و جێبەجێ دەکەن** بەسەر خەلکیدا **ئەوەشی حوکمیان بۆ بگێڕێتەوە ئەوا کافربووە** بە الله تعالی و پەتی ئیسلام و ئیمانی لە گەردنی خۆی کردۆتەوە).

ابن تیمیة دەفەرمووێت: (ومن **موالاة الكفار** التي ذم الله بها أهل الكتاب **والمنافقين** الإيمان ببعض ما هم عليه من **الكفر** ، أو **التحاكم إليهم دون كتاب الله** . كما قال تعالى : {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا }[246] .

واته: (لە **موالات و خۆشویستنی کافران** کە الله تعالی زەمی ئەهلی کیتاب و **دووڕووانی** پێ کردووە بریتیە لە ئیمان هێنان بەهەندێك لەو **کوفرەی** کە لەسەرین یاخود **حوکم گێڕانەوە بۆ لای جگە لە قورئانەکەی الله** ، وەك الله تعالی فەرموویەتی:{ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

---

246 مجموع الفتاوى: (199/38)

سَبِيلًا } ، واته: (ئایا ئاوڕێکت نەداوەتەوە لەوانەی بەشێك لە نامەی خواییان پێدراوە بڕوا ئەهێنن بەشتی بێ نرخ و بەرنامەی غەیری خوا (بە جادووگەران و بەشەیتان) وە ئەڵێن بەوانەی کە بێ بڕوان ئەوانە ڕێبازیان ڕاسترە لەوانەی کە باوەڕیان هێناوە).

وە ئیمامی ابن القیم دەفەرمووێت: (فهذه طواغيت العالم إذا تأملتها وتأملت أحوال الناس معها رأيت **أكثرهم** عدلوا من عبادة الله إلى **عبادة الطاغوت** ، وعن **التحاكم** إلى الله وإلى الرسول إلى **التحاكم إلى الطاغوت** ، وعن **طاعته ومتابعة** رسوله إلى **طاعة الطاغوت ومتابعته**)[247] .

واتە: (ئا ئەوانە طاغوتانی جیهانن گەر سەیریانت کرد و سەیری حاڵی خەڵکیت کرد لەگەڵیدا ئەوا دەبینیت کە زۆربەیان **لایان داوە لە پەرستنیان بۆ الله** ـەوە بۆ پەرستینیان بۆ **طاغوت** ، وە لەحوکم گێڕانەوە بۆ لای الله و پێغبەرەکەیەوە (صلی الله علیه وسلم) بۆ **حوکم گێڕانەوە بۆ لای طاغوت وە لەگوێڕایەڵی و شوێنکەوتنی پێغەمبەرەکەیەوە (صلی الله علیه وسلم) بۆ گویڕایەڵی طاغوت و شوێنکەوتنی**).

وە دەفەرمووێت : (ومن **حاكم** خصمه إلى غير الله ورسوله فقد **حاكم إلى الطاغوت** ، وقد أُمِر أن **يكفر العبد بالطاغوت** حتى يجعل الحكم لله وحده)[248] .

واتە: (ئەوەی **بەرامبەرەکەی بباتە** لای جگە لە حوکمی الله و پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیه وسلم) ئەوا **حوکمی بۆ طاغوت گێڕاوەتەوە** ، بەدڵنیایەوە الله فەرمانی کردووە کە **بەندە کافر ببێت بە طاغوت** تاوەکو الله بەتاك ڕابگرێت لە حوکمدا).

وە دەفەرمووێت: (أمرنا الله **برد** ما تنازعنا فيه إليه و إلى رسوله صلى الله عليه وسلم ، فلم يُبَح لنا قط أن نرد ذلك إلى **رأي** و لا **قياس** و لا **رحمة إمام** و لا **منام** و لا **كشوف** و لا **إلهام** و لا **حديث قلب** و لا **استحسان** و لا **معقول** و لا **شريعة الديوان** و لا **سياسة الملوك** ولا **عوائد الناس** التي ليس على شرائع المسلمين **أضر منها فكل هذه طواغيت من تحاكم إليها أو دعا منازعه إلى التحاكم إليها فقد حاكم إلى الطاغوت**)[249] .

---

[247] إعلام الموقعين: (50/1)

[248] طريق الهجرتين: (72)

[249] أعلام الموقعين: (1 / 244)

واته: (الله تعالى فەرمانی پێمان کردووە بۆ یەکلاییکردنەوەی کێشەکانمان **حوکم ببەینەوە بۆ لای الله و پێغەمبەرەکەی (صلی الله علیە وسلم)**، هەرگیز ڕێگای پێ نەداوین حوکم بگێڕینیەوە بۆ **ڕاوبۆچوون** و **قیاس** و **ڕەحمەتی ئیمامێك** و **خەوێك** و **شاعیرێك** نە بۆ قسەی **دڵ** و نە بۆ **شەریعەتی دیوان** و نە بۆ **سیاسەتی پاشایان**، وە نە باجی خەلکی کە لەسەر شەریعەتی موسڵمانان نییە بەڵکو زۆر **زیانمەندترە** جا هەموو ئەوانە **طاغوتن ئەوەی حوکمیان بۆ بگێڕێتەوە یاخود بانگەشەی حوکم گیڕانەوەیان بۆ بکات ئەو حوکمی گێڕاوەتەوە بۆ طاغوت**).

وە شیخ سلیمان بن عبد الله آل شیخ دەفەرموێت: (و في الآية دليل على أن **ترك** التحاكم إلى **الطاغوت** الذي هو ما سوى الكتاب والسنة من الفرائض . وأن المتحاكم إليه **غير مؤمن** بل ولا **مسلم**)[250] .

واتە: (ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەرئەوەی **وازهێنان** لەبردنەوەی حوکم بۆ **طاغوت** وە طاغوت هەرشتێکە جگە لە قورئان و سوننەت ئەوە وازهێنان لێی لەفەرزکراوەکانە وە ئەو کەسەی **حوکمی بۆ دەباتەوە ئیماندار نییە بەلکو موسڵمانیش نییە**).

بەهەمان شێوە ئەم زانا بەڕێزە فەرموویەتی: (أن التحاكم إلى الطاغوت **مناف** للإيمان **ومضاد** له ، فلا **يصح** إيمان إلا **بالكفر به ، وترك** التحاكم إليه ، **فمن لم يكفر بالطاغوت لم يؤمن بالله**)[251] .

واتە: (بەدڵنیاییەوە **حوکم بردنەوە** بۆ لای طاغوت **نەفی** ئیمان دەکات و **دژیەتی** وە ئیمان دروست نییە تەنها بە **بێباوەڕبون نەبێ** طاغوت و **وازهێنان** لەبردنەوەی حوکم بۆی **هەر کەسێکیش بێباوەڕ نەبێت بەطاغوت ئەوا ئیمانی بە الله نەهێناوە**).

شیخ عبد الرحمن بن حسن آل شیخ دەبارەی ئایەتی: { فمن يكفر بالطاغوت } دەفەرموێت: (وذلك أن التحاكم إلى الطاغوت **إيمان به**)[252] .

واتە: (ئەمە ئەوەی تێدایە کە حوکم بردنەوە بۆ لای طاغوت **باوەڕبوونە پێی**).

---

[250] تيسير العزيز الحميد: ص (419)

[251] فتاوى الأئمة النجدية: (358/1)

[252] فتح المجيد: ص (245)

ئیمام محمد جمال الدین القاسمي رحمه الله لەتەفسیرەکەیدا ناسراو بە { محاسن التأويل} لەبارەی وتەی الله تعالی وە فەرمویەتی: (ألم تر إلى الذين يزعمون..) جا ئەم زانا بەڕێزە دەفەرمووێت: (الأول : أنه تعالى قال : { يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به } فجعل التحاكم إلى الطاغوت **إيماناً به** . ولا شك أن **الإيمان** بالطاغو ت **كُفرٌ** بالله . كما أن الكفر بالطاغوت إيمان بالله).

واتە: (یەکەم ئەوەیە کە الله تعالی فەرمووی دەیانەوێ حوکم ببەنەوە بۆ طاغوت وە فەرمانیان پێ کرابوو کە بێباوەڕبن پێی جا الله تعالی **حوکم بردنەوەی بۆ لای طاغوت بەباوەڕهێنان بە طاغوت دانا** وە گومانی تێدانییە **باوەڕبون** بە طاغوت **کافربوونە** بە الله تعالی هەروەك چۆن بێباوەڕبوون بە طاغوت ئیمانە بە الله).

شیخ عبد الرحمن السعدي لەکتێبی شەرحی تەوحیدەکەیدا بەناوی (القول السديد على كتاب التوحيد) لە باسی وتەی الله: (ألم ترإلى الذين يزعمون...) فەرموویەتی: (من تحاكم إلى غير الله و رسوله (صلى الله عليه وسلم) فقد أتخذ ذلك **ربّا وقد حاكم إلى الطاغوت**).

واتە: (هەرکەسێ حوکم بباتەوە بۆ جگە لە الله و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) ئەوا ئەو کەسەی **کردووەتە خوای خۆی وە حوکمی بردۆتەوە بۆ طاغوت**).

وە شیخ محمد الأمين الشنقيطي فەرموویەتی: (**وكل تحاكم** إلى غير شرع الله فهو تحاكم إلى **الطاغوت** ، وذلك في قوله تعالى: { أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ...}[253] .

واتە: (**هەموو حوکم بردنەوەیەك** بۆ جگە لەشەرعی الله حوکم بردنەوەیە بۆ **طاغوت** وە ئەمەش لەوتەی الله دایە کەوا فەرمویەتی: " ئەی محمد (صلى الله عليه وسلم) ئایا نەتڕوانیوەتە ئەو دووڕووانەی کە لافی باوەڕهێنان لێ دەدەن بەو کتێبەی کە بۆ تۆ ڕەوانەکراوە و بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانەکراوە (بۆ پێغەمبەران)! کەچی دەیانەوێت ڕووبکەنە تاغوت و خوانەناسان تا دادوەریان لەنێواندا بکەن و چارەسەری کێشەکانیان بکەن ، لەکاتێکدا بەڕاستی فەرمانیان پێدراوە کە باوەڕیان بە (طاغوت) نەبێت ، شەیتانیش دەیەوێت گومڕایان بکات بەگومڕاییەکی دوور و بێ سنوور).

---

253 أضواء البيان: (420/4)

ئا لێرەدا زانیمان کە حوکم گێڕانەوە بۆ لای طاغـوت کوفرە جا ئەو طاغوتــە مرۆڤ بێت یان بەرد و دار بێـت یـان بەرنامەیەکــی پـێچەوانەی ئیسـلام بێـت نمـوونەی دیموکراسـی ، وە لێرەشدا لەو بارەیـــەوە مورجیئە وەك پیشـــەی هەمیشـەیی خۆیان تەئویلــی فاسد و بێ بنەما دەهێننەوە بۆ دوژمنانی الله و بۆ ئەو کەسانـــەی کە حوکم بۆ طاغوتـــان و یاسای جگە لەئیســـلام دەگێڕنەوە وە دەڵێن ئەگەر حوکمی بۆ گێڕایەوە بەهــۆی خۆشویستنی دونیا و پلەو پایـە و ترسی لەدەستنەچوونی هەقەکەی ئەوا موسڵمانە و توشی کوفر نەبووە و لەدین دەرنەچووە ، بەپوختی قسەکەیان ئەوەیە کە ئەگەر کوفر بکات بەهۆی دونیاوە ئەوا کافر نابێت .

گوتـم پشتیوان بەالله : ئەو قسەیەیان باطڵە نە الله تعالى وە نە پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) هیــچ عوزرێکیان بۆ کەسێك نەهێناوەتـــەوە کە شتێك بکات کوفــر بێت بەڵام بەهۆی ئەوەی دونیاکەی لەدەست نەچێت کافــر نەبێت ، بەڵکو الله تعالــی جگە لەو کەسەی زۆری لێدەکرێـــت (اكراه) عوزری بۆ هیــچ کەسێکی تر نەهێناوەتەوە بەڵکو ئەو کەســـەی کە کوفر بکات بۆ ئەوەی شتێـــك لەدونیا بەدەست بێنێت ئەوا الله تعالى وە پێغەمـبەرەکەی (صـلى الله عليـه وسـلم) بە کافریـان نـاوبردووە و حـوکمی کوفریـان لە بارەیەوە داوە.

الله تعالى فەرموویەتی: { مَن كَفَرَ بِاللَّهِ مِن بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ **أُكْرِهَ** وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِن مَّن **شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا** فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ * ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ **اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ** وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ }[254] .

واتە: (ئەوەی بێباوەڕ بێتەوە ، دوای باوەڕهێنانی ، جگە لەوانەی کە **ناچار** دەکرێن وشەی کوفر بێت بەسەر زاریاندا لە کاتێکدا دڵیان پڕە لە ئیمان ، بەڵام ئەو کەسەی **دڵی بە کوفر و بێ دینی خۆش کردبێت** ، ئەوانە خەشم و قینی خوایان لەسەرە و سزای گەورە و سەخت و دژواریان بۆ هەیە * ئەو بێبڕوابوون و خەشم و خینەش کە لەسەریانە بەهۆی ئەوەیە چونکە بەڕاستی ئەوانە **ژیانی دنیایان خۆشویستووە تا ژیانی دوارۆژ** ، بێگومان خوا هیدایەتی قەوم و کەسانی **بێباوەڕ** و خوا نەناس نادات).

[254] سورة النحل: 106 __ 107

وە پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموویت: (بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ فِتَنًا كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ **مُؤْمِنًا** وَيُمْسِي **كَافِرًا** ، أَوْ يُمْسِي **مُؤْمِنًا** وَيُصْبِحُ **كَافِرًا** ، **يَبِيعُ دِينَهُ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا**)[255] .

واتە : (پەلە بکەن لە ئەنجامدانی کردەوەی چاکە پێش ئەوەی چەند فیتنەیەك ڕووبدات کە وەکو بەشێکی تاریك وایە لە شەودا (واتە : فیتنەکان زۆر ئاڵۆزن و چاکە و خراپە تێیدا ڕوون نییە)، بەهۆی ئەم فیتنانە پیاوی واهەیە بەیانی دەکاتەوە **ئیمانداره** ، بۆ ئێوارە **کافربووه** ، یاخود ئێوارە دەکاتەوە **ئیمانداره** بۆ بەیانی **کافر بووه** ، ئەمەش بەهۆی ئەوەی **دینەکەی بەشتێك لە دونیا دەفرۆشێت و دەگۆڕێتەوە**).

ئا ئەوە الله تعالی و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) بڕاندویانەتەوە و بڕیاری کافر بوون و لەدین دەرچوونیان داوە بەسەر ئەو کەسەی کە بەهۆی دونیاوە کوفر دەکات .
وە مورجیئە وە پێشەیان لێرەدا لەبارەی ئەو ئایەتە تەفسیرێکی سارد و بێ بنەمای بۆ دەکەن کە دەڵێن ئەوە بۆ ئەو کەسەیە کە بەهۆی دونیاوە ئیمان نەهێنێت بە الله تعالى و یاخود هەڵگەڕێتەوە لەدینەکەی و بڕوای بە الله تعالى نەبێت وەك خودا ئنجا کافر دەبێت ئەگینا کەسێك کوفر بکات بەهۆی دونیاوە بەڵام بڕوای بە الله تعالى و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) هەبێت کافر نابێت!!.
گوتم : ئەو قسەیەشیان باطڵە و تەئویلێکی بێ بنەمایە چونکە هیچ یەکێك لە الله تعالى و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم) شتی وای نەوتووە بەڵکو ئەو کەسەی کە بڕوای بە الله تعالى هەبێت هەتاوەك ئەگەر نوێژ و ڕۆژووش بکات بەڵام کوفر بکات بەهۆی دونیاکەیەوە ئەوا کافر دەبێت و هیچ ئیمانێکی بۆ نەماوەتەوە بەهۆی هەڵبژاردنی دونیا بەسەر ئاخیرەتدا وە زانایانی ئوممەت وەڵامیان داونەتەوە لەوەی ئەو قسەیەیان تەفسیرێکی باطڵ و بێ بنەمایە بۆ وتەی الله تعالى و پێغەمبەرەکەی (صلى الله عليه وسلم).

ابن تیمیە دەربارەی ئەو باسە دەفەرموویت: (فقد ذكر تعالى من كفر بالله من بعدِ إيمانِهِ وذكر وعيدَه في الآخرة ، ثم قال:{ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الآخِرَةِ } وبَيَّن تعالى أَنَّ الوعيد استحقوه بهذا . ومعلومٌ أَنَّ باب التَّصديق والتَّكذيب والعلم والجهل **ليس هو من**

[255] رواه مسلم: (118)

باب الحبِّ والبُغْضِ ، وهؤلاء يقولون إِنَّما استحقُّوا الوعيدَ **لزوال التَّصديق والإيمان من قلوبهم** ، وإِنْ كان ذلك قد يكون سببه **حبَ الدُّنيا** على الآخرة والله سبحانه وتعالى جعل استحبابَ الدُّنيا على الآخرة هو **الأصل الموجب للخُسْران** . واستحباب الدُّنيا على الآخرة قد يكون مع **العلم والتَّصديق بأَنَّ الكفر يضرُّ في الآخرة** ، وايضا فإِنَّه سبحانه استثنى **المكْرَه** من الكفار ، ولو كان الكفر لا يكون **إلاّ بتكذيب القلب وجهله لم يُسْتَثْنَ منه المُكرَه** ، لأَنَّ الإكراه على ذلك **ممتنعٌ فعُلِمَ أَنَّ التَّكلُّم بالكفر كفرٌ إلاَّ في حال الإكراه** . وقوله تعالى: { وَلكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا } أي: **لاستحبابه الدُّنيا على الآخرة** ، ومنه قول النبي: (يصبح الرجل مؤمناً ويمسي كافراً ، ويمسي مؤمناً ويصبح كافراً ، يبيع دينَه بعَرَضٍ من الدُّنيا) فمن تكلَّم بدون **الإكراه** ، لم يتكلَّم إلاَّ **وصدرُه منشرحٌ به**)[256] .

واته: (الله تعالى هەواڵی داوه كه ئەو كەسەی كوفر دەكات دوای ئیمان هێنانەكەی و باسی هەرەشە و سزایەكەی كردووه له ئاخیرەتدا ، دواتر فەرمووی: { ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلى الآخِرَةِ } ، الله تعالى ڕوونی كردۆتەوه كه ئەو كەسانه شایستەی ئەو سزایه بوون بەهۆی ئەوەوه ، وه **زانراویشە كه بابەتی بەڕاستدانان و بەدرۆخستنەوه و شارەزابوون و جاهیل بوون لەو باسەدا ناچێته ژێر باری بەهۆی خۆشەویستیه و ئەو كوفرەی كردبێت یان بەهۆی ڕقلێبونەوه ، وه** ئەوانه (**مەبەستی پێ مورجیئەیه**) دەڵێن كه ئەو كەسانه شایستەی ئەو سزایه بوون بەهۆی بەڕاستدانەنانیان بۆ الله و نەمانی ئیمان له دڵیاندا ، جا گەر ئەوەش بەهۆی خۆشویستنی دونیاوه بێت بەسەر ئاخیرەتدا ، وه الله تعالی خۆشویستنی دونیای بەسەر ئاخیرەتدا كردووه به **بنچینەی پێویستبوونی دۆڕان** ، وه **خۆشویستنی دونیا بەسەر ئاخیرەتدا** ، وه خۆشویستنی دونیا بەسەر ئاخیرەتدا لەوانەیه لەگەڵ ئەوەش بێت كه ئەو كەسه **زانا بێت و بەڕاستی دابنێت و بزانێت كه كوفر كردن زیانی هەیه بۆ ئاخیرەتی** ، وه بەهەمان شێوه الله تعالی ئەو كەسەی كه كوفر دەكات **بەزۆرلێكراوی** ئەوا دەری هێناوه له ڕیزی كافران ، جا ئەگەر كوفر كردن تەنها بەهۆی **بەدرۆخستنەوەی بێت لەدڵیدا و بەهۆی جەهلەوه بێت** ، ئەوا ئەو كەسەش كه **بەزۆر** كوفری پێدەكرێت دەرنەدەچوو لەوەی كافر نەبێت ، چونكه زۆرلێكردن **ڕێگره** لەوه ، بۆیه زانراوه كه **وتنی وشەی كوفر كافربوونه مەگەر ئەو كەسەی كه بەزۆر ئەو وته كوفریه بكات** ، وه لەوانەش له وتەی الله تعالی دا: { وَلكِنْ

256 مجموع الفتاوى: (7/599 - 561)

مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا } واتە: **بەهۆی خۆشویستنی دونیایان بەسەر ئاخیرەتدا** ، وە لەوانەش وتەی پێغەمبەری الله (صلى الله عليه وسلم) کە دەفەرمووێت: (پیاوی وا هەیە بەیانی دەکاتەوە موسڵمانە ئێوارەی بەسەردا دێت کافر دەبێت ، وە ئێوارە دەکاتەوە موسڵمانە بەیانی بەسەردا دێت کافرە ، بەهۆی ئەوەی دینەکەی دەفرۆشێت بە شتێکی دونیا)، **جا ئەوەی کوفر بکات بەبێ زۆرلێکردن ، ئەوا ئەو وتە کوفریەی نەکردووە ئیلا دڵیشی فراوانە و لەگەڵ ئەو کەفرەدا کە بەزمانی گوتویەتی)**.

سەیرکەن ابن تیمیە ئاماژەی بەوەدا کە ئەو کەسەی بەهۆی دونیاکەیەوە کوفر دەکات لەوانەیە ئیمانی بە الله تعالى هەبێت و بەڵکو زاناش بێت جاهیلیش بێت بەڵام کوفر بکات بەهۆی دونیایەوە ئەوا کافر دەبێت .

وە شیخ محمد بن عبدالوهاب دەفەرمووێت: (قوله تعالى في عمَّار بن ياسر وأشباهِه :{ مَنْ كَفَرَ بِاللهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ }إلى قوله: { ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلى الآخِرَةِ }، فلم يستثْن الله إلا من **أُكره وقلبه مطمئنٌّ بالإيمان** ، بشرط طمأنينة قلبه. والإكراه **لا يكون** على العقيدة ، بل على **القول** و**الفعل**. فقد صرَّح بأنَّ من قال الكفر أو فعله **فقد كفر** إلا **المُكْرَه** ، بالشَّرط المذكور ، وذلك أنَّ ذلك بسبب **إيثار** الدُّنيا لا بسبب **العقيدة**)[257] .

واتە : (دەربارەی وتەی الله سەبارەی بە عەماری کوڕی یاسر و هاوشێوەکانی: { مَن كَفَرَ بِاللَّهِ مِن بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ * ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ }، بۆیە الله تعالى هیچ کەسی لەوە دەرنەکردووە کە کافر بێت مەگەر کەسێك نەبێت کە زۆری لێکرابێت بەو مەرجەی دڵیشی پڕ بێت لەئیمان و لەدڵەوە لەگەڵ ئەو کوفرە نەبێت ، وە زۆرلیکردن لە **بیروباوەڕی دڵدا** نییە بەڵکو زۆرلیکردن لەسەر **قسە** و **کردارە** ، الله تعالى یەکلایی کردۆتەوە کە ئەو کەسەی وشەی کوفر دەرببڕێت یاخود بە کردار کوفر بکات ئەوا **کافر بووە** مەگەر کەسێکی **زۆر لیکراو** نەبێت بەو مەرجانەش کە باسکراوە ، وە ئەوویشیان بەهۆی **هەڵبژاردنی دونیاوەیە** نەوەك بەهۆی **بیروباوەڕی دڵەوە** بێت).

[257] الدرر السنية: (65/10)

ئا ئەوە ئەو بەڵگانە لە وتەی الله تعالى و پێغەمبەرەكەی (صلى الله عليه وسلم) و وتەی زانایان لەبارەی گومانە باطڵەكەی ئەهلی ئیرجاء و ئاگادار بوون لەمەنهەجە بۆگەنەكەیان و ئەو تەئویل و تەفسیرە بێ مانا و بێ بنەمایەی بۆ وتەی الله تعالى دەیكەن .

بەو شێوەیە ئەوەی حوكم بۆ ئەو یاسا و دەستورانەی ئێستا بباتەوە كە دانراوە لەلایەن طاغوتان ئەوا كوفر و هەڵگەڕانەوەیە لە ئیسلام و لە پەرستش و گوێڕایەڵی و شوێنكەوتنی الله تعالى و پێغەمبەرەكەی (صلى الله عليه وسلم) بۆ پەرستن و گوێڕایەڵی طاغوت و شوێنكەوتنی .

سێیەم: كوفر كردن بە طاغوت:

الله تعالى لەكۆتایی ئایەتەكەدا دەفەرموێت: { وَقَدْ أُمِرُوا أَن **يَكْفُرُوا** بِهِ }.

واتە: (بەدڵنیایەوە ئێمە فەرمانمان پێردوون كە **بێ باوەڕبن بو طاغوت**).

وە الله تعالى فەرمانی كردووە بەهەموو بەندەكانی خۆی و بەهەموو پێغەمبەرانی و هەموو پێغەمبەرێك بۆ ئەوە هاتووە كە بانگەوازی قەومەكەی بكات بۆ كوفركردن بە طاغوت و شوێنكەوتوانی و ئیمان هێنان بە لله ، بەڵگەش ووتەی الله تعالى یە ، الله تعالى فەرموویەتی:

{ ولَقَدْ بَعَثْنَا فِي **كُلِّ** أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ **وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ..**}[258] .

واتە: (سوێند بە خوا بێگومان ئێمە لەناو **هەر گەل** و نەتەوەیەكدا پێغەمبەرێكمان ڕەوانەكردووە و پێمان ڕاگەیاندووە كە پێیان بڵێت: تەنها خوا بپەرستن ، **خۆتان دوورەپەرێز بگرن لە هەموو پەرستراوێكی تر**).

چۆنیەتی كوفر كردن بە طاغوت:

الله تعالى فەرموویەتی:{ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا **بُرَءَٰٓؤُا مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا** حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ .....}[259] .

واتە: (بەڕاستی بۆ ئێوە هەیە سەرمەشقێكی جوان و چاك لە ئیبراهیم و ئەوانەی لەگەڵیدابوون كە بە گەلەكەی خۆیانیان ووت بەڕاستی **ئێمە بێزار و بەرین لە ئێوە وە**

[258] سورة النحل: 36

[259] سورة الممتحنة: 4

لەو شتانەش کە دەیان پەرستن لەجیاتی خوا ئێمە باوەڕمان نییە بە (ئایینی) ئێوە وە پەیدا بوو لەنێــوان ئێمە و ئێــوەدا دوژمنایەتی و کینە بۆ هەمیشە تا کاتێك کە بڕوا بەخوای تاك ئەهێنن).

بزانە ڕەحمەتی الله تعالی لەسەر تۆ بێت کە کوفر بە طاغوت پێویستی بە پێنج پێویستیە بە جێبەجێ کردنی ئەو پێنج پیویستییە نەبێت کوفرکردنەکەت بە طاغوت دروست نییە :

پێویستی یەکەم : بیروبڕوات وابێت کە پەرستراو لەغەیری خوا **بەتاڵە** بەلگەش ووتەی ولله تعالی یە ، الله تعالی فەرموویەتی: { ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ **ٱلْبَٰطِلُ** وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِيُّ ٱلْكَبِيرُ }[260] .

واتە: (ئەمە لەبەر ئەوەیە بەڕاستی هەر خوا هەق و ڕاستە وە بێگومان ئەوەی جگە لە خوا هاواری لێ دەکەن (دەیپەرستن) هەر ئەوە **بەتاڵ** و ناڕاست و بەڕاستی خوا هەر خۆی بەرزو بڵند و گەورەیە).

پێویستی دووەم: دوور کەوتنەوە و تەرککردنی عیبادەت بۆ طاغوت بەلگەش ووتەی الله تعالی یە ، الله تعالی فەرموویەتی: { وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا ٱللَّهَ **وَٱجْتَنِبُوا ٱلطَّٰغُوتَ**...}[261] ، واتە: (سوێند بە خوا لەناو هەموو گەل و ئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە بەمەی تەنها خوا بپەرستن و **دووركەونەوە** لە (پەرستنی) هەر پەرستراوێکی تر).

هەروەها فەرموویەتی: { **فَٱجْتَنِبُوا ٱلرِّجْسَ** مِنَ ٱلْأَوْثَٰنِ وَٱجْتَنِبُوا قَوْلَ ٱلزُّورِ }[262] ، واتە: (کەواتە خۆتان دووربخەنەوە لەو پیسییە کە **بتەکانتانە** هەروەها خۆتان بپارێزن لە قسەی درۆ).

وە بزانە تەرك كردن و دووركەوتنەوە لە طاغوت بەسێ شێوە دەبێت:

یەکەم: اعتقاد (بە بیروباوەڕ)

دووەم: القول (بەزووبان)

سێیەم: العمل (بەکردار)

---

[260] سورة الحج: 62

[261] سورة النحل: 36

[262] سورة الحج: 30

بەندە ئیمان و تەرکردن و دوورکەوتنەوەکەی لە طاغوت لێ قبوڵ ناکرێت تا بەم **سێ مەرجە** نەبێت **چونکە:**

یەکەم: خەلکی وا هەیە بە قەولی (**زووبان**) تەرکی عیبادەت بۆ طاغوت ئەکات بەڵام بە **بیروباوەڕ** نایکات ئەمەش حاڵی **دووڕوانە** (**مونافیقانە**).
دووەم: خەلکی وایە هەیە بە **اعتقاد** تەرکی ئەکات بەڵام بە قەول (**زووبان**) تەرکی ناکات .
سێیەم: خەلکی وا هەیە کە بە **اعتقاد** تەرکی ئەکات بەڵام بە فعل (**کردار**) تەرکی ناکات .
گومانیش لەوەدا نییە کەوا حوکم گێڕانەوە بۆ لای طاغوت **ئیمان هێنانە پێی** ، بەو شێوەیە هیچ **سودی** نییە بانگەشەی کوفر کردن بە طاغوت تاوەکو بە **دڵ** و **بەکردار** و **بەزوبان** نەبێت).

پێویستی سێیەم: دوژمنایەتی ، الله تعالی باسی پێغەمبەر ابراهیم مان بۆ دەکات (علیه السلام) لەگەل قەومەکەی کاتێك بە قەومەکەی فەرمووو:{ فَإِنَّهُمْ **عَدُوٌّ لِّيٓ** إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ}[263] .
واتە: (جا بەڕاستی هەموو ئەوانە **دوژمنی منن** جگە لە پەروەردگاری جیهانیان).

پێویستی چوارەم و پێنجەم: رق لێبونەوەیان و کافر کردنیان: بەلگەش وتەی إلله یە ، الله تعالی فەرموویەتی: { قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا **بُرَءَٰٓؤُا مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا** حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ }[264] .
واتە: (بەڕاستی بۆ ئێوە هەیە سەرمەشقێکی جوان و چاك لە ئیبراهیم و ئەوانەی لە گەڵیدابوون کە بە گەلەکەی خۆیانیان وت بەڕاستی ئێمە **بێزار و بەرین لە ئێوە وە لەو شتانەش کە دەیان پەرستن لە جیاتی خوا ئێمە باوەڕمان نی یە بە (ئایینی) ئێوە وە پەیدا بوو لە نێوان ئێمە و ئێوەدا دوژمنایەتی و کینە بۆ هەمیشە** تا کاتێك کە بڕوا بەخوای تەنیا دەهێنن جگە لەو قسەیەی ئیبراهیم کە بە باوکی وت بێگومان داوای لێخۆش بوونت بۆ

[263] سورة الشعراء: 77
[264] سورة الممتحنة: 4

ئەکەم وە من هیچم بەدەست نی یە لە بەرانبەر خوادا بۆ تۆ ئەی پەروەردگارمان تەنها پشتمان بە تۆ بەستووە وە هەر بۆ لای تۆ گەڕاوینەتەوە سەرئەنجامیش هەر بۆ لای تۆیە) .

بۆیە ئەوەی حوکم بە جگە لەشەرعی الله تعالی دەکات طاغوتە وە ئەو یاسایانەش وەك دیموکراسی کە پێچەوانەی شەرعی الله یە طاغوتن وە بەهیچ شێوەیەك دروست نییە بەندە حوکمی بۆ لا بباتەوە وحوکم بردنەوە بۆی کوفرە و دەرچوون لە ئیسلام وە ئەوانەش موسڵمان واجبە لەسەری کوفریان پێ بکات و دژایەتیان بکات و ڕقی لێیان ببێتەوە و بەبەتاڵیان بزانێت و دورکەوێتەوە لێیان بە دڵ و کردار و گوفتار .

وآخِرُ دعوانا أنِ الحمدُ لله ربِّ العالمين ، وصلَّى الله على نبيِّنا محمَّدٍ وعلى آله وصحبِه وإخوانِه إلى يوم الدِّين ، وسلَّم تسليمًا .